

ISSN 2707-1820   
ISSN 2707-1839 

**ВІСНИК** КИЇВСЬКОГО ІНСТИТУТУ  
БІЗНЕСУ та ТЕХНОЛОГІЙ

---



# HERALD

of Kyiv Institute of

# BUSINESS

and

# TECHNOLOGY

№50 (1) 2024



**КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ  
БІЗНЕСУ та ТЕХНОЛОГІЙ**  
04078, м. Київ,  
пр. Зоряний, 1/5  
(044) 353 42 42, 432 75 55  
info@kibit.edu.ua

**РЕКТОР:** ЯКОВЛЕВА Олена Вячеславівна,  
доктор філософських наук, професор  
**РІК ЗАСНУВАННЯ:** 1961  
**РІВЕНЬ АКРЕДИТАЦІЇ:** III, IV

**ШКОЛА БІЗНЕСУ КІБІТ**  
Відкрита у 2004 році.  
Надає повний обсяг  
послуг з бізнес-освіти.

[www.kibit.edu.ua](http://www.kibit.edu.ua)

**Ліцензія АЕ № 458744**  
**від 05.08.2014**

ISSN: 2707-1820 (PRINT)  
ISSN: 2707-1839 (ONLINE)

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

**ВІСНИК** КИЇВСЬКОГО ІНСТИТУТУ  
БІЗНЕСУ та ТЕХНОЛОГІЙ

---

**HERALD**  
of Kyiv Institute of  
**BUSINESS**  
and  
**TECHNOLOGY**

**№ 1 (50)**

Київ 2024  
Видавництво КІБіТ

**Засновник:**

Київський інститут бізнесу та технологій  
Видається з 2004 року.  
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ, № 8801 від 01.06.2004, видане Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.  
Збірник включено до переліку фахових видань України Категорії «Б», згідно з наказом МОН України № 886 від 02.07.2020 за спеціальностями: 051 Економіка, 053 Психологія, 073 Менеджмент, 113 Прикладна математика, 123 Комп'ютерна інженерія.

Періодичність: 2 рази на рік.

**Вісник Київського інституту бізнесу та технологій  
№ 1 (50) 2024 року**

Рекомендовано до друку вченою радою Київського інституту бізнесу та технологій протокол № 11 від 13 травня 2024 року.

**Головний редактор:**

НИКИФОРУК О. І., д-р екон. наук, с.н.с., Інститут економіки та прогнозування НАН України, Україна

**Науковий редактор:**

РЯБОКІНЬ М. В., канд. екон. наук, доц., Київський інститут бізнесу та технологій, Україна

**Заступник головного редактора:**

ЯКОВЛЕВА О. В., д-р філос. наук, доц., Київський інститут бізнесу та технологій, Україна

**Редакційна колегія:**

ГИЖКО Ю. І., канд. техн. наук, Інститут електродинаміки НАН України, Україна  
ГРУШЕВСЬКА С., д-р філос. наук, проф., Щецинський університет, Польща  
ЖУРАВЛЬОВА Л. П., д-р психол. наук, проф., Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна  
ЗАПОРОЖЕЦЬ О. М., канд. психол. наук, доц., Ріджент університет, США  
ЗВАРИЧ В. М., д-р техн. наук, с.н.с., Інститут електродинаміки НАН України, Україна  
КОБЛЯНСЬКА І. І. канд. екон. наук, доц., Сумський державний університет, Україна  
КОЖЕМ'ЯКІНА С. М. д-р екон. наук, проф., Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України Міністерства соціальної політики України, Україна  
КОТУХ Є.В., канд. техн. наук, доц., Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»  
КОХТАМАКІ В., PhD, Senior Lecturer, Docent, Університет Тампере, Фінляндія  
ЛАНОВЕНКО Ю.І., канд. психол. наук, доц., Київський інститут бізнесу та технологій, Україна  
МИКИТЕНКО В. В., д-р екон. наук, проф., Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, Україна  
МІШЕНІН С. В., д-р екон. наук, проф., Сумський державний університет, Україна  
МОЗЕР А., канд. філос. наук, доц., Приватний католицький університет у Лінці, Австрія  
ПЛОТНИКОВА М. Ф., канд. екон. наук, доц., Житомирський національний агроєкологічний університет, Україна  
САУХ І. В., д-р екон. наук, доц., Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна  
СТАНКЕВІЧІЄНЕ О., DSc, проф., Вільнюський університет, Литва  
ТИТАРЕНКО В. А., канд. філос. наук, доц., Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, Україна  
ШИМАНСЬКА В. В., канд. екон. наук, Київський інститут бізнесу та технологій, Україна

**Founder:**

Kyiv Institute of Business and Technology  
Published from the 2004 year  
The Certificate on State Registration of the Print Media – series KB № 8801 from the 1st of June 2004  
Frequency: Semiannual  
Language: Multiple languages Country: Ukraine

**Herald of Kyiv Institute of Business and Technology  
№ 1 (50) 2024**

Recommended for printing by Kyiv Institute of Business and Technology Academic Council by protocol № 11 on May 13th 2024.

**Editor-in-Chief:**

NYKYFORUK O. I. DSc, Research fellow, The National Academy of Sciences of Ukraine, The Institute of Economics and Forecasting, Ukraine

**Scientific Editor:**

RIABOKIN M.V., PhD, Associate Professor, Kyiv Institute of Business and Technology

**Deputy Editor:**

YAKOVLEVA O., DSc Associate Professor, Kyiv Institute of Business and Technology, Ukraine

**Editorial Board:**

GYZHKO Yu., PhD, The National Academy of Sciences of Ukraine, The Institute of Electrodynamics, Ukraine  
GRUSZEWSKA S., DSc, Professor, The University of Szczecin, Poland  
ZHURAVLOVA L., DSc, Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine  
ZAPOROZHETS O., PhD, Associate Professor, Regent University, USA  
ZVARITCH V., DSc, Research fellow, The National Academy of Sciences of Ukraine, The Institute of Electrodynamics, Ukraine  
KOBLYANSKA I., PhD, Associate Professor, Sumy State University, Ukraine  
KOZHEMIKINA S. M. DSc, Professor, Ukrainian State Employment Service Training Institute, Ukraine  
KOTUKH Y.V., DSc, Associate Professor, National Technical University «Dnipro Polytechnic»  
KOHTAMÄKI V., PhD, Senior Lecturer, Docent Tampere University, Finland  
LANOVENKO Y., PhD, Associate Professor, Kyiv Institute of Business and Technology, Ukraine  
MYKYTENKO V. V., DSc, Professor, State institution of environmental Economics and sustainable development, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine  
MISHENIN Ye., DSc, Professor, Sumy State University, Ukraine  
MOZER A., PhD, Associate Professor, Catholic Privat University Linz, Austria  
PLOTNIKOVA M., PhD, Associate Professor, Zhytomyr National Agroecological University, Ukraine  
SAUKH I., DSc, Associate Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine  
STANKEVIČIENĖ J., DSc, Professor, Vilnius University, Lithuania  
TYTARENKO V., PhD, Assistant Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine  
SHYMANSKA V., PhD, Kyiv Institute of Business and Technology, Ukraine



#### Критерії публікації статті

- Стаття повідомляє про **оригінальне наукове дослідження** (основні результати й висновки не повинні бути опубліковані або представлені в іншому місці).
- Стаття містить висновки, які є **цікавими для широкої наукової аудиторії**.
- Вебпосилання в тексті супроводжуються **повними та коректними URL-адресами**.

#### Оформлення статей

У цьому посібнику описано порядок підготовки матеріалів для подання статті до друку.

Стаття подається у такій послідовності: **назва статті; індекс JEL** (для статей з економіки); **ПІБ автора(ів) повністю**, науковий ступінь, вчене звання, **ORCID**, посада, установа, країна — **обов'язково українською та англійською мовами**; анотація; ключові слова; основний текст; список використаних джерел; **подяки (необов'язково)**.

Кількість авторів має відповідати **реальному науковому внеску кожного з них**. Зазвичай авторський колектив не перевищує **5 осіб**. Редакція заохочує **міжінституційну та міжнародну наукову співпрацю**.

#### Назва, анотація, ключові слова

Назва статті має бути **не довшою за два рядки (до 75 символів)** та подається **двома мовами — українською й англійською**.

Стаття починається з **анотації** (до **1800 символів** українською та англійською мовами), у якій, за можливості, слід уникати цифр, аббревіатур, скорочень і одиниць вимірювання. Анотація призначена для широкого кола читачів та подається **одним абзацом**.

Рекомендована **структура анотації**: 2–3 речення для введення у сферу дослідження; коротке обґрунтування актуальності роботи; виклад основних результатів дослідження; 2–3 речення, у яких результати вводяться в загальний науковий контекст і пояснюється їх актуальність.

Ключові слова складаються з **3–6 слів**, розділених **крапкою з комою**, і **не дублюють назву статті**.

**Структура та обсяг статті**. Текст статті готується в текстовому редакторі **Microsoft Word** (формат *.docx*) обсягом **від 15 до 40 тис. символів з пробілами**. Назва, відомості про авторів, список використаних джерел і подяки не включаються до загального обсягу тексту.

Стаття має містити такі розділи:

- Вступ (Introduction)
- Методи та матеріали (Methods and Materials)
- Результати (Results)
- Обговорення та Висновки (Discussion and Conclusion)

У **Вступі** розкривається значущість проблеми, аналізуються останні дослідження й публікації, формулюються мета та завдання статті.

У розділі **Методи та матеріали** описуються використані методи, етапи дослідження, матеріали, структура вибірки; цей розділ має забезпечувати **відтворюваність дослідження**.

Розділ **Результати** містить схеми, графіки й таблиці з **коротким описом без інтерпретації результатів**.

У **Обговоренні та Висновках** (як в одному, так і в окремих розділах) подається аналіз отриманих результатів, їх співвіднесення з метою статті та з результатами інших дослідників; узагальнюються наукові здобутки та окреслюються перспективи подальших досліджень.

Для **теоретичних (оглядових) статей** розділи «Методи та матеріали» та «Результати» можуть бути об'єднані в основну частину з логічними підрозділами. Для **емпіричних**

(дослідницьких) статей усі розділи є обов'язковими. Для **методологічних статей** основна увага приділяється обґрунтуванню, опису та аналізу методів, підходів, моделей або інструментів дослідження. Такі статті можуть не містити окремого розділу «Результати» у класичному розумінні; натомість допускається подання прикладів застосування запропонованої методології, її переваг, обмежень і умов використання. Структура **методологічної статті** має забезпечувати чітке розуміння запропонованого підходу та можливість його відтворення або використання в подальших дослідженнях.

#### Список використаних джерел

Посилання в тексті подаються в круглих дужках і впорядковуються **за роком публікації**, а не за алфавітом (наприклад: Torgi et al., 1998; Helfman and Waisel, 2008; Atiel, 2012).

Бібліографічний опис оформлюється **мовою оригіналу** відповідно до стандарту **APA**. Список використаних джерел подається **в алфавітному порядку**. Окремо подається список **References** англійською мовою. Неангломовні джерела перекладаються англійською мовою (а не транслітеруються).

Редакція заохочує використання актуальних наукових джерел, зокрема публікацій у журналах, що індексуються в **Scopus** та **Web of Science**, а також наявність цифрових ідентифікаторів **DOI**.

Для **дослідницьких (емпіричних) статей** рекомендована кількість бібліографічних джерел становить **25–45 (рекомендований обсяг статті: 15–30 тис. символів з пробілами)**, для **оглядових (теоретичних) статей — 60–100 (рекомендований обсяг статті: 30–40 тис. символів з пробілами)**. Для **методологічних статей** рекомендований обсяг статті: **20–35 тис. символів з пробілами**, рекомендована кількість бібліографічних джерел — 30–60.

Редакція також рекомендує обмежувати частку самоцититування, монографій і публікацій однією мовою з метою забезпечення **міжнародної репрезентативності бібліографії**.

**Таблиці та ілюстрації**. Кожна таблиця подається в **книжковій (портретній) орієнтації**. Назва таблиці має займати **не більше одного рядка** та виділяється **жирним шрифтом**. Таблиці повинні бути компактними.

Таблиці, графіки та рисунки також надсилаються **окремими файлами** у форматах *.png, .jpg, .pdf*.

**Подяки**. Подяки мають бути короткими та не повинні містити подяк анонімним рецензентам і редакторам, несуттєвих формулювань або коментарів. Допускається зазначення номерів грантів і внесків.

**Оплата та додаткові послуги**. Оплата організаційних витрат роботи редколегії (рецензування, підготовка та друк оригінал-макетів, редакторська робота, індексування в базах даних, отримання цифрового ідентифікатора тощо) здійснюється після прийняття статті до друку.

Кожному автору надається один примірник журналу. Працівники та студенти Київського інституту бізнесу та технологій публікуються безкоштовно за умови проходження стандартної процедури рецензування.

Для іноземних авторів можливий переклад статті англійською мовою співробітниками редколегії. Вартість перекладу залежить від обсягу та складності тексту.

**Положення про конфіденційність**. Імена та електронні адреси, зазначені користувачами сайту журналу, використовуються виключно для виконання внутрішніх технічних завдань та не передаються третім особам.

## ЗМІСТ | CONTENTS

*Димитров Ю.*

Специфіка викладання історії України в  
умовах глобалізації

Dymytriv Yu.

Specifications of Teaching the History of  
Ukraine in the Conditions of Globalization

10

*Лановенко Ю., Кацалап Л.*

Дослідження впливу негативу минулого на  
відкладання людиною свого життя

Lanovenko Yu., Katsalap L.

Study of the Influence of the Negative Past  
on Life Postponement

17

*Михайлова М.*

Домінанти самопрезентації українських  
засновників стартапів у LinkedIn

Mykhailova M.

Dominants of Self-Presentation of Ukrainian  
Startup Founders on LinkedIn

34

*Науменко Н.*

Рівень спілкування як психологічний ресурс

Naumenko N.

Level of Communication as a Psychological  
Resource

43

*Наумчик Н.*

Рефлексивно-ідентифікаційні процеси у  
забезпеченні здорового буття і ефективної  
діяльності людини

Naumchuk N.

Reflective and Identification Processes in  
Ensuring Healthy Living and Effective Human  
Activity

52

*Рябокін М., Котух Є.*

Зростання ролі фінансових технологій в умовах розвитку цифрової економіки

Riabokin M., Kotukh Ye.

The Growing Role of Financial Technologies in the Development of the Digital Economy

60

*Харченко В., Кучер Д.*

Шляхи реалізації нових ідей у програмах психологічної підтримки для покращення саморегуляції під час воєнного конфлікту

Kharchenko V., Kucher D.

Ways of Implementing New Ideas in Psychological Support Programs to Improve Self-Regulation during Military Conflict

79

*Шафорост А.*

Специфіка та доміанти діагностики емоційного інтелекту як реабілітаційного ресурсу особистості

Shaforost A.

Specificity and Key Aspects of Emotional Intelligence Assessment as a Rehabilitation Resource of the Individual

88

*Шелестова О.*

Методи діагностики інтелекту в сучасних  
умовах

Shelestova O.

Methods of Intelligence Assessment in  
Modern Conditions

109

*Шкрєбтієнко Л., Овдієнко К., Крижанівська А.*

Нейропсихологічний підхід у роботі  
психореабілітолога

Shkrebtienko L., Ovdienko K., Kryzhanivska A.

Neuropsychological Approach in the Work of  
a Psychorehabilitation Specialist

116

*Юрченко О.*

Управління зовнішньоекономічною діяльністю  
підприємств України за сучасних умов:  
можливості й перспективи

Yurchenko O.

Management of Foreign Economic Activity of  
Ukrainian Enterprises under Current  
Conditions: Opportunities and Prospects

126

УДК 378.016:930

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.01>

**Юрій ДИМИТРОВ,**

старший викладач

ORCID ID: 0009-0001-7337-1254

dimitrov@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

## **СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

*У статті досліджено специфіку викладання історії України в умовах сучасних швидкісних трансформацій нашої держави зокрема і світу загалом. Проаналізовано глобалізаційні процеси в економіці, політиці, культурі, науці й освіті, які впливають на перебіг подій в нашій країні та за кордоном. Окреслено значення нових технологій в навчанні, переваги й недоліки значної кількості інформації, що перешкоджає цілісному й неупередженому баченню постаті чи явища через надмір псевдоматеріалів.*

*З'ясовано головні виклики для викладача дисципліни, що полягають у постійному оновленні освітніх програм і навчальних матеріалів, підвищення власного рівня обізнаності, врахуванні розмаїтих поглядів на певну подію під час аналізу колізії, дотримання паритету протягом обговорень, індивідуального підходу, оскільки студенти мають різний досвід, ерудованість, виховання, морально-етичні цінності й переконання.*

*Доведено негативну роль емоційних чинників, які заважають об'єктивному осмисленню історичних процесів і явищ. Встановлено потребу актуалізації сьогочасних проблем крізь призму «минуле – теперішнє – майбутнє».*

***Ключові слова:** історія, сучасні виклики, глобалізація, навчальні програми, критичне мислення.*

**Yurij DIMITROV,**

Senior Lecturer

ORCID ID: 0009-0001-7337-1254

dimitrov@kibit.edu.ua

Kyiv Institute of Business and Technology

Kyiv, Ukraine

## SPECIFICATIONS OF TEACHING THE HISTORY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

*The article examines the specifics of teaching the history of Ukraine in the conditions of modern rapid transformations of our country in particular and the world in general. It analyzes globalization processes in the economy, politics, culture, science and education, which affect the course of events in our country and abroad, outlines the importance of new technologies in education, the advantages and disadvantages of a significant amount of information, which prevents a holistic and unbiased vision of a figure or phenomenon due to an excess of pseudo-materials, clarifies the main challenges for the teacher of the discipline, which consist in constantly updating educational programs and educational materials, increasing one's own level of awareness, taking into account various views on a certain event during the analysis of a collision, maintaining parity during discussions, an individual approach, since students have different experiences, erudition, education, moral and ethical values and beliefs.*

*The work proves the negative role of emotional factors that interfere with the objective understanding of historical processes and phenomena. Difficulties related to historical contradictions, interpretation of events, access to archives and updating of educational materials are serious challenges for teachers and educational institutions. However, at the same time, they provide an opportunity to develop students' skills of analysis, strategic and critical thinking, which are extremely necessary traits in the modern world.*

*The need to actualize current problems through the prism of "past - present - future" has been established. The internationalization of the course becomes important, because the conditions of globalization make Ukrainian history part of the general study of the world, and not an isolated subject, which allows students to better understand what factors and events influenced the development of Ukraine in its internal and external context. Teachers should provide students with up-to-date knowledge of world history to help them thoroughly analyze historical processes and draw valid and reasoned conclusions.*

**Keywords:** *history, modern challenges, globalization, educational programs, critical thinking.*

### **Вступ**

*Глобалізація та історія України: зв'язок і вплив.*

Глобалізація – процес інтеграції економіки, політики, культури та освіти на світовому рівні, що посилює взаємозв'язок між країнами й народами, впливає на історичний наратив України. Викладання історії України в умовах глобалізації надає унікальну можливість розглянути вітчизняні події, постаті, явища в контексті світових колізій та перипетій.

Важливою стає інтернаціоналізація курсу, адже умови глобалізації роблять українську історію частиною загального студіювання світової, а не

ізолюваним предметом, що дозволяє студентам краще розуміти, які фактори та події впливали на розвиток України в її внутрішньому і зовнішньому контексті. Викладачі повинні забезпечувати студентів актуальними знаннями зі світової історії, щоб допомогти їм ґрунтовно аналізувати історичні процеси та робити слушні й аргументовані висновки.

### **Методи та матеріали**

У статті були використані такі методи дослідження: синтез, аналіз, порівняльно-історичний метод.

Необхідним складником сучасного викладання матеріалу є мультикультурний підхід. Міграція та переміщення народів призводить до збільшення культурного різноманіття. Викладання історії України вимагає врахування мультикультурного середовища. Тому навчальні програми повинні містити вивчення багатьох культурних, релігійних та етнічних груп, які вплинули на формування історії нашої держави, що підкреслює самобутність національної культури, але водночас обумовлює толерантність і повагу до інших етносів, які забезпечують єдність українського народу, краще розуміння розмаїтих історичних досвідів та перспектив всередині України.

### **Результати**

*I. Сучасні джерела інформації – розвиток аналітичного і критичного мислення*

Глобалізація змінила способи доступу до інформації. Студенти можуть легко отримувати різноманітні історичні джерела (скани, книжки, статті; відкриті електронні бібліотеки; комунікація в соцмережах, блоги) з будь-якої країни завдяки Інтернету. Але викладачі повинні навчити їх критично аналізувати прочитану чи прослухану інформацію, ретельно аналізувати дані, зіставляючи факти з викладеним у мережі матеріалом, перевіряти достовірність і визначати цінність для історичної науки. Водночас вражають і спонукають викристовувати в навчальних цілях та для розвитку загальної ерудиції нові можливості публічного обміну інформацією – передусім інтерактивні джерела (віртуальні музеї, архіви, галереї тощо).

*II. Україна в контексті світових проблем*

Зараз викладання історії України потребує обговорення актуальних світових проблем – конфлікти, екологічні кризи та світова політика. Це допомагає студентам розуміти, як наше минуле й сьогодення пов'язані з масштабними викликами теперішнього й майбутнього та окреслити уроки попередніх століть.

Аби розкрити роль контексту світових проблем у викладанні історії України, варто розглянути кілька прикладів.

- ✓ Україна та геополітичні конфлікти. Україна опинилася в центрі уваги світової спільноти через воєнні перипетії, що мають світове значення, оскільки втягують різні сили й викликають розмаїті полеміки в міжнародному співтоваристві. Викладачу доречно

проаналізувати історичний контекст, масштаби і наслідки для України та світової політики в діахронії та синхронії.

- ✓ Національна ідентичність і мультикультуралізм. Україна є мультиетнічною та мультикультурною. Тож необхідними стають обговорення прав меншин і збереження культурної спадщини за пріоритету суверенності й консолідації українського народу.
- ✓ Енергетична безпека й екологічні питання. Україна відіграє важливу роль у сфері енергетичної безпеки та ядерного роззброєння. Викладач може запропонувати дебати щодо нагальності вирішення екологічних питань (вітрова й сонячна енергетика, енергоефективність, відновлення ресурсів, сміттепереробка, забруднення води, знищення рослин тощо) і проблем ядерного озброєння (офіційні та неофіційні випробування, загрози) в контексті світової безпекової кризи.
- ✓ Міграція та біженці. Через повномасштабну війну наша держава переживає масштабну зовнішню та внутрішню міграцію, що зумовила демографічну кризу. Викладачу зі студентами варто з'ясувати вплив цих явищ на суспільство та економіку України.

Звідси, викладання історії України в контексті світових проблем допомагає студентам краще розуміти свою країну в масштабній перспективі та розвивати критичне мислення з важливих глобальних питань.

Сьогодні Україна стикається із гострими сучасними викликами – війна, питання національної ідентичності, становлення громадянського суспільства і утвердження нації. Тому доцільно провести паралель «минуле – теперішнє – майбутнє», щоб усвідомлювати, аналізувати й вирішувати сучасні проблеми, спираючись на досвід поколінь і актуалізуючи власний (особа – родина – громада – держава).

*III. Стимулювання міжнародного обміну як запорука світової суб'єктності.*

Викладання історії України може стимулювати міжнародний обмін студентами та дослідниками задля з'ясування точок перетину спільної історії, наявність подібних колізій, що стали ключовими за певної доби та призвели до кардинальних суспільних зрушень.

*IV. Виклики викладання історії України – рушії комплексного студіювання процесів:*

- ✓ Історичні контрверсії. Історія України містить численні спірні питання, пов'язані з територіальними аспектами, етнічними конфліктами і тлумаченням подій. Викладачу доречно ставити й обговорювати навіть провокативні питання, стимулювати студентів критично мислити, полемізуючи на порушені теми. Домінувати повинні ґрунтовні аргументи, які спираються на фактаж, думки, а не емоції (наприклад, суперечки щодо тлумачення Голодомору 1932–1933 рр. – винятково акт геноциду з боку СРСР чи фатальний

наслідок економічної політики), що надає унікальну можливість розглядати історію України в контексті глобальних подій, навчаючись осмислено захищати власні погляди.

- ✓ Інтерпретація історичних подій в контексті України може відрізнитися залежно від розмаїтих чинників (політичні переконання, етнічну й культурну належність, освіту). Особливо яскраво амбівалентність поглядів помітна протягом аналізу соціальних настроїв, починаючи від 2004 року (Помаранчева Революція, Євромайдан або Революція Гідності, анексія Криму тощо). Викладач повинен допомагати студентам досліджувати різні погляди, аналізуючи доступні історичні докази, завдяки чому вони стають більш освіченими громадянами і дослідниками історії України, що містить багато спірних моментів: оцінка діяльності історичних постатей, інтерпретація подій та історичні пам'ятники. Викладач має створювати відкрите і діалектичне середовище для обговорення цих питань, розвиваючи у студентів навички аналізу й аргументації. Адже історія нашої держави насамперед у сучасному контексті може бути предметом гострих політичних та етнічних суперечок. Викладач повинен балансувати між різними позиціями, спонукати до вдумливого обговорення, що часом стає складним завданням через емоційні спалахи, сильні переконання і невміння чути іншого.
- ✓ Політичний вплив. Історію часто використовують задля певної гри в масштабах світової політики, особливо в умовах геополітичних конфліктів. Викладач має залишатись раціональним і привчати студентів бути об'єктивними, уникаючи політичної маніпуляції передусім у навчальних матеріалах і методах викладання. Історія – мистецтво інтерпретації. Викладач повинен допомагати студентам бачити всю картину неупереджено, що стане підґрунтям належного фахового тлумачення події, постаті, явища. Тільки так можна розібратись у складних історичних суперечках.
- ✓ Технологічні виклики. Сучасні технології та соціальні мережі можуть зміщувати акцент з навчальних програм на неформальну освіту. Викладачі та освітні установи повинні активно використовувати технології для збагачення навчання і стимулювання інтересу до історії. Доступ до архівних матеріалів може бути обмеженим, особливо коли йдеться про події за тоталітарних режимів, що ускладнює наукові дослідження і навчання студентів історичної методології.
- ✓ Актуальність навчальних матеріалів. Історія України постійно змінюється. Тож потрібно вчасно оновлювати освітній процес (програми й матеріали), аби відобразити останні дослідження та події, що вимагає постійного актуалізування навчальних програм і пошуку нових інформаційних джерел.

- ✓ Різноманіття учнівської аудиторії. Сучасні групи представляють студентів із різними рівнями підготовки, культурними та мовними відмінностями. Викладач має розробляти методи навчання, враховуючи цю різноманітність (уявлення, цінності, досвід, етнос, релігія, виховання) і допомагати успішно навчатися та розуміти історію України кожному. Крім того, розвиток технологій зумовлює інформаційне перевантаження і фрагментацію знань. Викладач повинен пояснити студентам основи систематизації інформації, навчити розмежовувати головне і другорядне, щоб розуміти глибокі зв'язки в історії України.
- ✓ Глобальна конкуренція. Через складну демографічну ситуацію в нашій державі зараз освітні заклади мають бути в тренді новітніх тенденцій, аби забезпечити якісний рівень підготовки свідомого громадянина і професіонала. Тому необхідно постійно вдосконалювати методи навчання, адаптуючи навчальні програми й матеріали, враховувати світовий досвід, співпрацювати з відповідними інституціями в Україні й за кордоном і залучати студентство до актуальних досліджень, щоб залишатися конкурентоспроможними на світовому ринку освіти та праці у мінливій історико-політичній ситуації.

Складнощі, пов'язані з історичними суперечностями, інтерпретацією подій, доступом до архівів і оновленням навчальних матеріалів, становлять серйозні завдання для викладачів та освітніх установ. Проте водночас надають можливість розвивати у студентів навички аналізу, стратегічного і критичного мислення, що є вкрай необхідними рисами в сучасному світі.

## **Висновок**

Україна, вступаючи в діалог зі світовою спільнотою та прагнучи впоратись із глобальними викликами, повинна прагнути збагатити свою історичну пам'ять і зробити свій внесок у світову науку, освіту й культуру.

Викладання історії України є складним і важливим процесом, який сприяє глибшому розумінню минулого й сучасного нашої держави, забезпечує студентів знаннями, уміннями й навичками, необхідними для успішної адаптації та самореалізації в глобальному світі, збереження культурної спадщини Батьківщини.

Вивчення історії країни у світовому контексті допомагає студентам краще розуміти минуле Вітчизни та його вплив на теперішній світ, хоча кидає виклики, пов'язані з інтерпретацією історичних подій та забезпеченням об'єктивності в навчанні. Викладачі та студенти повинні їх сміливо приймати, ґрунтовно студіювати й робити власні зважені висновки.

Отже, якісне й ефективне викладання історії України вимагає активної участі освітніх установ, викладачів і студентів у адаптації до сучасних викликів та можливостей, що допоможе зміцнити розуміння історії нашої

держави, сприяти міжнародній взаємодії та розвивати навички критичного аналізу й мислення у молоді.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Грицак, Я. (2019). Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Yakaboo Publishing.
2. Грушевський, М.С. (1991). Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. Наукова думка.
3. Гуржій, О., Реєнт, О. (2024). У лабіринтах української дипломатії. Від князівської доби до початку XX століття. Арій.
4. Капранов, В., Капранов, Д. (2023). Історія Європи: український погляд. Зелений пес
5. Крип'якевич, І. (2022). Історія України. Центр навчальної і практичної літератури
6. Плохій, С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Клуб сімейного дозвілля.

#### **REFERENCES:**

1. Gryczak, Ya. (2019). Narys istoriyi Ukrayiny. Formuvannya modernoyi nacyi XIX–XX stolittya. Yakaboo Publishing.
2. Grushevskyy, M.S. (1991). Narys istoriyi Kyuyivskoyi zemli vid smerti Yaroslava do kincyа 14 storichchya. Naukova dumka.
3. Gurzhij, O., Rezent, O. (2024). U labiryntax ukrayinskoyi dyplomatiyi. Vid knyazivskoyi doby do pochatku XX stolittya. Ariy.
4. Kapranov, V., Kapranov, D. (2023). Istoriya Yevropy: ukrayinskyj poglyad. Zelenyj pes.
5. Krpyakevych, I. (2022). Istoriya Ukrayiny. Centr navchalnoyi i praktychnoyi literatury.
6. Ploxiy, S. Brama Yevropy. Istoriya Ukrayiny vid skifskyyx voyen do nezalezhnosti. Klub simejnogo dozvillya.

**Отримано редакцією / Received: 21.04.24**

**Прорецензовано / Revised: 03.05.24**

**Схвалено до друку / Accepted: 08.05.24**

**Юлія ЛАНОВЕНКО,**

кандидатка психологічних наук, доцентка

ORCID ID: 0000-0002-0008-7308

lanovenko@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

**Любов КАЦАЛАП,** студентка

ORCID ID: 0009-0006-5450-0117

katsalap.l@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НЕГАТИВНОГО МИНУЛОГО НА ВІДКЛАДАННЯ ЛЮДИНОЮ СВОГО ЖИТТЯ**

*Особливості сприйняття людиною минулого і сьогодення впливають на побудову планів на майбутнє, а ставлення до майбутнього впливає на поведінку в сьогоденні. Звідси, важливим є механізм уявлення та передбачення індивідом свого майбутнього, здатність впливати на нього через врахування можливих ускладнень і перешкод на шляху до досягнення очікуваного, оцінка власних можливостей та зіставлення очікуваного з теперішніми умовами життя – це процес усвідомлення особою своїх перспектив та осмисленого ставлення до власного часу життя. Проте досить велика кількість людей продовжує жити, ніби у них попереду ще достатньо часу, аби реалізувати свої плани, а тепер вони живуть суто на побутовому рівні, відкладаючи рішення щодо глобальних змін. Таке явище називається «феноменом відкладеного життя».*

*Усі наукові дослідження, присвячені проблематиці життєвих перспектив, не розглядали феномен відкладеного життя як можливу форму деформації життєвої перспективи. Саме на цьому було зосереджено дане дослідження, за мету якого правило з'ясування залежності формування феномену відкладеного життя від негативного минулого індивіда, задля чого розроблено і впроваджено теоретичну модель, на основі якої підготовлено напівстандартизоване інтерв'ю, аби виявити у респондентів специфічну комбінацію переживань, станів і почуттів, притаманних зазначеному явищу.*

**Ключові слова:** *життєва перспектива, деформація життєвої перспективи, орієнтація на майбутнє, негативне минуле, відкладання життя.*

**Yulia LANOVENKO,**

PhD (Psychol.), Associate Professor

ORCID ID: 0000-0002-0008-7308

lanovenko@kibit.edu.ua

Kyiv Institute of Business and Technology

**Lubov KATSALAP,** Student

ORCID ID: 0009-0006-5450-0117

katsalap.l@kibit.edu.ua

Kyiv Institute of Business and Technology

Kyiv, Ukraine

## **STUDY OF THE INFLUENCE OF THE NEGATIVE PAST ON A MAN'S DEPOSIT OF HIS LIFE**

*Peculiarities of a person's perception of the past and present affect the construction of plans for the future, and attitudes toward the future affect behavior in the present. Therefore, the mechanism of a person's perception and prediction of his future, the ability to influence it by taking into account possible complications and obstacles on the way to achieving the expected, assessing one's own capabilities and comparing the expected with the current conditions of life, is important. This is the process of a person's awareness of his prospects and meaningful attitude to his own time of life. However, quite a large number of people continue to live as if they still have enough time ahead of them to implement their plans, and now they live purely at the everyday level, postponing decisions regarding global changes in life. Such a phenomenon called the "phenomenon of delayed life".*

*No scientific studies devoted to the problems of life prospects considered the phenomenon of delayed life as a possible form of deformation of life prospects. This was the focus of our research. Our goal was to investigate the dependence of the formation of the delayed life phenomenon on the negative past of the individual. For this purpose, we developed a theoretical model of the delayed life phenomenon, based on which we prepared a semi-standardized interview. The purpose of the interview was to reveal a specific combination of experiences, states and feelings inherent in the delayed life phenomenon.*

*Fifty people aged between 20 and 50 took part in the study. The obtained results allowed us to conclude that the phenomenon of delayed life, as a deformation of the life perspective, can arise under the influence of the negative past of the individual.*

**Keywords:** *life perspective, deformation of the life perspective, future orientation, negative past, delayed life.*

### **Вступ**

Однією з характерних особливостей сьогодення є його мінливість, а поведінка людини в таких умовах безпосередньо пов'язана з уявленням і передбаченням власного майбутнього, врахуванням можливих труднощів або

перешкод на шляху до досягнення бажаного, оцінкою власних можливостей та порівнянням бажаного з очікуваним. Тому на перший план наукових досліджень виходить проблематика життєвої перспективи особистості. Особливості сприйняття людиною минулого і теперішнього впливають на побудову планів на майбутнє, а ставлення до прийдешнього детермінує поведінку в сьогоденні (Панок і Рудь, 2006; Титаренко, 2012; Панок, 2014; Гуляс, 2019). Однак значна кількість людей продовжує жити так, ніби має вдосталь часу для реалізації своїх планів, а зараз вони живуть суто на побутовому рівні, відкладаючи рішення стосовно глобальних змін у житті, – це «феномен відкладеного життя», котрий доречно розглядати як одну з можливих форм деформації життєвої перспективи.

Головна небезпека феномену відкладеного життя полягає в тому, що надмірна фіксація особистості на очікуванні майбутнього супроводжується ігноруванням сьогодення, знеціненням минулого досвіду, нездатністю враховувати актуальні можливості й вимоги ситуації. В результаті це може призвести до того, що індивід не живе справжнім життям, не отримує від нього задоволення, втікає від реальності й даремно втрачає час та можливості. Такий стиль життя здатен зумовити формування помилкових пріоритетів і психологічних проблем (неврозів та депресій), негативно впливати на суб'єктивне відчуття благополуччя. У підсумку життя стає існуванням, виживанням і підготовкою до майбутнього, яке ніколи не настає (Євдокимова і Качарова, 2019; Багрій, 2020).

Сучасні науковці вивчали життєву перспективу та орієнтацію людини на майбутнє, довівши її провідну роль в управлінні особою часом власного життя, організації активності в теперішньому, здатності опиратися обставинам (Nuttin, 1984; Лановенко, 2005; Кузьо, 2011; Дворник, 2018; Кухта, 2018; Володарська, 2021). Проте досі залишаються недостатньо вивченими причини та критерії деформації життєвих перспектив. Термін «узгоджена» або «збалансована життєва перспектива» не має чіткого визначення. Дослідники вважають, що узгодженість виявляється у здатності людини вільно орієнтуватися в часових діапазонах власного життя (минулого, теперішнього та майбутнього), умовно перемикаючись між ними, відчувати їх єдність і безперервність (Zimbardo & Boyd, 1999; Zimbardo et al., 2011), у гармонійній взаємопов'язаності часового та смислового компонентів життєвого світу (Кухта, 2016), в несуперечливій системі ціннісних орієнтацій, яка є запорукою формування життєвих планів і цілей (Підручна, 2011), у механізмі рефлексії та спроможності осмислювати власний досвід (Хавула, 2015; Широких, 2018; Павленко, 2014).

Зарубіжні дослідження майбутнього, як категорії людського життя, характеризуються великою кількістю підходів: студіювання усвідомлення прийдешнього (свідомість майбутнього) – Futures consciousness (Lombardo, 2009; Ahvenharju et al., 2018); орієнтація на майбутнє – Future orientation (Trommsdorff, 1983; Aspinwall, 2005; Seginer, 2009); аналіз віддаленої часової перспективи (взаємозв'язок ставлення до передбачення та діяльності) – Prospective attitude

(Bootz, 2010); вивчення усвідомлення зв'язку теперішнього і найближчого майбутнього – Propection (Husman & Shell, 2008; Seligman et al., 2013; Baumeister & Vohs, 2016; Baumeister et al., 2016); дослідження здатності передбачати прийдешнє та студіювання готовності до прийняття різноманітних варіантів майбутнього – Anticipation, Disposition (Poli, 2014). Дослідники підкреслюють: орієнтація на майбутнє – складна багатовимірна конструкція, пов'язана із суб'єктивним сприйняттям часу особистістю та охоплює когнітивні, мотиваційні, афективні й поведінкові процеси (Trommsdorff, 1983; Seginer, 2009).

Незважаючи на свою розповсюдженість завдяки науково-популярній літературі та засобам масової інформації, феномен відкладеного життя залишається малодослідженим. Щоб допомогти людям припинити відкладати життя «на завтра», доцільно зосередитись на вивченні зазначеного явища крізь призму деформації життєвої перспективи особистості, аби досягти мети – розкрити форми прояву феномену відкладеного життя і встановити вплив негативного минулого особистості на його формування.

## Методи та матеріали

Для студіювання впливу негативного минулого на формування феномену відкладеного життя, як однієї з можливих форм деформації життєвої перспективи, основним методом було обрано напівстандартизоване інтерв'ю, аби виявити у респондентів специфічну комбінацію переживань, станів і почуттів, притаманних зазначеному явищу. Підґрунтям для теоретичної моделі феномену відкладеного життя став аналіз доступних джерел, у результаті чого з'ясовано, що люди, схильні до відкладання життя, можуть переживати цілий спектр різноманітних станів і почуттів, а саме: стан очікування із фрустрацією діяльності у сьогоденні, підвищена особистісна тривога, негативне самоствавлення, орієнтація на майбутнє з надмірними очікуваннями та без визначеного цілепокладання, тунельна свідомість, заборона на задоволення, відчуття нереалізованого потенціалу, відкладання своїх потреб, дистанціювання від себе і соціальних контактів, самозаспокоєння, раціоналізація свого стану та переживань.

У дослідженні взяли участь 50 респондентів, яких було поділено на дві групи згідно з результатами відбіркового анкетування: 25 – емпірична група, в якій прослідковувався феномен відкладеного життя, 25 – контрольна група, яка не мала досліджуваного явища у своєму житті. З першими проведено напівстандартизоване інтерв'ю та додаткові методики дослідження. Респонденти контрольної групи пройшли тільки додаткові методики студіювання для порівняння отриманих даних із результатами емпіричної групи. Дослідження було проведено зі збереженням анонімності, усі дані та результати надано в узагальненому вигляді.

Задля виявлення зв'язку між феноменом відкладеного життя і особливостями часової перспективи, з одного боку, і особистісними характеристиками, зокрема тривожністю, з другого боку, додатково застосовувалися опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (Zimbardo &

Boyd, 1999) і тест на оцінку рівня ситуативної (реактивної) тривожності Спілбергера-Ханіна, що мають необхідні психометричні властивості, зручні й легкі у використанні.

Запропонований Ф. Зімбардо збалансований профіль часової перспективи (ЗЧП) – оптимальна комбінація різних часових орієнтацій, що гнучко залучаються до оперування досвідом залежно від вимог ситуації, потреб і цінностей індивіда. Тож, базуючись на колективній міжкультурній базі даних у 2011 р., було емпірично виведено «оптимальні» точки на кожній шкалі часової перспективи, що разом становлять ЗЧП (Zimbardo et al., 2011). Показниками збалансованої часової перспективи стали:

- низький рівень негативного минулого – 1.95 балів;
- помірно високий рівень гедоністичного теперішнього – 3.9 балів;
- помірно високий рівень майбутнього – 4 бали;
- високий рівень позитивного минулого – 4.6 балів;
- низький рівень фаталістичного теперішнього – 1.5 балів.

Дослідниками введено коефіцієнт відхилення від збалансованої часової перспективи (ВЗЧП). Значення ВЗЧП, близьке до нуля, вказує на майже ідеальне наближення до збалансованої часової перспективи (теоретичний ідеал), водночас велике позитивне значення виявляє незбалансовану часову перспективу суб'єкта (і, як очікується, дезадаптивну). Однак питання «оптимальних точок» на кожній шкалі конкретно для українського соціокультурного простору залишається відкритим. Дослідження показують, що ідеальний профіль часової перспективи часто відрізняється від класичного профілю ЗЧП і значно обумовлений специфічними соціально-економічними умовами (Сеник, 2017).

У даній роботі використано теоретичний профіль збалансованої часової перспективи для порівняння з профілями обох груп, аби виявити відмінності між ними.

## **Результати**

Протягом контент-аналізу матеріалів інтерв'ю було виокремлено такі основні категорії феномену відкладеного життя: *стан очікування, майбутнє, сьогодення, перешкоди, потенціал, досягнення і досвід, відповідальність, самозаспокоєння.*

- ✓ **Стан очікування.** У загальному розумінні основна характеристика стану очікування, який переживає особа, – сподівання на зміну становища, краще майбутнє та здійснення довготривалих бажань. Для багатьох людей цей стан здатен бути дуже мотивуючим, оскільки дозволяє зосередитися на здійсненні своїх мрій та цілей, спрямованих на досягнення бажаного результату. Проте очікування поворотного моменту може потребувати тривалого часу й наполегливості, вимагаючи від індивіда конкретних кроків для досягнення мети.

Важливо мати реалістичні очікування і бути готовим до змін. Надмірне фокусування на очікуваннях здатне деструктивно впливати на особистість.

- ✓ **Майбутнє.** Орієнтація на прийдешнє постає одним із ключових аспектів життєдіяльності людини, який допомагає зрозуміти свої мрії, цілі, прагнення і скеровувати свої зусилля на їх досягнення, передбачає планування того, чого людина хотіла би досягти у своєму житті, та визначення кроків, потрібних для реалізації задумів і цілей. Майбутнє визначає поведінку в сьогоденні. Стан невизначеності майбутнього викликає у респондентів відчуття страху, тривоги та безпорадності у теперішньому, впливає на відчуття власного благополуччя. Важливо зазначити, що невизначеність прийдешнього є нормальною частиною життя, однак не всі сприймають її можливістю чи варіативністю майбутнього.
- ✓ **Сьогодення.** Рецепція людиною свого теперішнього і того, що відбувається з нею на даний момент, є важливим показником її психологічного благополуччя. Це єдиний час, який індивід може свідомо контролювати, вибудовуючи власну поведінку та взаємодію з оточенням. Категорія «сьогодення» відображає те, як особистість почувається в теперішньому моменті, з усіма позитивними й негативними аспектами.
- ✓ **Перешкоди.** Перешкоди є невід'ємною частиною сьогодення і можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на сприйняття людиною свого життя. При плануванні майбутнього перешкоди можуть допомагати індивіду створювати нові ідеї та концепції, максимально використовувати власний потенціал і відкривати нові можливості. Подолані перешкоди збільшують витривалість людини, дають досвід у роботі над помилками, мотивують і зосереджують на цілях, допомагають бачити результати своїх зусиль у вирішенні проблем, стаючи підґрунтям переживання заслуженого відчуття задоволення.
- ✓ **Потенціал, досягнення, досвід.** Кожне досягнення, що дало досвід і знання, може бути корисним у подальшому особистому і професійному житті. Важливість визнання своїх досягнень полягає в тому, що вони становлять потенціал, який можна використати у конструюванні майбутнього. Адекватна оцінка власних досягнень – джерело мотивації для побудови нових цілей та розвитку в різних сферах життя.
- ✓ **Відповідальність.** Відповідальність за своє життя проявляється у здатності приймати власні рішення, дотримуватися власних цінностей та принципів і брати на себе наслідки своїх дій чи бездіяльності. Ця категорія аналізу інтерв'ю дала досить суперечливі дані. З одного боку, майже всі респонденти говорять про те, що усвідомлюють власну відповідальність за своє життя, розуміють, що ніхто, крім них, не може конструювати його та керувати ним, приймають рішення самостійно і готові відповідати за власні помилки й визнавати їх. З другого боку, ті

самі респонденти зазначають, що за свої помилки себе «з’їдають», відчувають провину, декому важко зрозуміти, що саме для нього є помилка, важко визнати помилку помилкою, тож намагаються не робити чи уникати помилок. Протириччя в тому, що люди ніби усвідомлюють, розуміють значення і важливість відповідальності за своє життя, проте водночас підсвідомо не повністю її на себе беруть. Уникнення помилок чи намагання позбутись відповідальності за них може бути формою захисту від неприємних переживань.

- ✓ Самозаспокоєння. Самозаспокоєння здебільшого конструктивно впливає на життя людини: здатне розвинути навички самоконтролю та самодисципліни, знизити рівень тривоги та стресу, покращити самооцінку і підвищити рівень задоволення життям, покращити взаєморозуміння та взаємини з оточенням, сприяти покращенню ментального здоров’я. Втім, самозаспокоєння може мати і деструктивні наслідки, коли результатом процесу стає умовляння себе потерпіти, адже така необхідність надмірно розтягується у часових межах, перетворюється на спосіб життя, зумовлюючи пригнічення і відчуття безсилля. Ця тенденція притаманна респондентам емпіричної групи.

Варто навести категорії аналізу феномену відкладеного життя, які набрали найбільший відсоток (Табл. 1).

**Таблиця 1.**

**Результати контент-аналізу категорій феномену відкладеного життя**

Категорія	Симптом	%
Стан очікування	Стан очікування як постійний стан	80%
	Очікування поворотного моменту	60%
Майбутнє	Невизначене майбутнє	80%
Сьогодення	Сьогодення як рутинна	84%
	Життя на паузі, життя проходить повз	64%
	Незадоволеність сьогоденням	72%
	Заборона на задоволення	72%
Перешкоди	Внутрішні перешкоди (недоліки)	96%
	Тривога та страх як перешкода плануванню	72%
	Прокрастинація	52%
Досягнення, досвід	Знецінення своїх досягнень	80%
	Нереалізованість	72%
Відповідальність	Уникнення помилок	80%
Самозаспокоєння	Потерпіти, як спосіб життя	62%

Цікавим виявився факт, що всі респонденти розуміють негативний вплив феномену відкладеного життя на їх сьогодення, оскільки відчувають через нього внутрішній дискомфорт і прагнуть знайти рішення для мінімізації впливу цього явища на їх життя, однак продовжують перебувати у зазначених симптомах.

Також виявлено різні ступені (глибина) проникнення феномену відкладеного життя в життєдіяльність людини, яке може проявлятися в окремих сферах (у професійній царині, особистих стосунках, здоров'ї) та на всіх рівнях одразу. Варто навести дані, отримані за опитувальником часової перспективи Зімбардо (Табл. 2).

Таблиця 2.

**Результати аналізу отриманих даних  
за опитувальником часової перспективи Ф. Зімбардо**

Міра	Результати емпіричної групи		Результати контрольної групи	
	К-сть	%	К-сть	%
<b>Негативне минуле</b>				
Високий рівень	21	84%	4	16%
Помірний рівень	3	12%	10	40%
Низький рівень	1	4%	11	44%
<b>Гедоністичне теперішнє</b>				
Високий рівень	1	4%	0	0%
Помірний рівень	10	40%	9	36%
Низький рівень	14	56%	16	64%
<b>Майбутнє</b>				
Високий рівень	10	40%	18	72%
Помірний рівень	13	52%	7	28%
Низький рівень	2	8%	0	0%
<b>Позитивне минуле</b>				
Високий рівень	0	0%	1	4%
Помірний рівень	19	76%	21	84%
Низький рівень	6	24%	3	13%
<b>Фаталістичне теперішнє</b>				
Високий рівень	16	64%	9	36%
Помірний рівень	8	32%	13	52%
Низький рівень	1	4%	3	12%

Отже, респонденти контрольної групи демонструють оптимістичнішу життєву перспективу, скеровану в майбутнє, що містить більше визначених

цілей та дій, спрямованих на їх досягнення; мають нижчий рівень негативного сприйняття власного минулого і вбачають у ньому опору для організації свого теперішнього, а разом із ним – прийдешнього.

Порівняння профілей часової перспективи обох груп з профілем збалансованої часової перспективи (ЗЧП) представлено на Рисунку 1.

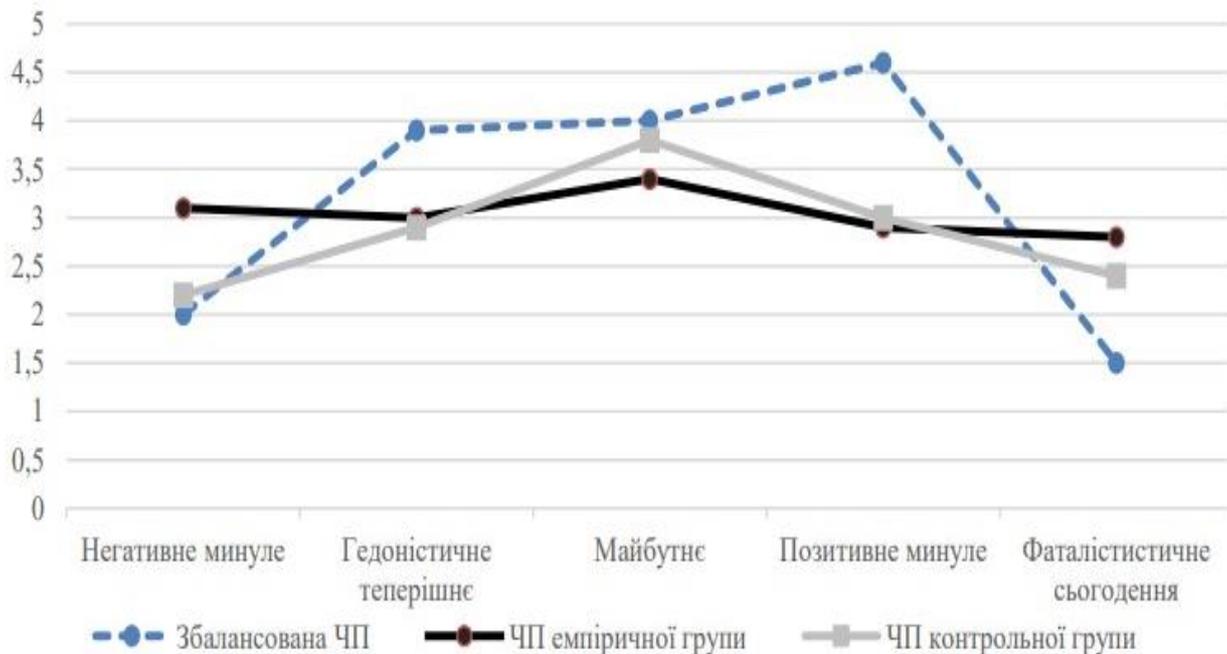


Рисунок 1. Порівняння профілів часової перспективи (ЧП).

Відповідно до графіка профіль часової перспективи емпіричної групи значно відрізняється від профілю контрольної групи. Істотні незбіги наявні в точках негативного минулого (вищі показники в емпіричній групі), майбутнього (вищі показники у контрольній групі) та фаталістичного теперішнього (вищі показники в емпіричній групі). Профіль часової перспективи контрольної групи виявився значно ближчим до теоретичної моделі ЗЧП.

Застосування t-критерію Ст'юдента показало значущу статистичну відмінність між емпіричною та контрольною групами за показником відхилення від збалансованої часової перспективи ВЗЧП (Табл. 3).

Таблиця 3.

**Статистична значущість за показником відхилення від збалансованої часової перспективи ВЗЧП**

	Середні показники ВЗЧП	Значущість
Емпірична група	2.84	.001
Контрольна група	2.34	

Обробка результатів за методикою Спілбергера-Ханіна виявила значні відмінності між показниками рівня особистісної тривожності респондентів емпіричної та контрольної груп (Рис. 2).

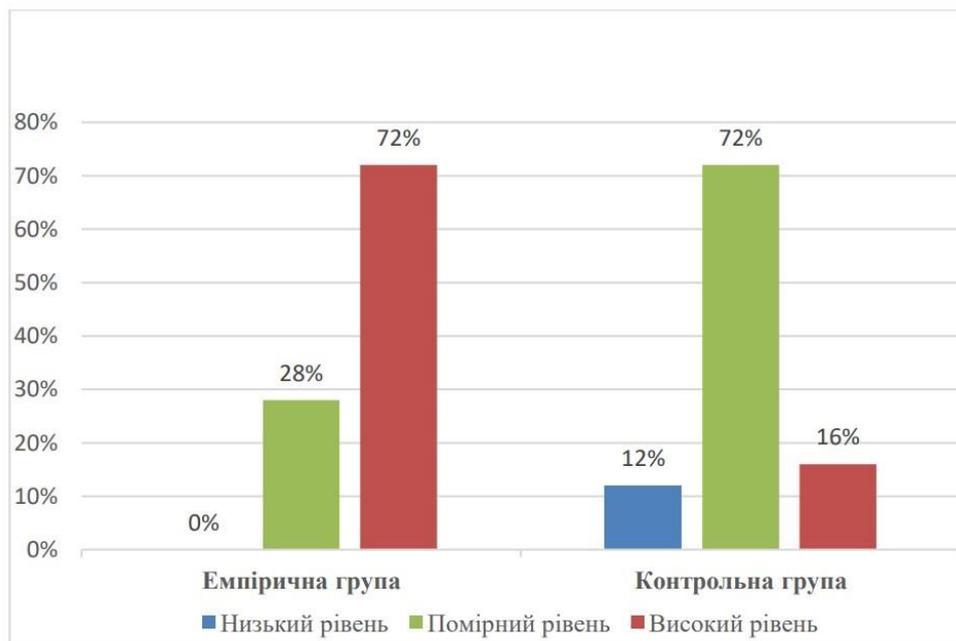


Рисунок 2. Розподіл показників особистісної тривожності між респондентами двох груп.

Звідси, підвищена особистісна тривожність часто характерна для людей, в житті яких є феномен відкладеного життя, чи, навпаки, варто констатувати: тривожні особистості частіше мають схильність до зазначеного явища. Визначення причинно-наслідкового зв'язку між тривожністю і відкладеним життям у межах даного дослідження не правило за мету, але постає перспективним для подальших студіювань.

Застосування t-критерію Ст'юдента для порівняння двох незалежних вибірок виявило значущу статистичну відмінність між емпіричною (ЕГ) та контрольною (КГ) групами у таких шкалах:

- негативне минуле: ЕГ – 3.11 ( $\pm 0.57$ ), КГ – 2.24 ( $\pm 0.47$ ) ( $p = 0.000$ );
- особистісна тривожність: ЕГ – 49.28 ( $\pm 10.83$ ), КГ – 39.12 ( $\pm 8.24$ ) ( $p = 0.001$ );
- фаталістичне теперішнє: ЕГ – 2.80 ( $\pm 0.49$ ), КГ – 2.41 ( $\pm 0.46$ ) ( $p = 0.005$ );
- майбутнє: ЕГ – 3.39 ( $\pm 0.49$ ), КГ – 3.76 ( $\pm 0.44$ ) ( $p = 0.007$ );
- реактивна тривожність: ЕГ – 31.36 ( $\pm 12.43$ ), КГ – 22.48 ( $\pm 12.77$ ) ( $p = 0.016$ ).

За шкалами «Гедоністичне теперішнє» та «Позитивне минуле» між групами статистичної відмінності не виявлено.

## Висновок

Результати аналізу даних, отриманих шляхом інтерв'ювання, дозволили підтвердити теоретичну модель досліджуваного явища. Встановлено, що люди, яким властива схильність відкладати життя:

- 1) гостро переживають стан очікування поворотного моменту, після якого життя повинно змінитися на краще – цей стан викликає внутрішній дискомфорт, напруження, незадоволення, оскільки, поворотний момент або не настає чи не приносить очікуваного;
- 2) мають відчуття невдачі, яке негативно впливає на загальне самопочуття і самоприйняття; бачать прийдешнє розмито, не наповнене планами та цілями, що підвищує тривогу; саме майбутнє життя людина уявляє спокійним, без тривоги, в якому буде багато часу на турботу про себе, змога відпочити, розслабитись і насолоджуватись кожним моментом;
- 3) у майбутньому житті уявляють себе щасливими, успішними, реалізованими, спокійними;
- 4) переживають конфлікт у відчуттях між невизначеним цілепокладанням і сприйняттям себе в прийдешньому;
- 5) сприймають сьогодення обов'язком та рутиною – задоволення в теперішньому часі не помічаються чи забороняються;
- 6) поринають у втому, стагнацію, відчуття втрати керованості часом;
- 7) не бачать сенсів у сьогоденні, що призводить до загальної незадоволеності теперішнім та своїм життям загалом;
- 8) знецінюють свої досягнення через негативну реконструкцію минулого, порівняння себе з іншими або недовіру до оточення чи до себе, що викликає відчуття нереалізованості у сьогоденні;
- 9) у результаті обирають основною стратегією поведінки уникнення помилок і відповідальності за своє життя;
- 10) схильні до негативного самоаналізу (самоїдство): аби пояснити собі відчуття незадоволення у житті, на перший план виступають внутрішні суб'єктивні недоліки, які, на думку особи, заважають жити повноцінно;
- 11) іноді перешкодами для індивіда стають зовнішні обставини та ситуації, що склались у його житті;
- 12) переконують себе потерпіти, використовуючи самозаспокоєння як метод зниження внутрішньої напруги, тому звичним стає терпіти своє життя.

Результати застосування додаткових методик дослідження дозволяють підтвердити гіпотезу про те, що феномен відкладеного життя, як деформація життєвої перспективи, може виникати через вплив негативного минулого особистості, оскільки були виявленні статистично значущі відмінності за шкалою «Негативне минуле» між емпіричною групою, представники якої є

носіями досліджуваного явища, та контрольною групою, респонденти котрої не схильні до феномену відкладеного життя.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багрій, В.Н. (2020). Психологічні детермінанти «синдрому відкладеного життя». *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів), 10–14.
2. Буковська, О.О. (2015). Психологічний аналіз життєвої перспективи особистості у кризовий період. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки: збірник наукових праць*, 126 (1), 17–21.
3. Вернік, О.Л. (2017). Проблематика «життєвого шляху» у психологічному дослідженні. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 44 (7), 30–49.
4. Володарська, Н.Д. (2021). Стратегії реалізації життєвих перспектив особистості як чинники психологічного благополуччя. *Психологія особистості*, 27, 51–58. DOI:10.52058/2708-7530-2021-11(17)-351-363
5. Володарська, Н.Д. (2021). Вплив життєвих перспектив на почуття психологічного благополуччя особистості. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 3, 28–32. DOI:10.51547/ppp.dp.ua/2021.3.5
6. Гаркуша, І.В., Кайко, В.І. (2017). Життєва перспектива особистості: психологічний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 5 (1), 33–39.
7. Гуляс, І.А. (2019). Життєва перспектива особистості як предмет теоретико-методологічного аналізу. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць*, 12, 315–324. DOI:10.32626/2227-6246.2011-12.%25p
8. Дворник, М.С. (2018). Прокрастинація в конструюванні особистісного майбутнього: монографія. Імекс-ЛТД.
9. Євдокимова, Д.О., Качарова, В.М. (2019). Прокрастинація як фактор суб'єктивного сприйняття часу. *ВІСНИК Київського інституту бізнесу та технологій*, 39 (1), 18–22.
10. Камінська, О. (2021). Детермінанти формування життєвої перспективи у здобувачів вищої освіти. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю «Траєкторія розвитку життєвих перспектив особистості в умовах сучасного освітнього простору»* (м. Бердянськ), 123–126.
11. Кузьо, Л.І. (2011). Зміст поняття «часова перспектива» як предмет психологічного аналізу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 2, 39–51.
12. Кухта, М.П. (2018). Життєві перспективи особистості в структурі соціального потенціалу. *Український соціум*, 2 (65), 83–95. DOI:10.15407/socium2018.02.083

13. Кухта, М.П. (2016). Життєві перспективи: поняття, структура, функції та види. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 69 (70), 57–66.
14. Кухта, М.П., Мартинюк, І.О. (2014). Специфіка побудови життєвих стратегій та перспектив представниками різних вікових груп. *Соціологія*, 1, 34–40.
15. Лановенко, Ю.І. (2005). Психологічні особливості переживання суб'єктом юнацької кризи. [Неопубл. дис. канд. психол. наук] НПУ ім. М.П. Драгоманова.
16. Павленко, О.В. (2014). Життєва перспектива та індивідуальний досвід як аспекти проблематики життєвого шляху особистості. *Вісник Харківського національного університету*, 1121, 28–33.
17. Павленко, О.В. (2019). Досвід як чинник становлення життєвої перспективи особистості. Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ. [http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat\\_pavlenko\\_1572471012.pdf](http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat_pavlenko_1572471012.pdf)
18. Панок, В.Г. (2014). Життєвий шлях особистості як категорія прикладної психології. *Збірник наукових праць. Серія: Психологічні науки*, 2.12 (103), 146–151.
19. Панок, В.Г., Рудь, Г.В. (2006). Психологія життєвого шляху особистості.: монографія. Ніка-Центр.
20. Підручна, І.Б. (2011). Психологічний аналіз категорії життєвої перспективи особистості. *Психологічні перспективи*, 18, 204–212.
21. Сенік, О. (2012). Адаптація опитувальника часової перспективи особистості Ф. Зімбардо (ZTPІ). *Соціальна психологія*, 1-2 (51-52), 153–168.
22. Сенік, О. (2017). Емпіричне дослідження збалансованої часової перспективи студентів. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*, 1, 11–125.
23. Титаренко, Т.М. (2012). Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: онографія. Імекс-ЛТД.
24. Титаренко, Т.М. (2013). Сучасна психологія особистості: навч. посіб. Каравела.
25. Хавула, Р.М. (2015). Роль особистісної автономії у побудові життєвої перспективи в юнацькому віці. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Психологія*, 35, 313–323.
26. Широких, А.О. (2018). Рефлексія як чинник життєвого проектування особистості. *Молодий вчений*, 8 (60), 60–64.
27. Ямницький, В.М. (2018). Життєві перспективи акмеперіоду особистості в контексті психології життєтворчості. *Психологічний журнал*, 16 (6), 213–227. DOI:10.31108/1.2018.6.16.15
28. Ahvenharju, S., Minkkinen, M., Lalot, F., (2018). The five dimensions of Futures Consciousness. *Futures*, 104 (6). DOI:10.1016/j.futures.2018.06.010

29. Aspinwall, L.G. (2005). The psychology of future-oriented thinking: From achievement to proactive coping, adaptation, and aging. *Motivation and Emotion*, 29 (4), 203–235. DOI:10.1007/s11031-006-9013-1
30. Baumeister, R.F., & Vohs, K. D. (2016). Introduction to the special issue: The science of prospection. *Review of General Psychology*, 20 (1), 1–2. DOI:10.1037/gpr0000072
31. Baumeister, R.F., Hofmann, W., Summerville, A., Vohs, K. D. (2016). Everyday thoughts about the past, present, and future: Studies of mental time travel. Tallahassee, FL: Department of Psychology, Florida State University. DOI:10.1177/014616722090841
32. Bootz, J.P. (2010). Strategic Foresight and Organisational Learning: A Survey and Critical Analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 77 (9), 1588–1594. DOI:org/10.1016/j.techfore.2010.06.015
33. Husman, J., Shell, D.F. (2008). Beliefs and perceptions about the future: A measurement of future time perspective. *Learning and Individual Differences*, 18 (2), 166–175. DOI:10.1016/j.lindif.2007.08.001
34. Levasseur, L., Shipp, A.J., Fried, Y., Rousseau, D.M., Zimbardo, P. (2020). New perspectives on time perspective and temporal focus. *Wiley*. DOI:10.1002/job.2435
35. Lombardo, T. (2009). Understanding and teaching future consciousness. *On the Horizon The International Journal of Learning Futures*, 17 (2), 85–97. DOI:10.1108/10748120910965476
36. Nuttin, J. (1984). Motivation, planning, and action. A relational theory of behavior dynamics: Transl. Leuven University Press; Erlbaum.
37. Poli, R. (2014). Anticipation: A New thread for the human and social sciences? *Cadmus*, 2(3). DOI:10.13137/1971-0720/31174
38. Seginer, R. (2009). Future orientation: A conceptual framework. Springer US, 2009. DOI:10.1007/978-0-387-88641-1\_1
39. Seligman, M.E., Railton, P., Baumeister, R.F., Sripada, C. (2013). Navigating into the future or driven by the past. *Perspectives on Psychological Science*, 8, 119–141. DOI:10.1177/1745691612474317
40. Stolarski, M., Bitner, J., & Zimbardo, P.G. (2011). Time perspective, emotional intelligence and discounting of delayed awards. *Time and Society*, 20 (3), 346–363.
41. Trommsdorff, G. (1983). Future orientation and socialization. *International Journal of Psychology*, 18, 1–4. DOI:10.1080/00207598308247489
42. Zimbardo, P.G., Boyd, J.N. (1999). Putting time in perspective: a valid, reliable individual-differences metric. *Journal of personality and social psychology*, 77, 1271–1288. DOI: 10.1037/0022-3514.77.6.1271
43. Zimbardo, P.G., Boyd, J.N. (2008). *The Time Paradox: The New Psychology of Time That Will*. Atria Books.

#### REFERENCES:

1. Ahvenharju, S., Minkkinen, M., Lalot, F., (2018). The five dimensions of Futures Consciousness. *Futures*, 104 (6). DOI:10.1016/j.futures.2018.06.010

2. Aspinwall, L.G. (2005). The psychology of future-oriented thinking: From achievement to proactive coping, adaptation, and aging. *Motivation and Emotion*, 29 (4), 203–235. DOI:10.1007/s11031-006-9013-1
3. Bahrii, V.N. (2020). Psychological determinants of "delayed life syndrome". *Mental health of the individual in a crisis society: a collection of materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (Lviv), 10–14.
4. Baumeister, R.F., & Vohs, K. D. (2016). Introduction to the special issue: The science of prospection. *Review of General Psychology*, 20 (1), 1–2. DOI:10.1037/gpr0000072
5. Baumeister, R.F., Hofmann, W., Summerville, A., Vohs, K. D. (2016). Everyday thoughts about the past, present, and future: Studies of mental time travel. Tallahassee, FL: Department of Psychology, Florida State University. DOI:10.1177/014616722090841
6. Bootz, J.P. (2010). Strategic Foresight and Organisational Learning: A Survey and Critical Analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 77 (9), 1588–1594. DOI:org/10.1016/j.techfore.2010.06.015
7. Bukovska, O.O. (2015). Psychological analysis of the life perspective of an individual in a crisis period. *Bulletin of the Chernihiv State Pedagogical University. Series: Psychological sciences: collection of scientific papers*, 126 (1), 17–21.
8. Dvornyk, M.S. (2018). Procrastination in constructing a personal future. Monograph. Imex-LTD.
9. Iamnytskyi, V.M. (2018). Life prospects of the acme period of the individual in the context of the psychology of life creativity. *Psychological Journal*, 16 (6), 213–227. DOI:10.31108/1.2018.6.16.15
10. Ievdokymova, D.O, Kacharova, V.M. (2019). Procrastination as a factor in the subjective perception of time. *Herald of KIBiT*, 39 (1), 18–22.
11. Harkusha, I.V., Kaiko, V.I. (2017). Life perspective of the individual: psychological aspect. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 5 (1), 33–39.
12. Hulias, I.A. (2019). Life perspective of the individual as a subject of theoretical and methodological analysis. *Collection of scientific works «Problems of modern psychology»*, 12, 315–324. DOI:10.32626/2227-6246.2011-12.%25p
13. Husman, J., Shell, D.F. (2008). Beliefs and perceptions about the future: A measurement of future time perspective. *Learning and Individual Differences*, 18 (2), 166–175. DOI:10.1016/j.lindif.2007.08.001
14. Kaminska, O. (2021). (2021). Determinants of the formation of a life perspective among students of higher education. *Collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical internet conference with international participation «Trajectory of the development of life prospects of the individual in the conditions of the modern educational space»* (Berdyansk), 123–126.

15. Khavula, R.M. (2015). The role of personal autonomy in building a life perspective in youth. *Problems of humanitarian sciences. Series: Psychology*, 35, 313–323.
16. Kuzo, L.I. (2011). The content of the concept of "time perspective" as a subject of psychological analysis. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Series: Psychological Sciences*, 2, 39–51.
17. Kukhta, M.P. (2018). Life prospects of the individual in the structure of social potential. *Ukrainian Society*, 2 (65), 83–95. DOI:10.15407/socium2018.02.083
18. Kukhta, M.P. (2016). Life prospects: concepts, structure, functions and types. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 69 (70), 57–66.
19. Kukhta, M.P., Martyniuk, I.O. (2014). The specifics of building life strategies and perspectives by representatives of different age groups. *Sociology*, 1, 34–40.
20. Lanovenko, Yu.I. (2005). Psychological features of the subject's experience of a youth crisis. [Unpublished thesis Ph.D. psychol. of Science] National Pedagogical Dragomanov University
21. Levasseur, L., Shipp, A.J., Fried, Y., Rousseau, D.M., Zimbardo, P. (2020). New perspectives on time perspective and temporal focus. *Wiley*. DOI:10.1002/job.2435
22. Lombardo, T. (2009). Understanding and teaching future consciousness. On the *Horizon the International Journal of Learning Futures*, 17(2), 85–97. DOI:10.1108/10748120910965476
23. Nuttin J. (1984). Motivation, planning, and action. A relational theory of behavior dynamics: Transl. Leuven University Press; Erlbaum.
24. Pavlenko, O.V. (2014). Life perspective and individual experience as aspects of the problems of an individual's life path. *Bulletin of Kharkiv National University*, 1121, 28–33.
25. Pavlenko, O.V. *Experience as a factor in the formation of a person's life perspective*. Dys. ... cand. psychol. sciences, 19.00.01. Kyiv. [http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat\\_pavlenko\\_1572471012.pdf](http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat_pavlenko_1572471012.pdf)
26. Panok, V.H. (2014). The life path of an individual as a category of applied psychology. *Collection of scientific papers. Series: Psychological Sciences*, 2.12 (103), 146–151.
27. Panok, V.H., Rud, H.V. (2006). Psychology of a person's life path. Monograph. Nika Center.
28. Pidruchna, I.B. (2011). Psychological analysis of the category of life perspective of the individual. *Psychological perspectives*, 18, 204–212.
29. Poli R. (2014). Anticipation: A New thread for the human and social sciences? *Cadmus*, 2(3). DOI: 10.13137/1971-0720/31174
30. Seginer, R. (2009). Future orientation: A conceptual framework. Springer US. DOI:10.1007/978-0-387-88641-1\_1
31. Seligman, M.E., Railton, P., Baumeister, R.F., Sripada, C. (2013). Navigating into the future or driven by the past. *Perspectives on Psychological Science*, 8, 119–141. DOI:10.1177/1745691612474317
32. Senyk, O. (2012). Adaptation of F. Zimbardo's Time Perspective Personality Questionnaire (ZTPI). *Social Psychology*, 1-2 (51-52), 153–168.

33. Senyk, O. (2017). An empirical study of students' balanced time perspective. *Bulletin of Lviv University. Series: Psychological Sciences*, 1, 114–125.
34. Shyrokykh, A.O. (2018). Reflection as a factor in the life design of an individual. *A young scientist*, 8 (60), 60–64.
35. Stolarski, M., Bitner, J., & Zimbardo, P. G. (2011). Time perspective, emotional intelligence and discounting of delayed awards. *Time and Society*, 20 (3), 346–363.
36. Trommsdorff, G. (1983). Future orientation and socialization. *International Journal of Psychology*, 18, 1–4. DOI:10.1080/00207598308247489
37. Tytarenko, T.M. (2012). How to build your own future: life tasks of an individual. Monograph. Imex-LTD.
38. Tytarenko, T.M. (2013). Modern personality psychology. Tutorial. Caravel.
39. Vernik, O.L. (2017). Issues of "life path" in psychological research. *Actual problems of psychology: Collection of scientific works of the Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 44 (7), 30–50.
40. Volodarska, N.D. (2021). Strategies for the realization of personal life prospects as factors of psychological well-being. *Personality psychology*, 27, 51–58. DOI:10.52058/2708-7530-2021-11(17)-351-363
41. Volodarska, N.D. (2021). (2021). The influence of life perspectives on a person's sense of psychological well-being. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*, 3, 328–332. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2021.3.5
42. Zimbardo, P.G., Boyd, J.N. (1999). Putting time in perspective: a valid, reliable individual-differences metric. *Journal of personality and social psychology*, 77, 1271–1288. DOI: 10.1037/0022-3514.77.6.1271
43. Zimbardo, P.G., Boyd, J.N. (2008). *The Time Paradox: The New Psychology of Time That Will*. Atria Books.

**Отримано редакцією / Received: 20.02.24**

**Прорецензовано / Revised: 03.03.24**

**Схвалено до друку / Accepted: 07.03.24**

УДК 316.3

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.03>

**Марина МИХАЙЛОВА,**  
бакалавр (соціологія)  
ORCID ID: 0009-0002-7880-7050  
mar.mykhailova@gmail.com  
Києво-Могилянська академія  
м. Київ, Україна

## ДОМІНАНТИ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗАСНОВНИКІВ СТАРТАПІВ У LINKEDIN

*У статті досліджено специфіку самопрезентації вітчизняних підприємців, які представляють стартап у найбільшій онлайн-мережі професійних контактів LinkedIn. Проаналізовано сутність стартапів, галузеві пріоритети компаній, які перебувають на ранніх стадіях розвитку, інноваційні рішення та підходи, запропоновані командами чи одноосібним учасником ринку. Окреслено значення ефективного позиціонування себе у соціальних мережах, переваги й недоліки надання відповідної головної та додаткової інформації щодо результативного просування бізнес-ідеї.*

*З'ясовано роль гендерного аспекту в розкритті власних професійних задумів і самохарактеристики, що виявляється у відмінному візуальному й вербальному (якісні / кількісні показники) заповненню та наповненню полів профілю засновників і засновниць.*

*Виокремлено спільні риси стартаперів: ініціативність, креативність, вмотивованість, інноваційність, асоціювання зі стартапом тощо.*

*Доведено важливість інформативно насиченої презентації власних і колективних досягнень за використання всіх методів та засобів одержання фінансів для заснування і розвитку бізнесу.*

**Ключові слова:** *стартап, український підприємець, характеристика, надійність, креативність, унікальність.*

**Maryna MYKHAILOVA,**  
Bachelor of Sociology  
ORCID ID: 0009-0002-7880-7050  
mar.mykhailova@gmail.com  
The National University of Kyiv-Mohyla  
Academy  
Kyiv, Ukraine

## DOMINANTS OF SELF-PRESENTATION OF UKRAINIAN STARTUP FOUNDERS IN LINKEDIN

*Ukrainian founders of startups as entrepreneurs have the opportunity to independently develop and seek financing, as well as participate in business development programs. In Ukraine, there is a State Fund for the Development of Innovations, which is subordinate to the Ministry of Digital Transformation and works in the areas of grant funding, mentoring, acceleration and coordination (Ministry of Digital Transformation of Ukraine, 2022, December 27). At the same time, startups that cooperated with the Innovation Development Fund not only received support and developed under the coordination of state institutions, but also received publicity through participation in programs, the fund's website, industry online media, which could increase the number of views of the pages of startups and their founders.*

*The purpose of the study is to find out the peculiarities of self-presentation of Ukrainian startup founders.*

*The main characteristics of startup founders are innovativeness and creativity, specific perception and management of risks, the illusion of control and belief in the law of small numbers, initiative and motivation, as well as the need for achievements, cultural and personal characteristics of a person.*

*Self-presentation of people in social networks occurred through such strategies as the construction of a digital self, the projection of a digital likeness, digital association, or the reorganization of narrative structures, which was determined by the use of social networks for entertainment or relief from boredom, or to achieve social benefit or self-interest.*

*The main characteristic of the self-presentation of Ukrainian startup founders is association with the startup, which is manifested by creating an impression of reliability, portraying the problem and the startup's product as its solution, the uniqueness of the product, providing additional benefits and customer orientation, as well as by indicating one's own status or position in the startup and using its logo in images. The main models of self-presentation were the search for clients and self-affirmation, which were described through orientation to collective achievements and interactions with the startup and through orientation to one's own achievements and interactions with the founder, respectively.*

**Keywords:** *startup, Ukrainian entrepreneur, characteristics, reliability, creativity, uniqueness.*

### Вступ

Українські засновники стартапів як підприємці мають можливість самостійно розвиватися і шукати фінансування та брати участь у програмах розвитку бізнесу. В Україні діє державний Фонд розвитку інновацій, що підпорядковується Міністерству цифрової трансформації та працює за напрямками грантового фінансування, менторства, акселерації, налагодження

координації (Міністерство цифрової трансформації України, 2022, 27 грудня). При цьому стартапи що співпрацювали з Фондом розвитку інновацій не тільки отримували підтримку і розвивались під координацією державних установ, але й одержували розголос завдяки участі у програмах, сайтах фонду, галузевих онлайн-медіа, що могло підвищити кількість переглядів сторінок стартапів та їх засновників.

*Мета дослідження* – з'ясувати особливості самопрезентації українських засновників стартапів.

## Методи та матеріали

Стартап є початковим етапом розвитку компанії, фактично її становленням, тож засновники стартапів можуть розглядатися підприємцями. При цьому сам стартап проходить три стадії «життєвого циклу»:

- ✓ завантаження (bootstrapping stage): засновники ініціюють дії для перетворення ідеї у бізнес, що приносить прибуток;
- ✓ «насіння» (seed stage): продукт уперше виходить на ринок і стартап залучає інвестиції для розвитку;
- ✓ створення (creation stage): компанія наймає співробітників і переходить на корпоративні фінанси як основний елемент фінансування.

Після успішного завершення вказаних стадій стартап перетворюється на сформовану компанію (Salamzadeh & Kawamorita Kesim, 2015).

Варто зауважити, що дані для цього дослідження збиралися 5-8 травня 2023 року з каталогу сайту Фонду розвитку інновацій (Ukrainian startup fund). Була зібрана інформація про 165 стартапів, які отримали грантове фінансування від Фонду, серед яких 94 стартапи на рівні «pre-seed», 62 – «seed» та 9 стартапів на обох рівнях («pre-seed & seed»). Для кожного стартапу була відмічена одна чи більше галузь діяльності з сімнадцяти: 44 стартапи з відміткою про галузь спосіб життя, 42 – штучний інтелект, 33 – великі дані (big data), 29 – охорона здоров'я, 28 – освітні технології, 27 – роздрібна торгівля, 21 – медіа та реклама, 20 – промисловість, 19 – фінансові чи правничі технології (FinTech/LegalTech), 15 – енергетика та екологія, 13 – агротехнологій, 10 – доповнена чи віртуальна реальність (Augmented reality (AR)/ Virtual reality (VR)), 8 – безпека, 6 – блокчейн, 4 – електронний уряд (eGovernment), 1 – кібербезпека і безпека.

Пошук інформації щодо засновників стартапів відбувався через офіційні сайти стартапів і галузеві онлайн-медіа, після чого відбувався пошук за іменем на LinkedIn. Так, було знайдено 206 імен осіб, серед яких у 149 вдалося знайти сторінку на LinkedIn. Останнім етапом підтвердження стало відсіювання тих сторінок, на яких не було вказано в жодному полі (зокрема у полі «досвід») роботи у відповідному стартапі. Тому відсіяно 21 особу. Фінальна вибірка роботи склала 128 українських засновників 88 стартапів, серед яких було 100 чоловіків і 28 жінок.

У роботі використовувався прямий або дедуктивний контент-аналіз: кодування зображень (фото профілю і фонове зображення) і текстових даних

(опис профілю і загальна інформація) спочатку без завчасно підготовлених кодів, а потім із ними задля ідентифікації та типізації усіх проявів самопрезентації (Hsieh & Shannon, 2005).

## **Результати**

У роботі щодо особливостей Силіконової долини та її привабливості для засновників стартапів, Естер (Ester, 2017) звертала увагу на важливість «безстрашної самопрезентації» підприємцями задля отримання уваги від потенційних інвесторів та клієнтів і перевагу, яку мають команди засновників над засновниками-одинаками, оскільки інвестори, зокрема в середовищі акселераторів, вважають успішні стартапи радше продуктами колективних зусиль. При розгляді критеріїв, якими послуговуються різні акселератори для відбору найбільш талановитих стартапів, авторка звернула увагу на такі:

- повна команда з «хакером» і «шулером» («hustler»), де перший забезпечував створення продукту, а другий – просування у плані керування бізнесом та просування на ринку;
- завершений продукт, що вже приносив прибуток, мав перспективи, відповідав тенденціям ринку та міг масштабуватися, рідше – перспективна ідея та розуміння того, як її втілити;
- інтернаціональні команди та різноманіття загалом: у гендері, віці, досвіді, знаннях у різних галузях;
- молоді підприємці, в яких менше фінансових зобов'язань чи страху невдачі та більше енергії, або досвідчені підприємці, що вже знайомі із специфікою заснування стартапу чи мають складнощі, які можуть вирішити в акселераторі.

Представники акселераторів, з якими спілкувалася дослідниця, звертали значну увагу на технології та команду стартапів як дві основні складові вибору, підкреслювали: успішна команда здатна комунікувати з усіма – від інвесторів, до постачальників і клієнтів, члени мають досвід в індустрії, в якій працював стартап, команда завзята і вмотивована, оперативно й ефективно вирішує проблеми, усі доповнюють один одного і мають гарну динаміку творити й опановувати нове, разом із ними працює «вражаючий» CEO, який має лідерські навички, вміння продавати, «гострість» і бажання бути успішним. Один з акселераторів фокусувався саме на заснованих жінками стартапах, очікував від них відкритість, здатність до навчання, талановитість, віру в те, що потрібно давати щось спільноті, бажання ставати рольовими моделями, завзятість, тренованість і автентичність для просування ідей, діяльності й досягнення успіху (Ester, 2017).

Однак на самопрезентацію засновників стартапів можна дивитися і під іншим кутом. Бажання демонструвати окремі, переважно позитивні характеристики може бути способом потенційної зміни суспільного ставлення як до цієї конкретної людини, так і до підприємців загалом. Оскільки на схильність до підприємництва впливають соціокультурні виміри (соціальний

статус підприємця, цінність роботи й інновацій та сором за невдачу бізнесу), самопрезентація чинних підприємців здатна змінювати суспільну думку щодо вимірів, покращуючи чи погіршуючи сприятливість середовища до підприємництва (Begley et al., 1997).

LinkedIn позиціонує себе як соціальну мережу, спрямовану на «об'єднання фахівців з усього світу, для того, щоб їх професійна діяльність була більш ефективною та успішною» (LinkedIn). Користувачі заповнюють свої профілі інформацією, що переважно пов'язана з професійною діяльністю, розповідаючи про свій досвід і навички. Однак засновникам розглянутих у цій роботі стартапів було більш притаманне асоціювання себе із заснованим стартапом, аніж презентація своїх характеристики окремо від нього. Дане твердження найбільше прослідковується в основній інформації профілю, що є першою, яку бачать відвідувачі сторінки, і що складається з фотографії профілю та фонового зображення, опису профілю і загальної інформації.

Основною характеристикою самопрезентації українських засновників стартапів у соціальній мережі LinkedIn стало асоціювання засновника із стартапом, що проявлялося майже у всіх полях інформації, відображених угорі сторінки. Переважна більшість зазначали в описі профілю свою посаду чи статус у стартапі та його назву. Дві третини засновників, які заповнили поле, мали інформацію про стартап у фоновому зображенні, вказували узагальнену інформацію та свою позицію в стартапі. Кожен четвертий зазначив в описі профілю стислий допис діяльності стартапу. Проте лише декілька засновників мали елемент асоціації зі стартапом у фото профілю.

У загальній інформації українські засновники стартапів використовували такі елементи створення асоціації зі стартапом:

- враження надійності (підкреслення швидкості розвитку стартапу, навичок і досвіду, порівняння з інституціями, що асоціюються з надійністю, звернення до авторитетів, отримання інвестицій та надання гарантії),
- зображення проблеми і продукту стартапу як її вирішення, унікальність продукту,
- додаткові переваги для клієнтів, орієнтованість на клієнтів,
- використання порівнянь і відомих висловів.

Основними моделями самопрезентації українських засновників стартапів стали пошук клієнтів та самоствердження.

Пошук клієнтів проявлявся у полі «надання послуг»: використання загальної інформації, посилок і закликів (прямих посилок на сайт, закликів дізнатися більше про продукт через прямий контакт із засновником, закликів спробувати продукт, посилок на портфоліо і резюме) і зображення досягнень і діяльності стартапу як колективних. Самоствердження проявлялося у полі «відзнаки і нагороди»: використання загальної інформації, посилок і закликів (на особисті сторінки в інших соціальних мережах та на сторінки, пов'язані з особистими інтересами), відзнак і досягнень (з акцентом на авторитетні джерела їх отримання, місце, кількість суперників та міжнародний рівень

конкурсу), зображення досягнень і діяльності стартапу як власних. При цьому в обох моделях використовувалися вказані в загальній інформації біографії, досвід, навички та професійні характеристики.

Значні гендерні відмінності наявні передовсім у кількості розглянутих українських засновників стартапів, серед яких 78% чоловіки і 29% жінки.

У фото профілю жінки частіше за чоловіків відображали позитивні емоції та стани, а чоловіки частіше за жінок обирали нейтральність; чоловіки частіше розташовували обличчя в анфас, а жінки – у «три чверті»; жінки частіше за чоловіків робили фото в діловому одязі та використовуючи аксесуари чи статусні речі. В описі профілю чоловіки частіше за жінок визначали себе як засновників, а жінки – співзасновників. Жінки-засновниці частіше за чоловіків вказували курси, волонтерську діяльність, волонтерські інтереси, публікації та відзнаки і нагороди, кількість послідовників та заповнювали поле «розмови про». В загальній інформації жінки використовували більше символів, частіше за чоловіків асоціювали себе із стартапами та вказували біографію чи досвід. Чоловіки частіше за жінок зазначали своєю країною перебування Україну.

Незначною була відмінність у кількості чоловіків і жінок-засновників, які:

- мали встановлене і доступне фото профілю, відображали на ньому негативні емоції та стани, робили фото з близької та далекої відстані, у повсякденному одязі;
- мали встановлене і доступне фонове зображення, використовували нейтральні зображення в ньому;
- зазначили в описі профілю посаду генерального директора чи іншого типу директора;
- вказували у загальній інформації навички та професійні характеристики;
- перебували у США чи країнах ЄС;
- мали велику кількість контактів;
- заповнили хоча б одне поле у категорії «додаткова інформація».

Серед українських засновників стартапів приблизно однаковою була кількість чоловіків і жінок, які:

- використовували у фоновому зображенні інформацію про стартап, особу засновника та патріотичні зображення;
- зазначили статус чи посаду в описі профілю;
- заповнювали поле «надання послуг»;
- наводили загальну інформацію та посилання і заклики у ній;
- перебували у інших (крім України, США та країн ЄС) країнах;
- заповнили у рекомендованій інформації бодай одне поле;
- вказали ліцензії та сертифікати, рекомендації, інформацію про проекти та результати тестування.

## Висновок

Основними характеристиками засновників стартапів є інноваційність і креативність, специфічне сприйняття і управління ризиками, ілюзія контролю та віра в закон малих чисел, ініціативність і вмотивованість, потреба в досягненнях, культурні та особисті риси особи.

Самопрезентація людей у соціальних мережах відбувалася через такі стратегії, як побудова цифрового Я, проектування цифрової схожості, цифрову асоціацію чи реорганізацію нарративних структур, що було зумовлено використанням соцмереж задля розваги або позбавлення від нудьги, задля досягнення соціальної користі чи власних інтересів.

Основною характеристикою самопрезентації українських засновників стартапів є асоціювання зі стартапом, що проявляється через створення враження надійності, зображення проблеми і продукту стартапу як її вирішення, унікальність продукту, надання додаткових переваг та орієнтованість на клієнтів, зазначення власного статусу чи посади в стартапі й використання його логотипу в зображеннях.

Основними моделями самопрезентації постає пошук клієнтів і самоствердження, описані через орієнтацію на колективні досягнення і взаємодії зі стартапом та через орієнтацію на власні досягнення і взаємодії з особою засновника відповідно.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міністерство цифрової трансформації України (2022, 27 грудня). Фонд розвитку інновацій переходить в управління Мінцифри, – рішення Уряду. *kmu.gov.ua*. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/fond-rozvytku-innovatsii-perekhodyt-v-upravlinnia-mintsyfri-rishennia-uriadu>
2. Настояща, К. (2019). Практики самопрезентації в інтернет-просторі: форми і тенденції. *ГРАНІ*, 22 (1), 20–28. DOI:10.15421/17193
3. Сірий, Є. (2007). Підприємницький ризик: генеза та розвиток соціологічної концептуалізації. *Український соціум*, 4 (21), 54–65. <https://doi.org/10.15407/socium2007.04.054>
4. Фонд розвитку інновацій (2022, 28 липня). Положення про грантову програму Фонду розвитку інновацій. *portal.usf.com.ua*. Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1ImeacOEDvHIFRTzkFJR78gXNOXa5G-p8/edit#>
5. Begley, T., Tan, W., Larasati, A., Rab, A., Zamora, E., Nanayakkara, G. (1997). The relationship between socio-cultural dimensions and interest in starting a business: a multi-country study. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 17 (1), 143–159.
6. Ester, P. (2017). Strong Teams Will Win: How Accelerators Select and Coach Startup Teams. In *Accelerators in Silicon Valley*, 89–104. Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1zrvhk7.9>
7. Hsieh, H. & Shannon, S. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis.

8. Kemp, S. (2022, February 15). Digital 2022: Ukraine. *datareportal.com*.  
Режим доступу: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine>
9. LinkedIn. Про LinkedIn. *linkedin.com*.  
Режим доступу: <https://about.linkedin.com/uk-ua>
10. Salamzadeh, A. & Kawamorita Kesim, H., (2015). Startup Companies: Life Cycle and Challenges. *Proceedings of the 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE)*. Belgrade, Serbia.
11. Simon, M., Houghton, S., Aquino, K. (2000). Cognitive biases, risk perception, and venture formation: How individuals decide to start companies. *Journal of Business Venturing*, 15 (2), 113–134
12. Ukrainian startup fund. *usf.com.ua*. Режим доступу: [https://usf.com.ua/projects\\_catalog/](https://usf.com.ua/projects_catalog/)
13. Utz, S. (2016). Is LinkedIn making you more successful? The informational benefits derived from public social media. *New media & society*, 18 (11), 2685–2702. <https://doi.org/10.1177/146144481560414>
14. van Dijck, J. (2013). ‘You have one identity’: performing the self on Facebook and LinkedIn. *Media, Culture & Society*, 35 (2), 199–215. <https://doi.org/10.1177/0163443712468605>
15. William, J. B. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy*, 98 (5), 893–921.

#### REFERENCES:

1. Begley, T., Tan, W., Larasati, A., Rab, A., Zamora, E., Nanayakkara, G. (1997). The relationship between socio-cultural dimensions and interest in starting a business: a multi-country study. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 17 (1), 143–159.
2. Ester, P. (2017). Strong Teams Will Win: How Accelerators Select and Coach Startup Teams. *In Accelerators in Silicon Valley*, 89–104. Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1zrvhk7.9>
3. Fond rozvytku innovacij (2022, 28 lypnya). Polozhennya pro grantovu programu Fondu rozvytku innovacij. *portal.usf.com.ua*. Rezhym dostupu: <https://docs.google.com/document/d/1ImeacOEDvHIFRTzkFJR78gXNOXa5G-p8/edit#>
4. Hsieh, H. & Shannon, S. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis.
5. Kemp, S. (2022, February 15). Digital 2022: Ukraine. *datareportal.com*. Rezhym dostupu: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine>
6. LinkedIn. Про LinkedIn. *linkedin.com*.  
Rezhym dostupu: <https://about.linkedin.com/uk-ua>
7. Ministerstvo cyfrovoyi transformaciyi Ukrayiny (2022, 27 grudnya). Fond rozvytku innovacij perexodyt v upravlinnya Mincyfry, – rishennya Uryadu. *kmu.gov.ua*. Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/news/fond-rozvytku-innovatsii-perekhodyt-v-upravlinnia-mincyfry-rishennia-uriadu>

8. Nastoyashha, K. (2019). Praktyky samoprezentaciyi v internet-prostori: formy i tendenciyi. *GRANI*, 22 (1), 20–28. DOI:10.15421/17193
9. Salamzadeh, A. & Kawamorita Kesim, H., (2015). Startup Companies: Life Cycle and Challenges. *Proceedings of the 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE)*. Belgrade, Serbia.
10. Simon, M., Houghton, S., Aquino, K. (2000). Cognitive biases, risk perception, and venture formation: How individuals decide to start companies. *Journal of Business Venturing*, 15 (2), 113–134
11. Siryj, Ye. (2007). Pidpryyemnyczkyj ryzyk: geneza ta rozvytok sociologichnoyi konceptualizaciyi. *Ukrayinskyj socium*, 4 (21), 54–65.  
<https://doi.org/10.15407/socium2007.04.054>
12. Ukrainian startup fund. *usf.com.ua*.  
Rezhym dostupu: [https://usf.com.ua/projects\\_catalog/](https://usf.com.ua/projects_catalog/)
13. Utz, S. (2016). Is LinkedIn making you more successful? The informational benefits derived from public social media. *New media & society*, 18 (11), 2685–2702. <https://doi.org/10.1177/146144481560414>
14. van Dijck, J. (2013). ‘You have one identity’: performing the self on Facebook and LinkedIn. *Media, Culture & Society*, 35 (2), 199–215.  
<https://doi.org/10.1177/0163443712468605>
15. William, J. B. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy*, 98 (5), 893–921.

Отримано редакцією / Received: 21.04.24

Прорецензовано / Revised: 03.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 08.05.24

УДК 616.89-159.97

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.04>

**Наталія НАУМЕНКО,**

кандидатка психологічних наук,

старша викладачка,

ORCID ID: 0000-0002-0113-9317

natanau65@gmail.com

НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»,

м. Київ, Україна

**Олена ШЕЛЕСТОВА,**

кандидат психологічних наук

ORCID ID: 0000-0001-6873-421X

shelestova.o@kibit.edu.ua

Херсонський державний університет

м. Київ, Україна

## РІВЕНЬ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС

*У сучасному світі, де спілкування відіграє ключову роль, рівень культури спілкування стає важливим психологічним ресурсом. У статті виокремлено важливі аспекти культури спілкування, враховуючи історію, традиції, ідентичність і культурні коди, підкреслено вплив цих аспектів на налагодження зв'язків, розв'язання конфліктів та досягання успіху в особистому та професійному житті. У сучасному змінному світі важливо знайти баланс між збереженням традицій та відкритістю до нових ідей та культурних обмінів. Трансформація культурної ідентичності може стати стимулом для розвитку і вдосконалення суспільства, адаптуючись до змін у соціокультурному середовищі. Крім того, саме освіта є ключовим фактором у розвитку культурної ідентичності та суспільства загалом.*

**Ключові слова:** *культура спілкування, ідентичність, традиції, освіта, трансформація, соціокультурне середовище, суспільство.*

**Nataliia NAUMENKO,**

PhD (Psychol.), Senior Lecturer

ORCID ID: 0000-0002-0113-9317

natanau65@gmail.com

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Kyiv, Ukraine

**Olena SHELESTOVA,**  
PhD (Psychol.)  
ORCID ID: 0000-0001-6873-421X  
shelestova.o@kibit.edu.ua  
The Kherson State University  
Kyiv, Ukraine

## LEVEL OF COMMUNICATION AS A PSYCHOLOGICAL RESOURCE

*In the modern world, where communication plays a pivotal role, the level of communication culture becomes a significant psychological resource. This article examines important aspects of communication culture, taking into account history, traditions, identity, and cultural codes. In today's changing world, it is important to strike a balance between preserving traditions and being open to new ideas and cultural exchanges. The transformation of cultural identity can serve as a stimulus for the development and improvement of society by adapting to changes in the sociocultural environment. Moreover, education is a key factor in the development of cultural identity and society as a whole.*

*The essence of a person consists of a close interweaving of material and spiritual. Civilization is defined as a way for humans to survive in a changing environment, encompassing the development of appropriate technologies to provide physical comfort and adaptation to adverse natural conditions. Instead, culture represents the opposite way of survival, which is based on the adaptation of a person to the world through the acquisition of psychological comfort and self-change. It modifies the perception of the world and the individual himself, ensuring internal stability. Unlike civilization, which generates material values, culture generates ideal, spiritual values, which can mean more to a person than material goods. In the 21st century there will be a partial transformation of existing identities and a juxtaposition of different identity models. This process will be complex and will involve the interaction of various cultural influences, the search for new ways of identification in the conditions of globalization and cultural diversity. Therefore, the transformation of cultural identity plays an important role in the development of modern society.*

**Keywords:** communication culture, identity, traditions, education, transformation, sociocultural environment, society.

### Вступ

Сьогодні в українських гуманітарних, політичних і бізнесових колах активно обговорюється потреба враховувати культурні аспекти й відповідати соціокультурній спадщині країни у процесі управління та розвитку. Проте часто дискусії залишаються на рівні загальних висловлювань, не отримуючи практичного втілення через механістичний підхід до культури, який не враховує роль особистостей у її формуванні.

Як зауважують Л.В. Бех та В.В. Малявін, відомий дослідник розвитку цивілізації в Китаї, культура є не лише даністю, але і засобом самореалізації особистості, адже надає засоби для формування ідентичності замість простого привласнення нею (Бех, 2016; Малявін, 2021).

У сучасних умовах всі підприємці активно розмірковують про відкриття нових ринків, зміну стратегій та позиціонування своїх бізнесів. Проте найважливіше в цьому процесі – залишатись вірними собі та своїй бізнес-культурі незалежно від пошуку нових шляхів розвитку.

Бути культурно близькими не означає автоматично мати спільність у ментальності. Менталітет – поняття, що визначається географічними й історичними умовами. Натомість культура складніше і витонченіше явище. Існує різниця між менталітетом та культурою, і культурна близькість може співіснувати незалежно від географічних меж.

Українське суспільство переживає перехід до інформаційної культури, що супроводжується технологізацією життя та віртуалізацією соціокультурних просторів. Однак важливо пам'ятати, що матеріальне та духовне нерозривно пов'язані. Культура сприяє самореалізації через психологічний комфорт і самозміну, створюючи внутрішню сталість.

## **Методи та матеріали**

Культура може бути важливим ресурсом розвитку суспільства, забезпечуючи реалізації сенсів і цінностей, що є ключовим для особистісного зростання. Прагнення зберегти свою культурну спадщину в контексті сучасних викликів та відмова від власної сили можуть бути важливими стратегіями в умовах світу, який зазнає постійних трансформацій.

У Європі, Америці й Азії зустрічаються люди, які культурно близькі, незважаючи на різні менталітети. Вони можуть спілкуватися різними мовами, проте спільні цінності створюють відчуття належності до певної соціокультурної спільноти, що постійно змінюється разом із нами.

Проте варто враховувати два чинники під час адаптації до нових ринків і культурних середовищ. По-перше, клієнти, партнери та співробітники з «інших культурних типів» відкривають перед нами інший світ із власною логікою та цінностями, що впливає на всі аспекти бізнесу, зокрема культуру спілкування, правила взаємодії та стратегії. По-друге, війна в Україні призвела до дефіциту ресурсів, тож необхідно розумно використовувати їх, зберігаючи баланс між нововведеннями та традиціями. Важливо дбати про поповнення власних ресурсів і раціональне їх використання в умовах складних викликів та обмежень.

У сучасному українському суспільстві спостерігається різноманіття форм культури, що поєднують як традиційні, так і нові вияви. Прикметний процес формування інформаційного, правового і громадянського суспільства та його соціокультурних інститутів. Перехід до інформаційної культури відзначається технологізацією людського існування та віртуалізацією соціокультурних просторів.

Але важливо пам'ятати, що сутність людини складається з тісного переплетення матеріального і духовного. Цивілізація визначається способом виживання людей у змінному навколишньому середовищі, що охоплює розвиток відповідних технологій для забезпечення фізичного комфорту і пристосування до несприятливих природних умов. Натомість культура представляє протилежний спосіб виживання, що ґрунтується на адаптації людини до світу через набуття психологічного комфорту і самозміни, модифікує сприйняття світу й самого індивіда, забезпечуючи внутрішню сталість. На відміну від цивілізації, що генерує матеріальні цінності, культура породжує ідеальні, духовні цінності, які для людини можуть значити більше за матеріальні блага.

Культура є важливим ресурсом для розвитку суспільства, що підкреслено П.Е. Герчанівською, яка досліджує теоретико-методологічні аспекти реалізації сенсів і цінностей культури як потенційного ресурсу для особистості (Герчанівська, 2021). Кожна культура має внутрішні цінності, які визначають стійкість людської поведінки, і кожна епоха пропонує свою парадигму, що дозволяє спільнотам створювати власну модель культурної ідентичності в конкретному історичному контексті. Проте конфлікти ідентичності та неприйняття «чужих» культур часто спричиняють міжкультурні протистояння, згідно з твердженням С. Гантінгтона, який переконує, що «в цьому новому світі найбільш масові, важливі та небезпечні конфлікти відбуваються не між соціальними класами чи багатими і бідними, а між людьми з різними культурними ідентичностями» (Huntington, 1996).

Наша ідентичність може стати ресурсом, оскільки виступає відповіддю на питання, хто ми є (Герчанівська, 2021). Тому дослідження питань, пов'язаних із розкриттям природи культурної ідентичності як соціокультурного феномену, принципів її моделювання і алгоритмів зміни в контексті сучасних реалій, наразі є вкрай актуальним (Герчанівська, 2021).

Культурні коди відображають сутність культурної ідентичності через систему знаків і символів, що відтворюють культуру конкретної спільноти протягом певного історичного періоду. Вони формуються внаслідок історичних, культурних, соціально-історичних, етнопсихологічних і геополітичних процесів, що відбуваються у конкретному суспільстві. Культурний код відображає всі системні характеристики культури даної спільноти, зокрема духовність, світогляд, цінності та універсальні уявлення про світ, напрямок її еволюції. Це складний конструкт, де незмінні елементи співіснують зі змінними. Інваріантні елементи культурного коду концентруються навколо ключових культурних парадигм, які відображають найстаріші архетипні уявлення людини. Змінні елементи визначаються культурними парадигмами, що переважають у соціокультурному полі певного історичного періоду.

Тож культурні коди є важливим інструментом для розкриття природи культурної ідентичності, оскільки відтворюють уявлення та цінності, що формують культурну основу конкретної спільноти (Герчанівська, 2021). За семіотичною концепцією О. Свідерської, коди володіють потужним потенціалом зберігання значущих текстів у сконденсованій формі (Свідерська, 2022). З-поміж

ключових компонентів таких кодів – релігія, що протягом історії людства мотивувала та об'єднувала спільноти. Іншим фундаментальним складником є мова – гарант існування і збереження культурних особливостей спільнот, які нею користуються, виразник цінностей та світогляду спільноти, що формує власне семантичне поле. Так, ритуал, розглядуваний як текст, містить три складники, а саме: мову, реальність і дію.

## Результати

Жодна парадигма не може існувати вічно. Зміни дозволяють систематизувати й узагальнити уявлення про різноманітні явища, що відбуваються в культурі, та розуміти їх причинно-наслідкові зв'язки. Коди є способами мислення, сформованими та історично визначеними в межах певної культури. Різні коди на різних етапах життя можуть стати ресурсами для особистості. Рівень культурного розвитку в суспільствах різних регіонів відрізняється, що засвідчує ступінь диференціації особистості. Наприклад, у нетрадиційних суспільствах, які акцентують на інноваціях та спонтанності, формування унікального «я» відіграє ключову роль.

Аналізуючи культурну ідентичність крізь призму культурних норм, можна виокремити ключові культурні аспекти, які визначають її унікальність: історична пам'ять, релігія, мова, цінності, звичаї та традиції, що здатні виступати ресурсами. Культурна пам'ять постає формою колективної пам'яті, спрямованої на збереження, підтримку, інтеграцію, відтворення індивідуальної та колективної поведінки й комунікативних навичок у різних типах культурної ідентичності. Колективна ідентичність формується на основі розрізнення між носіями культури та іншими спільнотами. Саме через усвідомлення іншості люди формують уявлення про власну культуру. Згідно з Т. Парсонсом, цей феномен виконує ключові функції, такі як інтеграція членів спільноти, адаптація до середовища, розуміння спільної мети та збереження стабільності в соціокультурній системі (Парсонс, 2002). Культурна ідентичність впливає на мотивацію людей та мобілізує їхні зусилля для вирішення важливих суспільних завдань і забезпечення стабільного розвитку соціуму. Особистісна мотивація також може бути важливим ресурсом.

У сучасному світі модель культурної ідентичності зазнає змін. Поширення практики множинного громадянства визначає багатосекторний характер культурної ідентичності. Більша міграція, характерна для ХХІ ст., породжує явище співіснування в межах одного суспільства культур із різними нормами, що зумовлює послаблення культурних зв'язків у суспільстві, кризу культурної ідентичності та переорієнтацію векторів розвитку.

Модерне суспільство презентує дві основні моделі розвитку культурної ідентичності: західну і незахідну. *Західна модель* ґрунтується на індивідуалізмі, раціональності, приватній власності, правосвідомості, погляді на державу та ідеях універсальності ліберально-демократичних інститутів і вільного ринку; властива країнам Західної Європи та США. *Незахідна модель* базується на колективізмі, кланових й особистих неформальних стосунках та релігійних

традиціях, які формують унікальну картину світу; спрямована на визнання західних культурних інститутів і адаптацію до традиційних соціальних практик, що зазвичай передбачає запозичення елементів із західних практик без порушення своєї культурної ідентичності. У ХХІ ст. в Східній та Південно-Східній Азії набуває популярності модель розвитку, яка використовує ресурси власної ідентичності, не втрачаючи своєї культурної особливості. Поєднання автентичних та іноземних культурних практик витворює унікальний гібридний набір цінностей, який можна спостерігати в Японії та інших країнах регіону.

Отже, ці дві моделі представляють різні підходи до розвитку культурної ідентичності, відображаючи свої унікальні особливості та цінності.

Трансформація культурної ідентичності насправду може стати ресурсом для всього суспільства. Культурна ідентичність є динамічною системою, яка постійно змінюється під впливом різних факторів. Основні зміни відбуваються завдяки модифікаціям у соціокультурній парадигмі спільноти та проникненням інноваційних елементів з інших культурних кодів. Культурна пам'ять, часто працюючи на рівні несвідомого, відіграє ключову роль у формуванні загального конструкту, стабілізації та збереженні культурної ідентичності, адже глибоко пов'язана з культурними традиціями спільноти, забезпечує сталість її відтворення.

У ХХІ ст. відбуватиметься часткова трансформація наявних ідентичностей та зіставлення різних моделей ідентичності. Цей процес буде складним і передбачатиме взаємодію різних культурних впливів, пошук нових способів ідентифікації в умовах глобалізації та культурного розмаїття. Тому трансформація культурної ідентичності відіграє важливу роль у розвитку сучасного суспільства.

Спираючись на роботи різних авторів, доцільно прослідкувати еволюцію культурної ідентичності та її вплив на модерний соціум. Зокрема, варто підкреслити роль етики ділового спілкування у формуванні корпоративної культури, яка є важливим елементом стабільного функціонування організацій та суспільства. Проаналізувавши студії В.Г. Воронкової, І.М. Гаха, П.Е. Герчанівської, В.Я. Зусіна, Л.Г. Кайдалова, Л.В. Пляка, М.П.Тимофієва, Н.Л. Тимошенко та ін., в яких увага зосереджена на значенні етичних норм у сфері управління і спілкування, доречно підкреслити значущість названих аспектів для ефективного розвитку сучасного бізнесу та соціуму загалом.

Кожна людина народжується з унікальним набором досвіду, переконань, традицій та цінностей, які впливають на формування її «культурної одиниці». Цей принцип можна застосувати на різних рівнях соціальної взаємодії та культурного обміну – від взаємодії між окремими групами людей до глобального рівня культурного поступу націй.

На сучасному етапі розвитку освіта стає ключовим чинником індивідуального і національного прогресу, виступаючи не лише джерелом знань, але й ресурсом для особистісного зростання та поступу суспільства. Недаремно А. Гофрон підкреслює важливість якості освіти для економічного розвитку країни. Добробут людини тепер значно залежить від її здатності засвоювати нові

знання, однак модерна освіта має сприяти розвитку глобальної культури та подоланню глобальних викликів. На думку науковця, освіта – не тільки шлях до набуття знань, а й спосіб стати активною особистістю у всесвіті культури.

Отже, освіта в сучасному світі відіграє важливу роль у формуванні культурної ідентичності, збереженні культурних цінностей та подоланні глобальних викликів.

Доречно звернути увагу на специфіку традиційного суспільства, де передача культурної спадщини від покоління до покоління (обряди, звичаї, мова, історія тощо) відіграє ключову роль у формуванні ідентичності (колективної та індивідуальної), визначенні культурних традицій, висвітлює важливість збереження культурних цінностей у сучасному світі. З одного боку, цей процес допомагає інтеграції людини у громаду, робить її членом культурного колективу та дає чуття належності, сприяє збереженню традицій та цінностей, які визначають ідентичність певної спільноти. З другого боку, культурна спадщина може стати колосальним ресурсом і регулятором життя, оскільки встановлює стандарти поведінки та правила спілкування, корегує цінності й норми, впливає на прийняття рішень у різних аспектах суспільного життя (економіка, політика, сімейні стосунки). Тому соціокультурна спадщина в традиційному суспільстві відіграє чільну роль у формуванні та регулюванні буття спільноти й визначенні ідентичності її членів.

Спадщина, передана від покоління до покоління, відображаючи історію, традиції, цінності та уявлення про світ, які утверджувалися впродовж багатьох років, допомагає зберегти й відтворити фундаментальний культурний код – основу ідентичності спільноти.

Але в сучасному світі, де процеси глобалізації, міграції та технологічного розвитку швидко змінюють соціокультурні реалії, традиційна спадщина зазнає значних трансформацій, що викликають певну напругу між різними поколіннями й соціокультурними групами, які можуть переживати конфлікти між збереженням традицій та прийняттям нововведень. Водночас відкритість до нових ідей, культурних обмінів та інтернаціоналізація збагачують і розширюють культурну спадщину, роблячи її більш адаптивною до сучасних викликів. Тож доцільно зберегти баланс між збереженням цінностей минулого і відкритістю до модерних ідей та підходів.

Соціокультурна спадщина відіграє важливу роль у формуванні ідентичності й розвитку суспільства. Збереження традицій та цінностей минулого, відкритість до нововведень і культурних змін допомагають створити різноманітне та живе культурне середовище, що відображає динаміку розвитку сучасного світу.

## **Висновок**

Культурна ідентичність і спадщина виступають важливими чинниками формування та поступу соціуму, відображають історію, традиції, цінності й уявлення про світ, які передаються від покоління до покоління. Традиції та

культурна спадщина можуть бути колосальним ресурсом, що сприяє інтеграції людей у спільноту і гарантує стабільність у житті.

У змінному сучасному світі необхідно збалансувати збереження традицій та відкритість до нових ідей, культурних обмінів. Трансформація культурної ідентичності здатна бути стимулом для поступу і вдосконалення суспільства, адаптуючись до змін у соціокультурному середовищі, де головну роль відіграє освіта, яка не лише передає знання і навички, але й сприяє розвитку особистості, вибудовує громадянське суспільство та забезпечує економічне процвітання.

Отже, збереження і розвиток культурної ідентичності й спадщини, етичних норм, психологічних аспектів мають важливе значення для сталого розвитку суспільства в умовах глобалізації та культурного розмаїття. Розуміння даних феноменів допомагає зберегти культурні цінності та традиції, сприймати модерні тенденції, бачити перспективи, тобто сприяти гармонійному поступу людства.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Бех, Л.В. (2016). Фарфор у культурі Китаю: до питання специфіки побутування. *Art-простір*, 2, 120–125.  
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/artsp\\_2016\\_2\\_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/artsp_2016_2_22).
2. Воронкова, В.Г. (2019). Етика ділового спілкування: навч. посібник. Магнолія
3. Гах, І.М. (2005). Етика ділового спілкування: навч. посібник. Центр навчальної літератури.
4. Герчанівська, П.Е. (2005). Культура управління. навч. посіб. ІВЦ Видавництво «Політехніка».
5. Герчанівська, П.Е. (2021). Культурна ідентичність як ресурс суспільного розвитку. *Культура і сучасність*, 2, 3–9.
6. Гофрон, А. (2004). Філософські засади сучасних європейських освітніх концепцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук. Інститут вищої освіти АПНУ. Київ.
7. Кайдалова, Л.Г., Пляка, Л.В. (2011). Психологія спілкування: навч. посібник. НФаУ.
8. Свідерська, О. (2022). Роль культурних кодів у конструюванні політичної дійсності в контексті інформаційно-когнітивної війни. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політолог. студії*, 43, 306–313.
9. Тимофієва, М.П. (2019). Психологія спілкування: навч.-метод. посібник для студентів вищих медичних закладів освіти України. Чернівці.
10. Тимошенко, Н.Л. (2006). Корпоративна культура: діловий етикет: навч. посібник. Знання.
11. Хантінгтон, С. (1998). Зіткнення цивілізацій та межа світу. *Журнал «І»*, 14, 98–119.
12. Huntington, S.P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Penguin Books.
13. Lübbe, H. (2012). *Geschichtsbegriff und Geschichtsinteresse. Analytik und Pragmatik der Historie*. Basel: Schwarbe Verlag Basel Schwarbe Verlag Basel.

14. Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action*. McGrawHill.

#### REFERENCES:

1. Bex, L.V. (2016). Farfor u kulturi Kytayu: do pytannya specyfiky pobutuvannya. *Art-prostir*, 2, 120–125. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/artsp\\_2016\\_2\\_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/artsp_2016_2_22).
2. Gax, I.M. (2005). *Etyka dilovogo spilkuвання: navch. posibnyk*. Centr navchalnoyi literatury.
3. Gerchanivska, P.E. (2005). *Kultura upravlinnya. navch. posib.* IVCz Vydavnyctvo «Politexnika».
4. Gerchanivska, P.E. (2021). *Kulturna identychnist yak resurs suspilnogo rozvytku. Kultura i suchasnist*, 2, 3–9.
5. Gofron, A. (2004). *Filosofski zasady suchasnyx yevropeyskyx osvityvnykh koncepciy: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora filos. nauk.* Instytut vyshhoї osvity APNU. Kyiv.
6. Huntington, S.P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Penguin Books.
7. Kajdalova, L.G., Plyaka, L.V. (2011). *Psychologiya spilkuвання: navch. posibnyk*. NFaU.
8. Lübbe, H. (2012). *Geschichtsbegriff und Geschichtsinteresse. Analytik und Pragmatik der Historie*. Basel: Schwarbe Verlag Basel. Schwarbe Verlag Basel.
9. Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action*. McGrawHill.
10. Sviderska, O. (2022). *Rol kulturnykh kodiv u konstruyuvanni politychnoї diysnosti v konteksti informaciyno-kognityvnoї viyny. Visnyk Lvivskogo universytetu. Seriya: Filos.-politolog. studii*, 43, 306–313.
11. Tymofiyeva, M.P. (2019). *Psychologiya spilkuвання: navch.-metod. posibnyk dlya studentiv vyshhyx medychnyx zakladiv osvity Ukrayiny*. Chernivci.
12. Tymoshenko, N.L. (2006). *Korporatyvna kultura: dilovyj etyket: navch. posibnyk*. Znannya.
13. Voronkova, V.G. (2019). *Etyka dilovogo spilkuвання: navch. posibnyk*. Magnoliya.
14. Xantington, S. (1998). *Zitknennya cyvilizaciy ta mezha svitu. Zhurnal «I»*, 14, 98–119.

Отримано редакцією / Received: 10.02.24

Прорецензовано / Revised: 03.03.24

Схвалено до друку / Accepted: 07.03.24

**Ніна НАУМЧИК,**

кандидатка психологічних наук, доцентка

ORCID ID: 0000-0003-2721-0043

naumchuk.n@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

## **РЕФЛЕКСИВНО-ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗДОРОВОГО БУТТЯ І ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ**

*Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми чинників і механізмів підтримки і розвитку внутрішніх ресурсів людини, які забезпечують її здорове й ефективне функціонування у світі та здатність якнайкраще здійснювати необхідну діяльність. Аналізуються сутність і особливості ключових питань досліджуваної проблеми й характер їх розробки у вітчизняній та зарубіжній науці. Зазначається важливість особистісної зрілості людини для її благополуччя у широкому спектрі проявів її буття, акцентується провідна роль у складній життєдіяльності людини, обумовленій її видовою специфікою та сучасними викликами, процесів самоусвідомлення – як у цілісному життєвому контексті, так і в кожному моменті існування (в ситуації «тут і зараз»). Показано, що особливої значущості рефлексивно-ідентифікаційні процеси набувають у найбільш складних та відповідальних видах професійно-трудової діяльності, зокрема у роботі практичного психолога. Заявлено про необхідність надання дослідженням відповідних особистісних здатностей та їх розвитку особливої уваги і підтримки.*

**Ключові слова:** *здорове існування, професійна діяльність, особистісна зрілість, самоусвідомлення, саморегуляція.*

**Nina NAUMCHUK,**

PhD (Psychol.), Associate Professor

ORCID ID: 0000-0003-2721-0043

naumchuk.n@kibit.edu.ua

Kyiv Institute of Business and Technology

Kyiv, Ukraine

## REFLECTIVE IDENTIFICATION PROCESSES IN PROVIDING HEALTHY BEING AND EFFECTIVE HUMAN ACTIVITY

*The article is devoted to a theoretical analysis of the problem of factors and mechanisms of supporting and developing the internal resources of a person, which help him stay healthy and effective in the world and give a chance to do his best in everyday life. The essence and features of the main questions of the analyzed problem and the character of their development in the science are analyzed in the article. In the article is noted the importance of the personal maturity of the person for his well-being in a wide range of manifestations of his existence and the accent is made of the main role in the difficult life of the person, that can be determined by its species specificity and modern challenges, the processes of self-awareness-in the whole life context and in every moment of being (in the situation «here and now»).*

*Proof of the importance of reflexive identification processes in ensuring effective human activity is their participation in building constructive schemes of business cooperation, finding the best possible ways of solving tasks and forming an individual style of activity. The reflective specificity of the psychologist's work content is primarily realized in the fact that the reflective self-regulation (conscious, behavior) carried out by him in the process of professional communication with the client and corrects the client's motivations, thoughts, feelings. Identification and reflection in everyday life and organized (professional, social, personal-communicative) activities of a person play an important role and act as significant means of ensuring their successful implementation. The relevant personal qualities and abilities of an individual deserve attention and support, and therefore, in-depth research on the organization of their constructive expression and development. The author says that it is important to pay more attention and support to the researches of personal abilities and their development.*

**Keywords:** *healthy existence, professional activity, personal maturity, self-awareness, self-regulation.*

### **Вступ**

Своєрідність життєдіяльності людини полягає в тому, що її існування у світі є багатовимірним і багатоаспектним: це і функціонування організму, і спілкування та стосунки з оточенням, і різні види діяльності – від елементарного самообслуговування до розв'язання складних професійних (зокрема перетворюючих світ) завдань і творчого самовираження, й, звідси, – складним і напруженим. Ще більшої складності й напруги буття людини набуває у періоди великих історичних перетворень, складних викликів і важких випробувань, свідками та учасниками яких ми сьогодні є. Подібна життєдіяльність зумовлює стреси, які, у разі їх застою та неподолання, негативно позначаються на здоров'ї людей.

Здоров'я визначається як форма життєдіяльності, що переживається не тільки у вигляді відсутності хвороб і неприємних станів, а як поєднання фізіологічних та психологічних чинників, що забезпечують людині необхідну якість життя і достатню його тривалість. Здоров'я як необхідний складник повноцінного буття людини вважається однією з провідних її життєвих цінностей, яку, проте, в повноті пізнають здебільшого лише після його втрати чи суттєвого погіршення, коли раптом з'ясовується, що відсутність здоров'я позбавляє людину радості та спокою, порушує відчуття безпеки і благополуччя, перебудовує на гірше все її життя (Титаренко, 2018).

Тому пізнання та обґрунтування застосування в практиці психологічної допомоги механізмів забезпечення здорового людського буття в об'єктивно заданих складних умовах сьогодення і підтримки й розвитку здатності до ефективної діяльності та подолання утруднень, що виникають на цьому шляху, є важливими завданнями психологічної науки і практики.

## **Методи та матеріали**

Література і життєвий та практичний професійний досвід свідчать, що найбільш здоровий спосіб життєдіяльності й найкращу адаптованість у світі та здатність впоратись зі складними викликами демонструють особистісно зрілі особи (зрозуміло, що в питанні особистісної зрілості важливими є вікові особливості, тож йдеться про дорослих за віком людей), для котрих, за результатами досліджень, передусім характерні високі рівні ціннісно-смыслового розвитку (зокрема і насамперед із соціальним інтересом високого рівня), висока самовідповідність, автентичність (поведінки й життя загалом), що ґрунтується на адекватному самоусвідомленні (Rogers, 1961).

За невисокого рівня ціннісного розвитку, коли навколишнє середовище мислиться гранично конкретно й однозначно (в соціально-стосунковому, просторово-предметному, часовому та діяльнісному вираженні), адаптованість може бути легко порушена: різкі зміни у житті (хвороба, переїзд, розлука зі значущими людьми, зміни соціально-економічного статусу тощо) викликають різні прояви психологічної дезадаптації. Навпаки, особистості високого рівня розвитку, які відрізняються широким колом сфер самореалізації (спілкування, діяльність, пізнання, творчість), мислять своє життя у різноманітній й динамічній різнорівневих «систем координат», виявляють орієнтацію на адаптивність як динамічну, процесуальну властивість (на відміну від адаптованості як статичної властивості) й цим забезпечують собі повноцінне і здорове функціонування (Титаренко, 2018, Савчин, 2019).

Саме про це, спираючись на ідеї О. Лазурського щодо рівнів адаптованості людини, писав Г. Балл, зазначаючи, що за вищого рівня особистісного розвитку суб'єкта середовище, на яке він орієнтується у своїй поведінці, все більшою мірою виходить за межі його безпосереднього оточення (Балл, 2016).

Здатність і готовність свідомо розширювати (рухати) рамки життєвих координат надає особистостям високого рівня розвитку вміння бути «такими, що адаптуються», як наслідок – надзвичайно адаптованими: «адаптивними», що робить їх одночасно і «такими, що розвиваються», отже, максимально розвиненими, зрілими, бо вищий рівень розвитку – плинність, процесуальність, зрілість – процес, а не стан, повноцінне функціонування – безперервна динаміка особистості відповідно до динаміки самого процесу життя (Rogers, 1961).

Тож особистісна зрілість як результат та (що важливо!) постійно діючий процес особистісного зростання одночасно виступає показником психологічного (особистісного) здоров'я дорослої людини, її здорового буття.

Натомість ця плинність, душевна, особистісна рухливість, гнучкість, ціннісний розвиток та віднаходження смислів власного життя (як його провідних орієнтирів і опертя) забезпечуються передусім ефективними саморегуляційними процесами, заснованими на адекватному усвідомленні людиною себе у системі власних життєвих зв'язків.

Значущість процесів самоусвідомлення (звернення уваги на себе й аналіз і визначення своїх процесів, станів та властивостей, смислів, цілей, планів) у контексті якості функціонування особистості підкреслюють С. Братченко і М. Миронова (Братченко, 2023). Розглядаючи особистість як одну з інстанцій самодетермінації та визначаючи її як внутрішню систему саморегуляції людини, що відчуває вплив двох інших детермінуючих сил, які умовно можна позначити як організм, внутрішній світ (тобто людина як жива істота загалом) і середовище, зовнішній світ у широкому сенсі, включаючи передусім інших людей, та узагальнивши провідні висновки класиків гуманістичної психології К. Роджерса, А. Маслоу, Г. Олпорта, автори, не відкидаючи важливості відносин особистості із зовнішнім світом, насамперед – світом інших людей, детально й аргументовано обґрунтовують вихідний, визначальний для особистості характер її конструктивних взаємин саме зі своїм внутрішнім світом, із самою собою, в результаті яких вивільняються сили і здібності, що дозволяють ставати вільнішою та впевненішою в собі й водночас відкритішою до інших та доброзичливішою і відповідальнішою.

## Результати

Аналіз наукових здобутків щодо питання психологічно здорового функціонування особистості, представленого в роботах А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, Р. Ассаджолі, С. Фрайберга, І. Дубровіної, А. Петровського, М. Ярошевського, М. Гаранян і А. Холмогорової, В. Панка, М. Савчина, Т. Титаренко, Н. Яреми та ін. доводить важливу роль у забезпеченні здорового буття людини її самосвідомості й заснованої на ній саморегуляції.

Наприклад, Т. Титаренко, яка пов'язує здорове існування людини з її психологічним благополуччям (як більш операціоналізованим поняттям, що втілює в науці надто складне і неоднозначне уявлення про людське щастя), на

підставі узагальнення матеріалів зарубіжних та вітчизняних досліджень і власних спостережень із застосуванням методики непрямого контекстуального інтерв'ю визначила індикатором (ядром) здорової особистості такі характеристики: 1) цілісність, 2) потребу в самореалізації та 3) здатність до саморегуляції (Титаренко, 2018).

Ефективні саморегуляційні процеси, що забезпечують людині здорове буття у світі, зокрема нормальний розвиток її суб'єктивності як «актуалізацію людського в людині» (Ярема, 2015), позитивну ідентифікацію та взаємодію з собою (Савчин, 2019) передбачають передусім адекватне функціонування у неї внутрішньої системи «зворотного зв'язку», яка орієнтує її в собі та в тому, що відбувається з нею, і яка здійснюється за допомогою самоусвідомлення – рефлексивно-ідентифікаційних процесів.

Значущість рефлексивно-ідентифікаційних процесів у забезпеченні здорового буття людини засвідчив В. Колпачников, на думку якого складовими здорової особистості є усвідомленість і осмисленість людиною самої себе, свого життя у світі – у житті в цілому та «тут і зараз», практичними наслідками чого є:

- 1) повнота «включеності», «присутності» в ситуації, повнота переживання і проживання теперішнього часу;
- 2) здатність (на цій основі) до здійснення найкращих виборів в конкретній ситуації і в житті в цілому;
- 3) відчуття свободи, життя «у відповідності з собою»;
- 4) відчуття власної дієздатності: «Я – можу!»;
- 5) соціальний інтерес або соціальне почуття (баланс у площині «Я і Інший» тобто здатність до співробітництва, вміння грати на  $\Sigma \neq 0$ );
- 6) стан стійкості, стабільності, визначеності в житті і оптимістичний, життєрадісний настрій.

Отже, доцільно констатувати, що за даними відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, рефлексивно-ідентифікаційні процеси є одним із провідних механізмів забезпечення здорового буття людини.

Не менш важливу роль рефлексивно-ідентифікаційні процеси відіграють в організації та опосередкуванні діяльності людини, зокрема у самовизначенні щодо сфери діяльності, яку індивід обирає для себе за професію, плануванні та супроводі виконавчих дій, аналізі помилок та обґрунтуванні їх виправлень тощо.

Доказом значущості рефлексивно-ідентифікаційних процесів у забезпеченні ефективної діяльності людини постає їх участь у вибудовуванні конструктивних схем ділового співробітництва, віднаходженні кращих із можливих способів розв'язання / виконання завдань та формуванні індивідуального стилю діяльності.

Важливим є також внесок рефлексивно-ідентифікаційних процесів у колективну діяльність (професійно-трудова, особистісно-комунікативна), адже вони забезпечують чільну умову її ефективного здійснення – відповідальність учасників за результат, який, зі свого боку, визначається постановкою кожним із

них дуже конкретного (відтак, продуманого і відрефлексованого) завдання-запитання собі: «Що особисто я повинен / готовий / буду робити для досягнення мети цієї діяльності?» (Євдокимова, 2019).

Але, мабуть, найяскравіше участь рефлексивно-ідентифікаційних процесів у забезпеченні ефективної діяльності представлена у професійній діяльності психолога.

До засадничих професійних якостей практичного психолога належить передусім здатність до «присутності» і «справжності» у діалозі з клієнтом, що поряд із гуманістичною налаштованістю фахівця на повагу й увагу до людини, яка звернулася по допомогу, та на чесну позицію у спілкуванні з нею, означають підзвітність йому процесу цього спілкування, «буття з клієнтом», яке спирається на повноту включеності фахівця у ситуацію «тут і зараз» і підтримується рефлексивними процесами. Зокрема, «справжність» психолога у професійній взаємодії з клієнтом, яка покликана сприяти психологічному зростанню клієнта, є необхідною умовою для побудови в цій взаємодії рівноправного й рівновідповідального діалогу, в якому повага до інтересів і почуттів іншого (клієнта), гармонійно поєднується фахівцем із вираженням власних поглядів і позицій, реалізацією відповідних професійних цілей та планів (Rogers, 1961). Таке вміння передбачає постійний рефлексивний аналіз психологом своєї взаємодії з клієнтом та її саморегуляцію на цій основі.

Відомо, що провідний зміст роботи психолога та її допоміжно-розвивальна сутність полягають у вивільненні в процесі спілкування з людиною (клієнтом) резервів її продуктивної зміни й особистісного зростання, сил і здатностей справлятися з труднощами та вирішувати проблеми. Професіонал сприяє цьому за допомогою свідомих дій: формуванням професійно-обґрунтованого ставлення до людини та задіяної у спілкуванні з нею інформації, його грамотним вираженням («оформленням» і «донесенням» до клієнта, комунікативного партнера), застосуванням з цією метою спеціальних психологічних прийомів (технік). Використання зазначених прийомів вимагає від фахівця максимальної точності розуміння того, що відбувається в актуальному процесі, та найвищої відповідальності, неможливої без постійної рефлексії на свою взаємодію з клієнтом – як на її змістовні аспекти, так і на її обґрунтованість, глибину, адекватність і ефективність (Кісарчук, 2017, Опанасенко, 2019).

Рефлексивна специфіка змісту роботи психолога насамперед реалізується в тому, що здійснювана ним в процесі професійного спілкування з клієнтом рефлексивна саморегуляція (свідома, цілеспрямована регуляція своїх станів і поведінки) виступає в «полі спілкування» психолога і клієнта засобом регуляції ним і цього «поля» та, як наслідок, регуляції спонукань, думок, почуттів клієнта, оскільки в процесі спілкування психолог і клієнт утворюють «психотерапевтичний альянс» як ситуативну макropsихічну спільність, динамічне психічне ціле (Кісарчук, 2017).

## Висновок

Отже, ідентифікація та рефлексія у повсякденному житті та в організованій (професійній, суспільній, особистісно-комунікативній) діяльності людини відіграють важливу (часто провідну) роль і виступають значущими засобами забезпечення їх успішного здійснення. Тому відповідні особистісні якості та здібності особистості заслуговують на увагу і підтримку, а відтак – на поглиблені дослідження щодо організації їх конструктивного вияву й розвитку.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балл, Г.О. (2016). Про значення теоретичних положень психології для суспільної практики. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: Збірник наукових праць*.
2. Братченко, С.Л., Миронова, М.Р. (2023). Особистісне зростання та його критерії. Електронний ресурс: <http://psychologis.com.ua/-1-244.htm>
3. Євдокимова, Н.О. (2019). Психологічні технології професійної суб'єктогенези здобувачів вищої освіти. *Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості: монографія*. СумДПУ імені А.С.Макаренка.
4. Кісарчук, З.Г. (2017). Психотерапевтичні стосунки: їх основні аспекти та значення для ефективності психологічної допомоги. *Особливості стосунків «психотерапевт – клієнт» у сучасному соціокультурному середовищі: монографія*. ВД «Слово».
5. Опанасенко, Л.А. (2019). *Основи психологічного консультування у схемах і таблицях*. Іліон.
6. Савчин, М.В. (2019). Психічний і психологічний виміри здоров'я особистості. *Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості: монографія*. СумДПУ імені А.С.Макаренка.
7. Титаренко, Т.М. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Імекс-ЛТД.
8. Ярема, Н.Ю. (2015). Психологічне здоров'я особистості. *Юридична психологія*. 106–115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp\\_2015\\_2\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_11).
9. Rogers, C. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Constable.

## REFERENCES:

1. Ball, H.O. (2016). Pro znachennya teoretychnykh polozhen psykhologiyi dlya suspilnoyi praktyky. *Osobystist u kryzovykh umovakh ta krytychnykh sytuatsiyakh zhyttya: Zbirnyk naukovykh prats*.
2. Bratchenko, S.L., Myronova, M.R. (2023). Osobystisne zrostannya ta yoho kryteriyi. Elektronnyy resurs: <http://psychologis.com.ua/-1-244.htm>
3. Kisarchuk, Z.G (2017). Psyhoterapevtychni stosunky: osnovni aspekty ta znachennya dlya efektyvnosti psykhologichnoyi dopomogy. *Osoblyvosti stosunkiv*

«psykhoterapevt – kliyent» u suchasnomu sociokulturnomu seredovyshhi: monografiya. VD «Slovo».

4. Opanasenko, L.A. (2019). Osnovy psykholoichnogo konsultuvannya u skhemakh i tablytzyakh. Ilion.
5. Rogers, C. (1961). On becoming a person: A therapists view of psychotherapy. Constable.
6. Savchyn, M.V. (2019). Psykhichnyj i psykholoichnyj vymiry zdorovya osobystosti. *Psykholoichni tekhnologiyi efektyvnogo funkcionuvannya ta rozvytku osobystosti: monografiya*. SumDPU imeni A.S. Makarenka.
7. Tytarenko, T.M. (2018). Psykhologichne zdorovya osobystosti: zasoby samodopomogy v umovakh tryvaloyi travmatyzaciyi: monografiya. Imeks-LTD.
8. Yarema, N.Yu. (2015). Psykhologichne zdorov'ya osobystosti. *Yurydychna psykholoigiya*, 106–115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp\\_2015\\_2\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_11).
9. Yevdokymova, N.O. (2019). Psykhologichni tekhnologiyi profesijnoyi sub'yektogenezy zdobuvachiv vyshhoyi osvity. *Psykholoichni tekhnologiyi efektyvnogo funkcionuvannya ta rozvytku osobystosti: monografiya*. SumDPU imeni A.S. Makarenka.

**Отримано редакцією / Received: 02.03.24**

**Прорецензовано / Revised: 10.03.24**

**Схвалено до друку / Accepted: 14.03.24**

УДК 336.764

JEL B26, J62

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.06>

**Марина РЯБОКІНЬ,**

кандидатка економічних наук, доцентка,

ORCID ID: 0000-0002-6724-9498

marina.giabokin@gmail.com

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

**Євген КОТУХ,**

кандидат технічних наук, доцент,

ORCID ID: 0000-0003-4997-620X

yevgenkotukh@gmail.com

Національний технічний університет

«Дніпровська політехніка»

м. Дніпро, Україна

## **ЗРОСТАННЯ РОЛІ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

*У статті розглянуто сучасні світові тренди розвитку фінансових технологій в умовах поступу цифрової економіки. Проаналізовано чистий дохід від фінтех-компаній за регіонами, зокрема за рівнем розвитку економік країн світу. Наведено прогностичні показники щодо обсягів транзакцій та кількості користувачів фінтех-ринку за сегментами у світі до 2028 року.*

*В роботі розглянуто актуальні сегменти розвитку фінтех-індустрії протягом наступних п'яти років у світі та в Україні. Детально проаналізовано сучасний стан розвитку фінтех-ринку в нашій державі, а саме: особливості здійснення платіжних послуг і банківської діяльності у контексті прийняття ЗУ «Про платіжні послуги» та намірів запровадження відкритого банкінгу; перспективи створення Національним банком України е-гривні; виклики щодо забезпечення кібербезпеки фінансового сектору тощо.*

*За результатами проведеного дослідження визначено переваги та недоліки фінтех-рішень і продуктів.*

**Ключові слова:** цифрова економіка, фінансові технології, цифрові платежі, відкритий банкінг, штучний інтелект, необанкінг, кібербезпека.

**Maryna RIABOKIN,**  
PhD (Econ.), Associate Professor  
ORCID ID: 0000-0002-6724-9498  
marina.riabokin@gmail.com  
Kyiv Institute of Business and Technology  
Kyiv, Ukraine

**Yevgen KOTUKH,**  
PhD (Tech.), Associate Professor  
ORCID ID: 0000-0003-4997-620X  
yevgenkotukh@gmail.com  
National Technical University «Dnipro Polytechnic»  
Dnipro, Ukraine

## THE GROWING ROLE OF FINANCIAL TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT

*The article delves into contemporary global trends in financial technology (fintech) development within the framework of the burgeoning digital economy. It scrutinizes the net income generated by fintech enterprises across various regions, juxtaposed with the economic development levels of countries worldwide. Furthermore, prognostic indicators for transaction volumes and the proliferation of fintech market users across distinct segments are delineated until the year 2028.*

*In addition, the article scrutinizes pertinent sectors of fintech industry advancement projected over the ensuing five years on a global scale, with specific attention given to the landscape in Ukraine. A comprehensive analysis of the present state of fintech market evolution in Ukraine ensues, encompassing intricate facets such as the distinctive attributes of payment services and banking operations amid the enactment of the Law of Ukraine "On Payment Services," alongside endeavors towards the adoption of open banking principles.*

*Moreover, the discourse encompasses the prospects for the National Bank of Ukraine's initiation of an E-hryvnia, alongside the attendant challenges pertinent to fortifying cybersecurity within the financial domain. Drawing from the research findings, an exhaustive exploration of the merits and demerits inherent in fintech solutions and products is conducted.*

**Keywords:** *digital economy, financial technologies, digital payments, open banking, artificial intelligence, neobanking, cybersecurity.*

### Вступ

У сучасному світі, де цифрова трансформація проникає в усі сфери господарювання, розвиток цифрової економіки стає невід'ємною частиною глобального економічного ландшафту. Однією з ключових складових цього

процесу є стрімке зростання ролі фінансових технологій (fintech). Ця тенденція не лише відображає новітні технологічні досягнення, але і визначає модифікації фінансового сектору в умовах цифрової економіки.

Модерні досягнення у галузі штучного інтелекту, блокчейну, аналітики даних та інших інноваційних технологій створюють унікальні можливості для удосконалення фінансових послуг та їх диверсифікації. Завдяки фінансовим технологіям вони стають більш доступними для різних соціальних і економічних груп населення. Мобільні фінанси й електронні платіжні системи забезпечують фінансову інклюзію для мільйонів людей, які раніше були далекими від традиційних банківських послуг.

Зростання і масштабування глобальної індустрії фінтеху для фінансової екосистеми відкриває нові можливості та зумовлює розмаїті виклики. Фінтех-компанії постійно намагаються переглянути свої бізнес-моделі, пропонувати нові продукти та послуги, розширюючись на нові ринки. Водночас регулятори й законодавці по всьому світу звертають дедалі більше уваги на діяльність фінтеху та посилюють свою здатність її регулювати і контролювати. Вони зіткнулися з необхідністю одночасного сприяння інноваціям, захисту споживачів та зменшення потенційних ризиків. Через швидкий розвиток фінтех-середовища додаткові дослідження є корисним інструментом для фінтехів і державних регуляторів.

## Методи та матеріали

Питання цифрової економіки досліджували такі українські науковці: А. Гулей, А. Сірко, Б. Язлюк, В. Ляшенко, П. Нікіфоров, А. Жаворонок та інші. Проблеми становлення і розвитку фінтех-компаній та продуктів порушували у своїх дослідженнях вітчизняні й закордонні вчені, експерти, економісти, фінансисти, а саме: Р. Безпалій, Л. Дурдинець, О. Гладка, Ю. Наконечна, Н. Задорожнюк, І. Проць І. Л. Рудич, Z. Jordan, Y. Ken. Tsorley, R. Valentine, Arthur M. Tran та інші.

*Мета статті* – ґрунтовно проаналізувати зростання ролі фінансових технологій задля глибшого розуміння зазначеного еволюційного процесу та визначення шляхів оптимального використання цих технологій для досягнення економічного успіху в умовах цифрової трансформації.

## Результати

Ринок фінтеху постійно розвивається із свого зародження у 2004 році та спалаху популярності від 2008 року. Технології, що лежать в основі фінтеху, постійно змінюються. Зараз знову спостерігаємо трансформації завдяки застосуванню штучного і генеративного інтелекту.

Після десятиліть гіперзростання фінтехи увійшли в нову еру створення цінності, де акцент зроблено на стійкому, прибутковому зростанні.

У 2022 році фінтехи склали 5% (від \$150 мільярдів до \$205 мільярдів) чистого доходу глобального банківського сектору. McKinsey прогнозує, що ця частка до 2028 року сягне понад \$400 мільярдів (Рис.1). Звідси, річний темп

зростання доходів фінтеху буде на рівні 15% в період з 2022 до 2028 року, що втричі перевищує загальний темп зростання банківської індустрії майже на 6%.

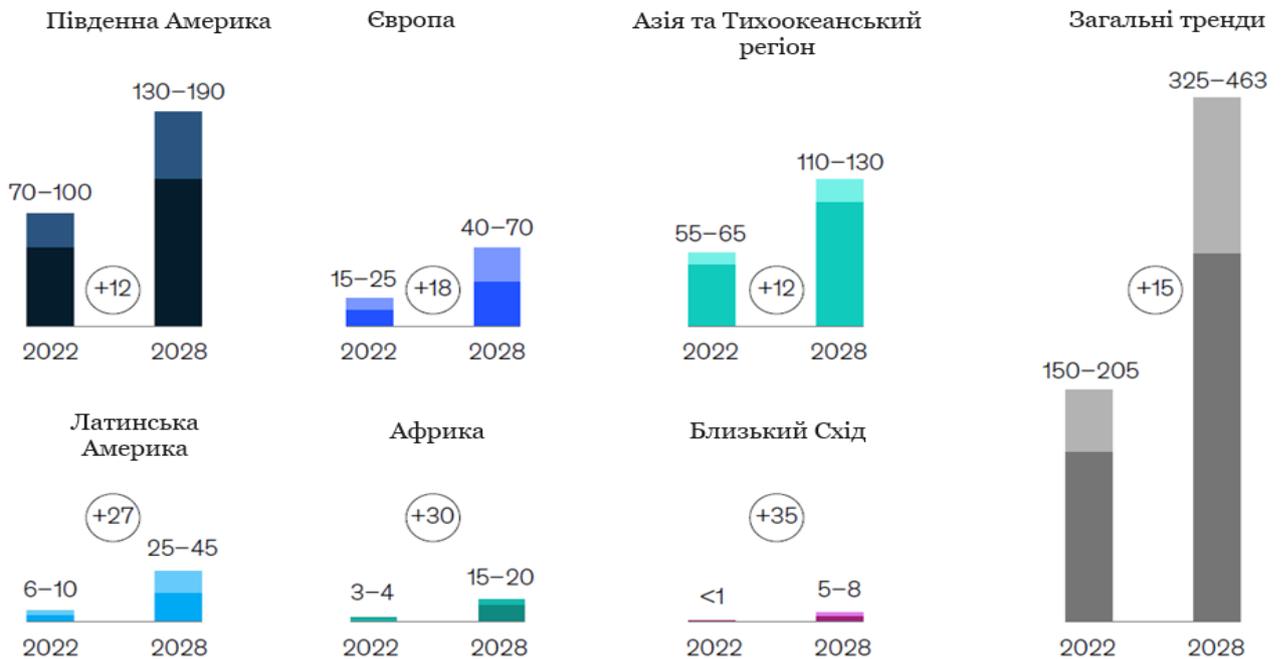


Рисунок 1. Чистий дохід від фінтеху за регіонами, млрд дол. (Fintechs, 2023)

Значну частину цього зростання доходів будуть забезпечувати ринки, що розвиваються. Доходи фінтеху в Африці, Азії та Тихоокеанському регіоні (за винятком Китаю), Латинської Америки та Близького Сходу склали 15% від загальних доходів фінтеху в 2022 році. За прогнозами, вони зростуть до 29% до 2028 року. Водночас Північна Америка, яка наразі складає 48% всесвітніх доходів фінтеху, за очікуваннями зменшить свою частку до 41% до 2028 року (Рис.2).

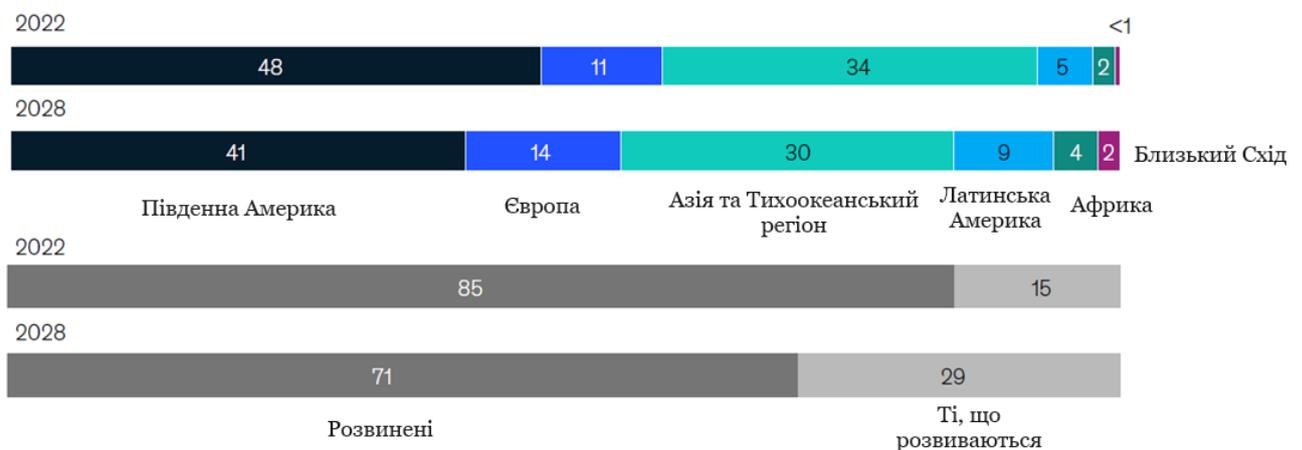


Рисунок 2. Глобальний чистий дохід фінтеху за регіонами та рівнем розвитку економіки, % (Fintechs, 2023)

Хоча проникнення фінтеху на ринки країн, що розвиваються, вже найвище у світі, потенціал його зростання підтверджується кількома тенденціями. Багато із цих економік мають обмежений доступ до традиційних банківських послуг і велику кількість населення без можливості використовувати банківські послуги. Проте фінтехи вже досягли певного успіху в задоволенні зазначених потреб. Наприклад, у Бразилії 46% дорослого населення користується фінтех-банком Nubank, у Латинській Америці – вдвічі більше, ніж два роки тому.

Більше того, хоча ринкова капіталізація приватних фінтех-компаній значно зросла протягом останнього десятиліття, проникнення цього сектору на публічний ринок залишається невеликим. Протягом восьми років до жовтня 2022 року 44% сучасних фінтехів (ті, що були засновані у 1999 р. або пізніше та здійснили IPO після 2014 р.) провели IPO, створивши комбіновану ринкову капіталізацію в розмірі \$0,3 трлн. Натомість протягом того самого періоду було більше 2,500 публічних компаній фінансових послуг, заснованих переважно 1926 року, з комбінованою ринковою капіталізацією в розмірі \$11,1 трлн.

Ринок фінтеху швидко еволюціонує: цифрові платежі, цифрові інвестиції, цифрові активи та необанкінг – чільні тенденції. Цифрові платежі мають значне зростання популярності, бо споживачі дедалі частіше покладаються на мобільні платіжні рішення для щоденних транзакцій. Цифрові платформи для інвестицій набирають обертів, оскільки люди шукають недорогі та прості у використанні варіанти інвестування. Зростання цифрових активів, таких як криптовалюти й NFT, також створило нові можливості для інвесторів та трейдерів. Зрештою необанки розгромили традиційну банківську індустрію, надаючи інноваційні, спрямовані на клієнтів рішення, що відповідають потребам сучасних цифрово орієнтованих споживачів. Тому доцільно визначити обсяги транзакцій Fintech-ринку за сегментами у світі з 2017 року і прогнозом до 2028 року (Рис.3).

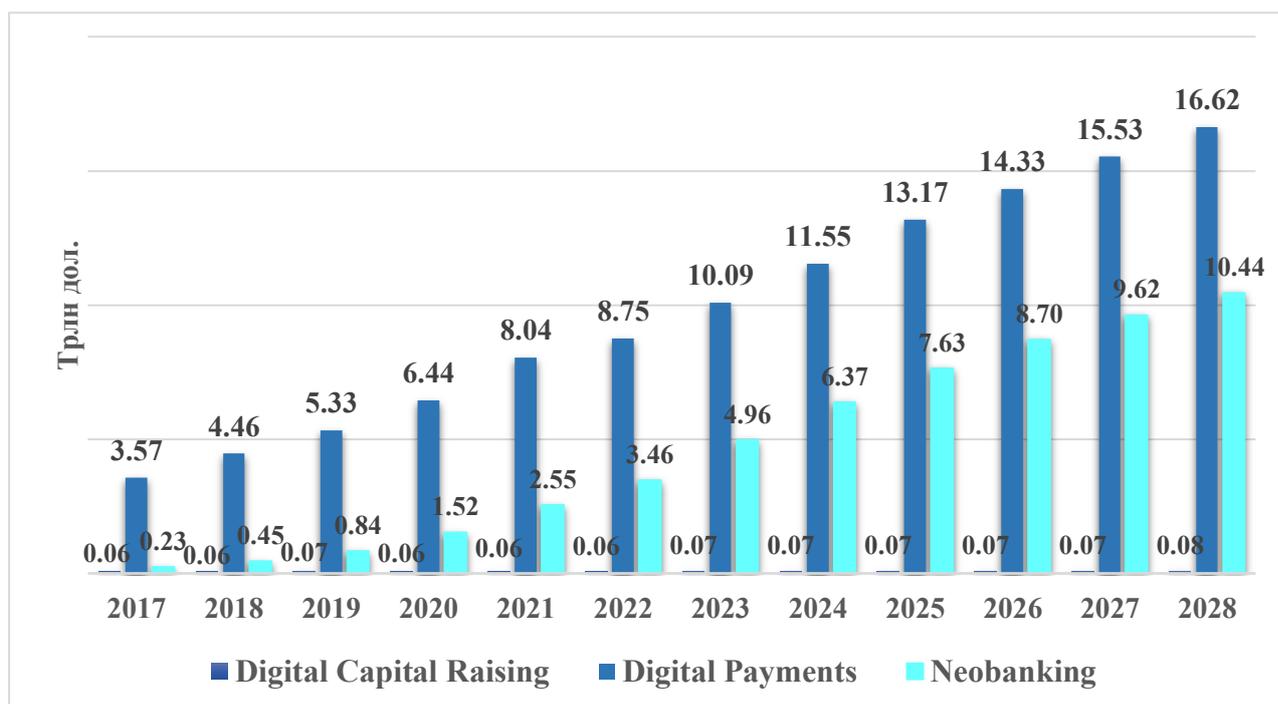


Рисунок 3. Обсяг транзакцій fintech-ринку за сегментами в світі (Statista)

Прикметно, що зі зростанням обсягів транзакцій збільшується кількість користувачів fintech (Рис.4).

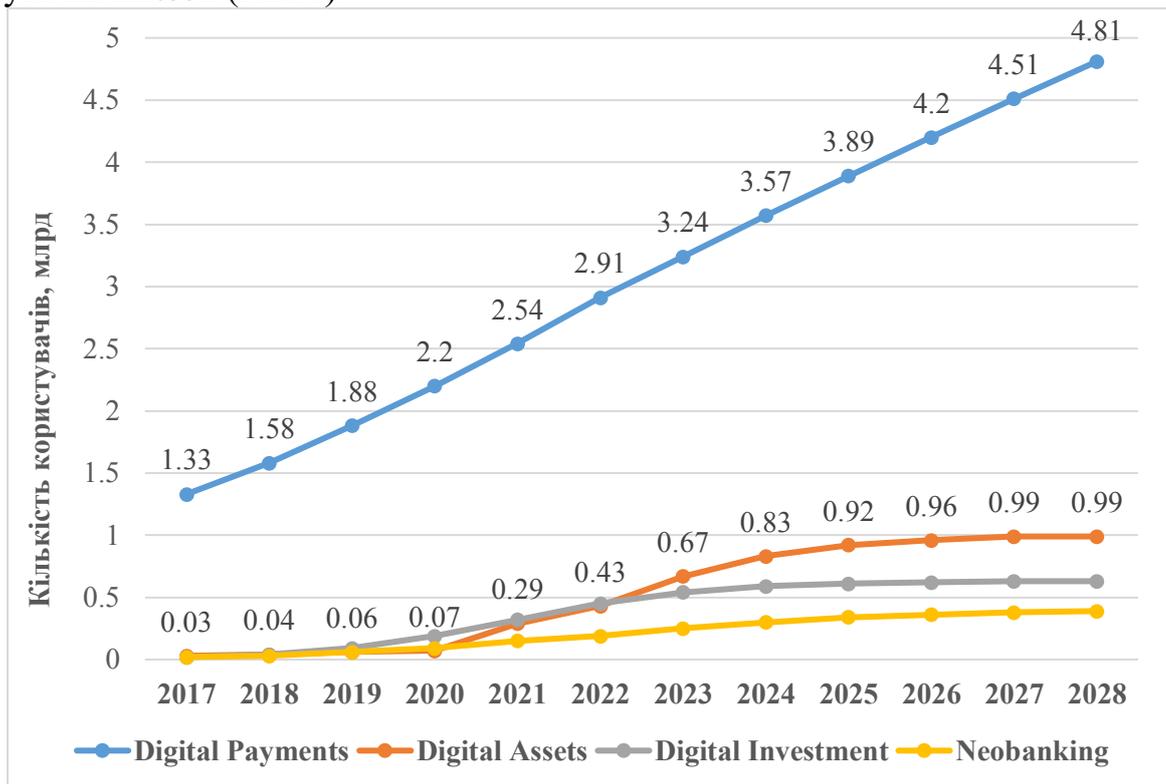


Рисунок 4. Кількість користувачів fintech по всьому світу з 2017 до 2023 рік за сегментами з прогнозом до 2028 року (Statista)

Протягом прогнозованого періоду до 2028 року передбачається, що кількість користувачів фінтеху буде виявляти коливання серед чотирьох спостережуваних сегментів. Кількість користувачів цифрових платежів зростатиме поступово і досягне 4,81 мільярда у 2028 році. За даними Statista Market Insights, передбачається, що збільшиться попит у решті сегментів, але показники будуть значно нижче за кількість користувачів цифрових платежів.

Зростання ролі фінтеху в умовах цифрової трансформації економіки спричинене кількома факторами. По-перше, популярність смартфонів та Інтернету робить цифрові рішення доступнішими для споживачів, що зумовлює зростання попиту на фінтех-послуги. По-друге, пандемія COVID-19 прискорила перехід до цифрових платежів та інвестицій, оскільки споживачі мусили адаптуватися до віддалених і безконтактних транзакцій. По-третє, зміни в регулюванні дозволили фінтех-компаніям конкурувати з традиційними фінансовими установами на більш рівних засадах. По-четверте, досягнення у таких технологіях, як штучний інтелект і блокчейн, відкрили нові можливості для інновацій у фінтеху, що далі стимулює зростання на ринку.

З метою визначення найактуальніших трендів розвитку фінтеху в світі Кембриджський центр альтернативної фінансової сфери (ССАФ) та експерти Всесвітнього економічного форуму провели опитування учасників фінтех-

ринку. Так, з-поміж восьми варіантів штучний інтелект беззаперечно визнано найактуальнішим (Рис.5). Ймовірно, вплив ШІ буде зростати, оскільки він корегує фінтех: від змін у бізнес-моделях до залучення клієнтів і дотримання нових правил щодо ШІ у фінансових послугах. Вбудовані фінанси, цифрова економіка та відкритий банкінг були майже рівнозначними за значенням (53–54%). Фінтехи очікують подальшого зростання і використання цифрових платформ, які посилять розвиток цифрової економіки та появу більшої кількості продуктів вбудованих фінансів. Відкритий банкінг і відкриті фінанси відіграватимуть важливу роль у сприянні обміну даними на велику відстань за згодою клієнтів, породжуючи подальші інновації у бізнес-моделях та нові продукти (Рис. 5).

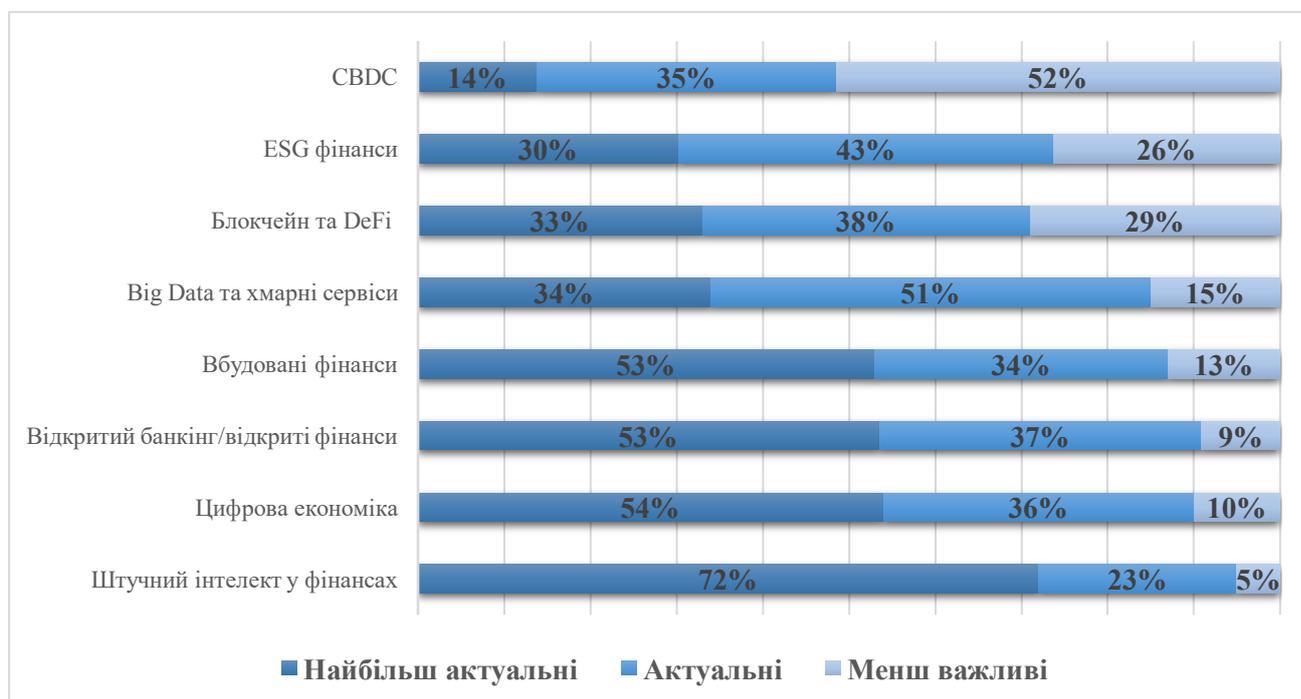


Рисунок 5. Актуальність сегментів розвитку світової фінтех-індустрії протягом наступних п'яти років (*The Future of Global Fintech, 2024*)

Очікується, що світовий ринок фінтеху продовжить тенденцію до зростання завдяки постійним технологічним досягненням і змінам у споживчій поведінці та підтримці регуляторів.

У нашій країні також активно розвивається ринок фінтеху і різноманітні цифрові сервіси. Українці можуть легко оформити банківську картку без потреби відвідування установи лише за кілька хвилин, отримати готівку чи поповнити картку безпосередньо на касі торгового підприємства, переказати гроші онлайн за декілька кліків. Ще до війни ці сервіси стали звичними для нас, а за повномасштабного вторгнення набули особливого значення. Вказаний тренд щодо зростання ролі фінансових технологій в умовах цифрової трансформації надалі посилюватиметься (*Pulse of Fintech, 2023*).

Закон України «Про платіжні послуги», чинний із серпня 2022 року, істотно змінив правове регулювання платіжного ринку: надав небанківським

постачальникам платіжних послуг можливість здійснювати операції без участі у платіжних системах, встановив вимоги до кількості учасників у платіжних системах, розширив коло учасників ринку.

Протягом 2023 року відбувався процес переліцензування наявних учасників платіжного ринку, що вже призвело до змін у платіжній сфері України. На сьогодні зареєстровано 19 платіжних систем, створених резидентами (порівняно із 36 системами на початок 2023 р.), та 16 платіжних систем нерезидентів (кількість залишилася незмінною від початку року). На 1 листопада 2023 року ліцензію на надання фінансових платіжних послуг отримала 31 небанківська фінансова установа (порівняно із 45 установами, які мали ліцензію на переказ коштів станом на 30 квітня 2023 р.).

Закон дозволив небанківським постачальникам платіжних послуг, які отримали право надавати певні фінансові послуги, відкривати платіжні рахунки, уможлививши розширення переліку послуг, що надаються користувачам, та впровадження нових, більш інноваційних продуктів.

Національні платіжні рахунки використовуються для проведення платіжних операцій, передбачених законодавством України, за винятком нарахування відсотків на залишок коштів і залучення вкладів або надання фінансової послуги щодо повернення коштів з обов'язком їх повернення. Гарантії, передбачені Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», не поширюються на кошти користувачів, що зберігаються на таких рахунках.

Зараз на платіжному ринку України діє платіжна установа, яка має право відкривати й обслуговувати платіжні рахунки. Із квітня поточного року Національний банк України розпочав збір статистичних даних про використання такого інструменту, як кредитовий трансфер. Цей підхід у веденні статистики, що відповідає практиці Європейського центрального банку та інших провідних центральних банків, дозволив оцінити обсяги операцій, які проводяться в Україні не тільки за допомогою платіжних карток, а й інших переказів, ініційованих безпосередньо з рахунків користувачів (кредитові та дебетові перекази).

Натепер переважають безготівкові операції платіжними картками, які складають майже 60% усіх транзакцій, оскільки цей метод оплати є найпоширенішим серед фізичних осіб. За обсягом переказів переважають кредитні перекази, які становлять понад 90%. У порівнянні з безготівковими операціями через платіжні картки, переважна більшість кредитних переказів здійснюється юридичними особами.

Впровадження відкритого банкінгу в Україні відкриває нові можливості для учасників фінансового ринку, розбудовує нову екосистему, робить платіжні продукти й послуги доступнішими, різноманітнішими, якіснішими та зручнішими для кінцевих користувачів, сприяє розвитку ринку фінансових послуг, зокрема фінтех-сектору, інновацій у сфері платіжних послуг, збільшенню конкуренції. Однак застосування модерної системи викликає питання щодо реалізації та впровадження стандартів збереження клієнтських

даних, створення систем управління операційними, комплаєнс-, кібер- та безпековими ризиками, впровадження відкритого банкінгу в Україні

Головна мета відкритого банкінгу полягає в тому, щоб за згодою клієнта дозволити стороннім постачальникам платіжних і фінансових послуг мати доступ до банківської інформації клієнтів. Це спрямовано на поширення широкого спектру якісних та зручних фінансових сервісів для клієнтів і сприятиме розвитку ринку фінансових послуг завдяки збільшенню кількості учасників.

Для безпосередніх користувачів відкритий банкінг надасть доступ до різноманітних платіжних послуг і продуктів від різних провайдерів. Наприклад, можливість переглядати всі рахунки в одному застосунку, ініціювати платежі й перекази коштів, мати персоналізовані фінансові консультації та інструменти управління особистими фінансами, різноманітні кредитні продукти, що поліпшить клієнтський досвід. Завдяки створенню безпечних протоколів автентифікації, шифрування даних і керування згодою, відкритий банкінг буде безпечним для користувачів, забезпечуючи захист їхніх даних.

Закон встановлює основні стандарти й вимоги для функціонування відкритого банкінгу в Україні, оскільки статті Закону про нього набудуть чинності у серпні 2025 року, що надає НБУ та учасникам платіжного ринку достатньо часу для виконання необхідних кроків:

- 1) Національний банк має випрацювати і впровадити низку нормативно-правових актів, що регулюватимуть діяльність відкритого банкінгу, схвалити технічні специфікації для прикладних програмних інтерфейсів (API), які розробляються учасниками платіжного ринку.
- 2) Суб'єкти відкритого банкінгу повинні налаштувати власні інформаційні системи відповідно до затверджених технічних специфікацій та пройти необхідні авторизаційні процедури в НБУ для надання нефінансових платіжних послуг у межах відкритого банкінгу.

Національний банк вже затвердив і опублікував Концепцію відкритого банкінгу, яка визначає стратегічні напрями розвитку, плани дій та основні вимоги до впровадження в Україні відкритого банкінгу (Проць, 2022), продовжує комунікувати з асоціаціями учасників платіжного ринку щодо всіх актуальних питань.

Дослідження McKinsey Global Institute доводять: широке впровадження систем відкритих даних може забезпечити до 1,5% зростання ВВП до 2030 року в Європейському Союзі, Великій Британії та Сполучених Штатах, а в Індії – аж на 5%. Використання API для відкритого банкінгу забезпечить значну економію витрат для фінансових установ: за оцінками, до 2030 року відкритий банкінг може заощадити банківській галузі до \$1 трлн.

Аналіз McKinsey переконує: відкритий банкінг має потенціал для створення значущої цінності для клієнтів (поява більш персоналізованих та інноваційних продуктів і послуг) та банків (збільшення доходів і зниження витрат).

01 квітня 2023 року відбулася одна з найбільших міграцій, яку будь-коли здійснювали фінансові установи України, адже було запроваджено нове

покоління Системи електронних платежів НБУ (СЕП) на основі міжнародного стандарту ISO 20022 (Упровадження стандарту), що дозволило уніфікувати платіжні повідомлення, встановити єдину процедуру їх заповнення та оброблення, розширити реквізитний склад додатковими полями і структурованою інформацією. Це сприятиме автоматизації ширшого спектру процесів і прискорить оброблення платіжних операцій, підвищить рівень обслуговування учасників СЕП та їхніх клієнтів.

Подальша співпраця НБУ з банками, міністерствами й відомствами спрямована на повне застосування нових можливостей, запропонованих ISO 20022. Наприклад, зараз триває робота щодо використання зазначеного стандарту для сплати різних типів податків та зборів у структурованому форматі, що спростить виконання та облік цих видів платіжних операцій для платників і отримувачів.

Перехід на нове покоління СЕП є важливою технологічною передумовою для подальшого якісного розвитку платіжної інфраструктури нашої країни. Отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС відкриває можливості для глибшої інтеграції з ЄС ще до офіційного приєднання, оскільки НБУ, завдяки плідній співпраці та партнерству з центральними банками ЄС, вивчає інфраструктуру Єдиної зони платежів у євро (SEPA) та готує документи для подання до Європейської Платіжної Ради з метою приєднання України до SEPA.

Ще однією важливою тенденцією цифрової трансформації економіки виступає активна робота Національного банку над створенням цифрової валюти. На думку регулятора, введення е-гривні в Україні сприятиме цифровізації економіки, розвитку безготівкових розрахунків і створенню нових інноваційних фінансових продуктів.

У межах проєкту «Е-гривня», що передбачає визначення необхідності широкого впровадження в Україні цифрової валюти, НБУ перебуває на етапі підготовки до «пілоту», за мету якого править тестування е-гривні з використанням технологій розподіленого реєстру DLT для оцінки технологічних можливостей виконання функцій грошей, задоволення потреб користувачів платіжних послуг та перевірки гіпотез щодо програмованості задля аналізу ризиків впливу цифрової валюти на фінансову стабільність і трансмісійний механізм.

Важливо підкреслити, що основне призначення е-гривні – ефективно виконувати всі функції грошей, доповнюючи готівкову та безготівкову форми, а не стати заміною наявних. Користувачі зможуть вибирати, якою формою (готівковою чи безготівковою, зокрема е-гривнею) здійснювати розрахунки. Водночас цифрова валюта має бути доступною для всіх верств населення, державних органів, юридичних осіб і банків, небанківських фінансових установ.

До 2030 року очікується, що вартість платежів через цифрові валюти центрального банку (CBDC) зросте до \$213 млрд на рік, порівняно з \$100 млн у 2023 році. Вражаюче збільшення на понад 260 000% свідчить про ранню стадію

розвитку сектора, який наразі обмежений пілотними проєктами, відповідно до даних Juniper Research.

Згідно зі звітом Банку міжнародних розрахунків (BIS), 9 із 86 опитаних центральних банків планують випустити свої цифрові валюти протягом найближчих 6 років. Узагальненням до 2030 року може з'явитися майже 15 CBDC. 93% опитаних центральних банків працювали над своїми CBDC ще 2022 року. 29 червня інноваційний хаб BIS у співпраці з центральними банками Франції, Швейцарії та Сінгапуру провів випробування АММ-технології Curve для CBDC. За результатами, організація назвала CBDC основою грошових систем майбутнього (Central Bank Digital Currency).

За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), централізовані технології, такі як CBDC, можуть зменшити витрати, сприяти безперервному потоку грошей, покращити фінансову доступність і створити безпечніший доступ до грошей через цифрові канали. Проте багато центральних банків підкреслюють зростання впливу цифрових валют і висловлюють стурбованість щодо потенційного впливу на фінансову систему.

Серед ключових чинників, які спонукали центральні банки до вивчення CBDC, вирізняють підтримку цифровізації економіки, оптимізацію поточних платіжних систем, посилення монетарної та фіскальної політики, покращення фінансової доступності.

Аналітичний центр Atlantic Council опублікував ґрунтовний звіт про цифрові валюти центрального банку (CBDC), зазначивши, що наразі понад 130 країн працюють над впровадженням CBDC, загальна валова продукція котрих становить 98% світового ВВП (Central Bank Digital Currency). Досить значне зростання порівняно з травнем 2020 року, коли лише 35 країн займалися цим. За даними PwC, понад 80% центральних банків розглядають або вже впровадили цифрову валюту центрального банку (PricewaterhouseCoopers).

Дослідження Juniper Research підкреслює, що до 2030 року 92% обсягу транзакцій через CBDC припадатиме на внутрішні платежі, порівняно з практично 100% на поточних пілотних етапах у 2023 році. Оскільки CBDC випускаються центральними банками, спочатку вони будуть спрямовані на внутрішні виклики, а транскордонні платежі з'являться пізніше, коли функціонуватимуть зв'язки між CBDC країн.

Серед країн G20 19 розглядають можливість впровадження CBDC, за винятком США, де впровадження роздрібних CBDC залишається дискусійним питанням передусім через протести у багатьох штатах. Проте США розвивають оптові (банківські) CBDC. Наразі існує 12 міжнародних оптових проєктів CBDC. Інші банки G7, зокрема Японія та Велика Британія, розробляють прототипи CBDC і проводять консультації з державним та приватним секторами щодо фінансової конфіденційності.

Чільною тенденцією розвитку фінтеху є розвиток необанкінгу та SuperApp. Популярність цифрових банків буде зростати, оскільки цифрові покоління стануть їхньою головною цільовою аудиторією.

У США вікові категорії, які зараз переважають серед клієнтів діджитал-банкінгу, протягом наступних чотирьох років зростуть більш ніж удвічі.

Наприклад, кількість американських клієнтів 25-34 років збільшиться з 7,7 млн осіб у 2020 році до 16,6 млн у 2024 році, а клієнтів 35-44 років – з 7 млн до 14 млн, що засвідчує вражаючі темпи. За даними Statista, очікується, що кількість осіб, які мають принаймні один рахунок у необанку в США, досягне піку в 39,1 млн у 2025 році, порівняно з 20 млн у 2021 році (Українська асоціація фінтех та інноваційних компаній).

Подібні тенденції спостерігаються у Великій Британії, де до 2024 року більшість інтернет-користувачів до 45 років матимуть рахунки в діджитал-банках, а власники рахунків 25-44 років складатимуть трохи більше половини всіх користувачів діджитал-банків у країні.

Протягом останнього десятиріччя безконтактні фінансові операції перейшли від інновації до щоденної практики, ставши глобальним стандартом. За останніми даними Національного банку України, сьогодні 9 із 10 транзакцій з платіжними картками проводяться безконтактно (безконтактною картою чи за допомогою смартфонів та інших гаджетів). Це суттєве зростання порівняно з 2019 роком, коли лише третина безготівкових операцій була безконтактною.

У сфері фінансових послуг і платіжних технологій Україна вже тривалий час визнана інноваційною державою, котра за низкою показників упевнено випереджає багато західних країн. Адже цифрові платежі стали популярними серед українців. Сьогодні понад 60% всіх оплат картками Mastercard у фізичному ритейлі в Україні здійснюються цифровими картками зі смартфонів та інших NFC-гаджетів. За обсягами таких оплат наша держава посідає одне із провідних місць разом з Австралією, Великою Британією, Нідерландами та США.

Проте кібербезпека постає невід’ємним складником розвитку будь-якої технології, особливо в умовах стрімкого технологічного прогресу і потенційних кіберзагроз. Це питання має критичне значення, вимагає постійної уваги та інвестицій. Надзвичайно важливими залишаються встановлення і вдосконалення регуляторної бази, яка охоплює захист критичної інфраструктури й особистих даних громадян. Ключовими елементами забезпечення кібербезпеки в інтернеті постає правильна координація та консультаційна підтримка з боку держави, а також інвестиції в освіту і навчання у зазначеній галузі.

У сфері фінансових технологій кібербезпека має першорядне значення для захисту постійно зростаючого цифрового фінансового середовища. З розвитком фінтех-інновацій з’являються і набувають обертів нові загрози, створені зловмисниками. Фінтех-компанії повинні застосовувати передові методи шифрування, багатофакторну аутентифікацію та постійний моніторинг, щоб виявляти потенційні кіберзагрози й оперативно на них реагувати. З використанням штучного інтелекту і самонавчального програмного забезпечення кібератаки стають витонченішими. Крім захисту даних клієнтів, фінтех-провайдерам необхідна ефективна стратегія кібербезпеки для послуг. Згідно з даними Cybersecurity Ventures, у 2024 році кіберзлочинність може коштувати світові \$9,5 трлн, що робить її третьою за величиною економікою

світу після США та Китаю. Отже, кібербезпека повинна бути одним із пріоритетних напрямів розвитку компаній, особливо в царині фінтеху.

Технологія Embedded finance, або «вбудовані фінанси», стала невід’ємною частиною користувацького досвіду наших співгромадян, як tap-to-phone. Цікаво, що взаємодія відбувається непомітно для користувачів, оскільки вбудовані фінанси – це ідея забезпечити доступ до фінансових послуг та інструментів не тільки через традиційні фінансові установи, але й різноманітні мобільні платформи й сервіси. Якщо ви оплачуєте послуги через мобільний застосунок інтернет-магазину або соцмережі, то користуєтесь технологією вбудованих фінансів.

Промовистий приклад – Nova Pay, імplementований у застосунок «Нової пошти», успіх якого спонукав авторів до запуску мобільного застосунку, який, по суті, є необанком (Соколовська, 2024). Модель Uber – теж embedded finance: можливість провести оплату безпосередньо в застосунку, райдшеринг; якщо подорожують кілька пасажирів, вони можуть розділити тариф на всіх. Технологічний гігант Apple заохочує клієнтів ставати користувачами Apple Card, підкреслюючи переваги – підвищену інтегрованість в екосистему бренду і вигідні кешбек-програми.

З-поміж перспективних фінтех-новацій варто виокремити системи BNPL (buy now pay later), які вже здобули визнання у Європі, але поки не вельми популярні в Україні. З моменту запуску технології у 2022 році 360 мільйонів користувачів у світі скористалися її можливостями. Дослідження прогнозують зростання сегменту BNPL у середньому на 11,4% щорічно впродовж 2023–2028 років (Соколовська, 2024).

BNPL – клас фінансових сервісів, які дозволяють споживачам купувати товари або послуги й розстрочувати їх оплату, бо, на відміну від традиційної розстрочки, ця система швидко перевіряє кредитну історію споживача.

Отже, фінтех-індустрія та її продукти мають низку переваг і недоліків, які доречно чітко визначити (Табл.1).

*Таблиця 1.*

### Переваги та недоліки fintech-рішень і продуктів

	Переваги (цінність)	Недоліки (виклики)
<b>Цифрові платежі</b>	зручність; безпека; швидкість; ефективність; економія коштів	залежність від доступу до мережі Інтернет; уразливість до шахрайства; дотримання нормативних вимог регуляторів
<b>Відкритий банкінг</b>	доступність і зручність платіжних послуг; диверсифікація платіжних продуктів; персоналізація продуктів і послуг;	забезпечення безпеки та конфіденційності даних і транзакцій клієнтів; дотримання відповідних правил і стандартів на різних ринках та юрисдикціях

	збільшення доходів і зниження витрат для банків	
<b>Необанки</b>	підвищені відсоткові ставки за ощадним рахунком; послуги доступні 24/7; безкоштовні послуги або послуги з низькою комісією; оптимізована UX реклама і спрощений онбординг для нових клієнтів	стаціонарні відділення недоступні; урізани послуги порівняно з традиційними банками; проблеми з обслуговуванням клієнтів; складні банківські транзакції можуть не проходити як слід
<b>SuperApp</b>	охоплення більшої аудиторії та диверсифікація дохідних потоків; безпека і захист ресурсів; дизайн, орієнтований на користувача, для зручності та консолідації; вищі темпи зростання, утримання клієнтів, ставка і дохід; заохочення клієнтів до інноваційних зв'язків; закриті екосистеми даних, збільшення кількості клієнтів, довічна цінність	дизайн і ціннісна пропозиція; обробка даних; складність організації; розмір додатку; ефективність розробки; юридичні питання, конфіденційність і безпека
<b>CBDC</b>	підтримка цифровізації економіки; оптимізація поточних платіжних систем; посилення монетарної та фіскальної політики; посилення контролю за публічними фінансами; покращення фінансової доступності; зменшені витрати; підвищена швидкість; посилена охорона	негативний вплив на банківський сектор (посилення конкуренції з боку CBDC); потреба в інфраструктурі й технологічних інвестиціях; вразливість до кібератак; труднощі у здійсненні транскордонних транзакцій; можливість посилення нерівності доходів; відсутність фізичної готівки як резервної копії; труднощі у впровадженні заходів протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму;

		можливість зловживання центральним банком; побоювання з боку звичайних споживачів щодо прийняття цифрових валют
<b>Блокчейн</b>	сприяння глобальному ВВП шляхом покращення управління контрактами та вирішення спорів, підвищення залученості клієнтів; прозорий запис транзакцій; підзвітність і нижчий ризик шахрайства чи крадіжки особистих даних; аудит і відповідність КҮС; покращена безпека	ризики безпеки; регуляторна невизначеність; масштабованість; інтеоперабельність; централізація, зумовлена домінуванням великих гравців на ринку (може зумовити збільшення зборів і зниження конкуренції)
<b>Вбудовані фінанси</b>	розблокування можливостей для зростання; покращений клієнтський досвід; покращення фінансової доступності на тлі зростання безготівкової економіки; диверсифікація та зростання доходів; збільшення життєвої цінності клієнта; покращене розуміння клієнта; зміна демографічної ситуації та купівельної поведінки споживачів; підвищення рівня проникнення Інтернету і технологічного прогресу; відкритість користувачів до обміну інформацією	налагодження правильних партнерських відносин; повільне впровадження нових технологій; управління ризиками кібербезпеки та конфіденційності даних; недостатня обізнаність кінцевих користувачів; потреба у відповідному регулюванні в контексті процесів обміну даними
<b>Цифрове кредитування (кредитні картки)</b>	краща перевірка кредитоспроможності/ нижчий ризик; нижчі комісії (витрати) для продавця;	регуляторні проблеми (оскільки цифрові кредитні платформи працюють у різних юрисдикціях, вони повинні відповідати різним

	кращий грошовий потік (повільніший платіж продавцю); вищі шанси на інкасацію для емітента; швидша інкасація для емітента	правилам і нормам, що може бути складним та дорогим завданням); ризики кібербезпеки
<b>BNPL</b>	доступ до нових сегментів клієнтів; більші обсяги; вигідніші тарифи для продавців; краща взаємодія з клієнтами; нижчі витрати для покупця; швидший платіж від емітента; кращі можливості управління грошовими потоками для покупця; більша ймовірність повернення коштів для продавця	ризик довіри до платоспроможності клієнтів; регуляторні проблеми; ризики кібербезпеки

*Джерело: складено авторами за даними UAFIC, KPMG, McKinsey, PwC*

## Висновок

На основі проведеного дослідження доцільно висувати, що фінансові технології мають величезний потенціал для зростання та відіграватимуть ключову роль у розвитку цифрової економіки в майбутньому. Впровадження відкритого банкінгу та екосистем із використанням відкритих API створить нові можливості для диверсифікації фінансових продуктів і послуг, персоналізації та підвищення зручності для споживачів. Розвиток CBDC може суттєво змінити платіжний ландшафт, оптимізувати платіжні системи, підвищити фінансову доступність і ефективність монетарної політики. Необанки та SuperApp стануть важливими гравцями у фінансовому секторі, пропонуючи інноваційні рішення і залучаючи нові цільові аудиторії, особливо молоду генерацію. Штучний інтелект, аналітика даних і машинне навчання дозволять покращити оцінку кредитоспроможності, персоналізувати продукти, оптимізувати процеси та підвищити ефективність фінансових установ. Технології розподілених реєстрів (блокчейн) забезпечать прозорість транзакцій, підвищену безпеку й ефективність у сфері контрактів та угод. Цифрове кредитування і BNPL-послуги стануть більш доступними та зручними для споживачів. Кібербезпека відіграватиме ключову

роль у забезпеченні захисту даних і конфіденційності в умовах зростання цифрових фінансових операцій.

Хоча залишаються виклики, а саме: регуляторні бар'єри, кіберризиками, потреба в інфраструктурних інвестиціях і вдосконаленні процесів обміну даними, відтік кадрів за кордон. Але досвід, набутий учасниками фінтех-ринку 2022 року, підвищив усвідомлення того, як ефективно діяти у 2023 році й надалі в умовах війни. Для України важливими стимулами розвитку фінтеху стануть євроінтеграція, адаптація законодавства, залучення інвестицій та відновлення економіки.

Отже, фінтех відкриває широкі можливості для зростання та інновацій у фінансовому секторі в умовах цифрової трансформації, що сприятиме відновленню і розвитку економіки України.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпалій, Р. (2021). Фінтех-інновації: передумови становлення та сучасні тенденції. *Економічна наука*, 2, 44–49.
2. Дудинець, Л. (2018). Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи. *Гроші, фінанси і кредит*, 22, 794–798.
3. Концепція відкритого банкінгу в Україні (2023).  
URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kontseptsiya-vidkritogo-bankingu-v-ukrayini>
4. Проць, І.М. (2022). Фінансові технології – об'єкт фінансово-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*, 4, 271–274.  
URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/64>
5. Рябокiнь, М.В. (2022). Виклики впровадження цифрової валюти центрального банку у контексті нової еволюційної форми грошей в Україні: світовий досвід. *Економіка та суспільство*, 37.  
URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1231>
6. Соколовська, І. (2024). BNPL, вбудовані фінанси та автоматизація бізнесу – перспективні фінтех-новації, які змінять наше життя. URL: <https://proit.org.ua/bnpl-vbudovani-finansi-ta-avtomatizatsiia-bizniesu-pierspektivni-fintiekh-novatsiyi-iaki-zminiat-nashie-zhittia/>
7. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року.  
URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqjdClp>
8. Українська асоціація фінтех та інноваційних компаній.  
URL: <https://fintechua.org/>
9. Упровадження стандарту ISO 20022.  
URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/project-iso20022>
10. Central Bank Digital Currency URL: <https://www.atlanticcouncil.org/cbdctracker/>
11. Fintechs: A new paradigm of growth (2023). URL: <https://www.mckinsey.com/>
12. KPMG. URL: <https://kpmg.com/>
13. Matiukh, S., Priamukhina, N., Riabokin, M., Kotelevets, D., Lopatovskyi, V. (2022). State regulation of the development of the digital economy infrastructure. *CUESTIONES POLÍTICAS*, 40 (73), 713–725. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/38518/42789>

14. PricewaterhouseCoopers. URL: <https://www.pwc.com/>
15. Pulse of Fintech. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2024/02/pulse-of-fintech-h2-2023.pdf>
16. Shcherbatykh, D., Shpileva, V., Riabokin, M., Zham, O. (2021). Impact of Digitalization On the Banking System Transformation. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21 (12), 513–520.  
URL: <https://koreascience.kr/article/JAKO202108038366119.page>.
17. Statista. URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/worldwide>
18. The Future of Global Fintech: Towards Resilient and Inclusive Growth (2024). URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-global-fintech-towards-resilient-and-inclusive-growth/>

### **REFERENCES:**

1. Bezpaly, R. (2021). Fintech innovations: prerequisites for development and current trends. *Economics*, 2, 44–49.
2. Central Bank Digital Currency.  
URL: <https://www.atlanticcouncil.org/cbdctracker/>
3. Dudynets, L. (2018). The development of financial technologies as a factor in the modernization of the financial system. *Money, finance and credit*, 22, 794–798.
4. Implementation of the ISO 20022 standard.  
URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/project-iso20022>
5. Fintechs: A new paradigm of growth (2023). URL: <https://www.mckinsey.com/>
6. KPMG. URL: <https://kpmg.com/>
7. Matiukh, S., Priamukhina, N., Riabokin, M., Kotelevets, D., Lopatovskyi, V. (2022). State regulation of the development of the digital economy infrastructure. *CUESTIONES POLÍTICAS*, 40, 713–725.  
URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/38518/42789>
8. PricewaterhouseCoopers. URL: <https://www.pwc.com/>
9. Prots, I.M. (2022). Financial technologies – object of financial and legal regulation. *Legal scientific and electronic journal*, 4, 271–274.  
URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/64>
10. Pulse of Fintech. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2024/02/pulse-of-fintech-h2-2023.pdf>
11. Ryabokin, M.V. (2022) Challenges of implementing central bank digital currency in the context of a new evolutionary form of money in Ukraine: global experience. *Economics and Society*, 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1231>
12. Shcherbatykh, D., Shpileva, V., Riabokin, M., Zham, O. (2021). Impact of Digitalization On the Banking System Transformation. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21 (12), 513–520.  
URL: <https://koreascience.kr/article/JAKO202108038366119.page>.

13. Sokolovska, I. (2024). BNPL, embedded finance, and business automation – promising fintech innovations that will change our lives.  
URL: <https://proit.org.ua/bnpl-vbudovani-finansi-ta-avtomatizatsiia-bizniesu-pierspektivni-fintiekh-novatsiyi-iaki-zminiat-nashie-zhittia/>
14. Statista. URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/worldwide>
15. Strategy for Fintech Development in Ukraine until 2025.  
URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqjdClp>
16. The concept of open banking in Ukraine (2023). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kontsepsiya-vidkritogo-bankingu-v-ukrayini>
17. The Future of Global Fintech: Towards Resilient and Inclusive Growth (2024).  
URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-global-fintech-towards-resilient-and-inclusive-growth/>
18. Ukrainian Association of Fintech and Innovative Companies.  
URL: <https://fintechua.org/>

**Отримано редакцією / Received: 15.03.24**

**Прорецензовано / Revised: 25.03.24**

**Схвалено до друку / Accepted: 29.03.24**

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.07>**Вікторія Харченко,**

кандидат психологічних наук, доцент,

ORCID ID: 0000-0002-5486-8556

harchenko.v@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій  
м. Київ, Україна**Діана Кучер,**

Студентка 3 курсу кафедри психології

kucher.d@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій  
м. Київ, Україна

## ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

*У статті розглянуто необхідність вдосконалення психологічних методів підтримки та реабілітації людей, які зазнали травматичних впливів війни, у зв'язку з військовим конфліктом в Україні з 2014 року. Описуються наслідки військових дій на психічне здоров'я та емоційний стан осіб, які беруть участь у конфлікті або переживають його наслідки. Розглядаються індивідуальні стратегії копіngu, рівень регуляції емоцій, та готовність звертатися за психологічною підтримкою як ключові фактори подолання стресу та адаптації. Висвітлюються результати емпіричного дослідження, що включає аналіз стресостійкості та соціальної адаптації учасників конфлікту.*

**Ключові слова:** *військовий конфлікт, психологічна підтримка, реабілітація, травматичний вплив, ПТСР (посттравматичний стресовий розлад), соціальна адаптація, стресостійкість, копінг-стратегії, психологічні інтервенції, саморегуляція.*

**Viktoriuia Kharchenko**

PhD (Psyc.), Associate Professor

ORCID ID: 0000-0002-5486-8556

harchenko.v@kibit.edu.ua

Kyiv Institute of Business and Technology  
Kyiv, Ukraine**Kucher D.**Kyiv Institute of Business and Technology  
Kyiv, Ukraine

## WAYS IMPLEMENTATION OF A NEW IDEA IN THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT PROGRAMME TO IMPROVE SELF-REGULATION DURING MILITARY CONFLICT

*The article discusses the need to improve psychological methods of support and rehabilitation of people who have experienced the traumatic effects of war in connection with the military conflict in Ukraine since 2014. The author describes the effects of hostilities on the mental health and emotional state of people involved in the conflict or experiencing its consequences. Individual coping strategies, the level of emotion regulation, and the willingness to seek psychological support are considered as key factors in overcoming stress and adaptation. The results of an empirical study, which includes an analysis of stress resistance and social adaptation of conflict participants, are highlighted.*

**Key words:** *military conflict, psychological support, rehabilitation, traumatic impact, PTSD (post-traumatic stress disorder), social adaptation, stress resistance, coping strategies, psychological interventions, self-regulation.*

**Постановка проблеми:** З військовим конфліктом в Україні, що триває з 2014 року, постала необхідність вдосконалення психологічних методів підтримки та реабілітації осіб, які зазнали травматичних впливів війни. Військовий конфлікт має серйозні наслідки для психічного здоров'я та емоційного стану учасників та сторонніх осіб. Психологічні проблеми, пов'язані з війною, включають розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), порушення соціальної адаптації та знижену стресостійкість.

Військовий конфлікт є складним соціально-психологічним феноменом, який впливає на психіку та поведінку людей, змінюючи їхні цінності, переконання та життєві орієнтації. Учасники конфлікту та ті, хто безпосередньо переживає його наслідки, стикаються з переглядом життєвих пріоритетів і зміною ставлення до ризику, що потребує розробки ефективних психологічних інтервенцій.

Необхідно враховувати індивідуальні стратегії копінгу, рівень емоційної регуляції та готовність звертатися за психологічною допомогою, щоб забезпечити адекватну підтримку та реабілітацію. Важливим є проведення емпіричних досліджень для розуміння впливу війни на особистість та розробки індивідуалізованих підходів до подолання психологічних наслідків військового конфлікту.

**Мета статті:** дослідження психологічних наслідків військового конфлікту в Україні з 2014 року та вдосконалення методів психологічної підтримки та реабілітації людей, які зазнали травматичних впливів війни.

**Аналіз досліджень та публікацій:** Інтенсивність військових конфліктів і їх вплив на психічне здоров'я учасників є темою, що привертає увагу науковців у галузі психології. За дослідженнями провідних вчених, таких як Стівен Гросман та Томас Крістен, розвиток стресостійкості, психологічна підготовка, підтримка після військових дій, формування психологічного комфорту та розвиток соціальної підтримки виявилися ключовими аспектами забезпечення психологічного благополуччя учасників військових конфліктів.

Перш за все, розвиток стресостійкості визначається як важливий елемент психологічної підготовки. Тренування у стресостійкості допомагає військовослужбовцям краще адаптуватися до стресових ситуацій та подолати їх наслідки. За допомогою спеціальних програм психологічної підготовки можна

підвищити готовність військовослужбовців до стресових ситуацій та забезпечити ефективне управління стресом під час військових дій.

Підтримка після військових дій є не менш важливим аспектом.

Надання післявоєнної підтримки та реабілітації для осіб, які пережили травматичні військові події, сприяє їхньому психічному здоров'ю та адаптації до мирного життя. Важливою є також можливість відновлення психологічного комфорту через створення умов для відновлення соціальних зв'язків та розробку стратегій управління стресом. Стівен Гросман та Томас Крістен вважаються провідними дослідниками у галузі психології військових конфліктів. Їхні роботи глибоко аналізують вплив травматичних подій військових дій на психіку людини та наслідки цих впливів на життя.

Методики стресостійкості та соціальної адаптації за Холмсом та Реєм (1967) та PCL-5 PTSD (Posttraumatic Stress Disorder Checklist for DSM-5). PCL-5 PTSD (Posttraumatic Stress Disorder Checklist for DSM-5) є шкалою для визначення симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) згідно з діагностичними критеріями, встановленими в DSM-5 (Діагностичний та статистичний посібник психічних розладів, 5-е видання). Ця методика включає в себе список симптомів, які характеризують ПТСР, і дозволяє оцінити тяжкість та ступінь стійкості цього розладу у вивчених осіб.

Літературний перелік, представлений в зазначеній статті, пропонує різноманітні погляди на психологічну підтримку учасників військових конфліктів. Кожне з цих джерел внесло вагому інформаційну складову, яка підтримує аспекти теми статті.

"ПТСР: робочий зошит" М. Вільямса та С. Пойюли, а також "Психічні розлади воєнного часу" В. Омеляновича, О. Чабана та О. Хаустової, містять конкретні методики та практичні поради з подолання симптомів травматичного стресу, що є корисним для психологічної підтримки учасників конфліктів.

Роботи колективу авторів "Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи" дають комплексний погляд на проблему реабілітації та подолання наслідків воєнних дій, що може служити основою для розробки ефективних програм психологічної підготовки та підтримки.

Роботи, такі як "Війна як внутрішнє переживання" Е. Юнгера та "О войне" К. Клаузевиця, надають теоретичний та філософський підхід до розуміння воєнних конфліктів, що допомагає в глибокому осмисленні психологічних аспектів цих ситуацій.

Роботи "Резильєнтність: Як подолати труднощі та перетворити їх у можливості" С. Лібермана та "Емоційні гойдалки війни" В. Станчишина зосереджують увагу на розвитку внутрішніх ресурсів та механізмів подолання стресу, що є важливими складовими психологічної підтримки.

Такий різноманітний підхід до вибору літературних джерел підсилює обґрунтованість та комплексність підходу до психологічної підтримки учасників військових конфліктів, що в свою чергу сприяє збагаченню та розширенню знань у цій сфері.

У зв'язку з військовим конфліктом в Україні з 2014 року, виникає необхідність у вдосконаленні психологічних методів підтримки та реабілітації людей, які зазнали травматичних впливів війни.

Військовий конфлікт з точки зору законодавства - це форма конфлікту, яка характеризується збройними зіткненнями між державами, суспільствами або

іншими групами, що має серйозні наслідки для психічного здоров'я та емоційного стану учасників та сторонніх осіб.

У військовій психології військовий конфлікт розглядається як складний соціально-психологічний феномен, що включає в себе вивчення впливу воєнних дій на психіку та поведінку осіб, які беруть участь у воєнних діях або безпосередньо переживають їхні наслідки.

Участь у військовому конфлікті може вплинути на розвиток особистості, змінюючи цінності, переконання та психологічні орієнтації особи. Це може включати перегляд життєвих пріоритетів та зміну відношення до ризику. Цей контекст активізує зусилля спільноти дослідників та практиків у напрямку вивчення психологічних наслідків військових конфліктів та розробки ефективних стратегій їх подолання.

Організації, спрямовані на допомогу постраждалим, акцентують увагу на розробці та впровадженні психологічних інтервенцій для підтримки та реабілітації військових ветеранів та інших осіб, які постраждали внаслідок військових дій. Ці ініціативи сприяють формуванню психологічної підтримки як важливого елементу у стратегіях реабілітації та соціальної інтеграції постраждалих від війни в Україні.

Спершу варто зауважити, що в психологічній науці визнано, що військові конфлікти мають значний вплив на психічне здоров'я та загальний психологічний стан людини. Серед психологічних проблем посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність, порушення сну, алкогольна та наркотична залежність, проблеми у відносинах та підвищений ризик самогубства. Наслідки посттравматичного стресового розладу (ПТСР) під час військових дій проявляються у флешбеках, тривозі та ізолюваності. Депресія характеризується втратою інтересу, безнадійністю та порушенням сну. Тривожність проявляється у постійному напрузі, неспокої та панічних атаках.

Роботи Стівен Гросман та Томас Крістен глибоко аналізують вплив травматичних подій військових дій на психіку людини та наслідки цих впливів на життя. Висновки з досліджень Гросмана та Крістена для психологічної підтримки учасників військових конфліктів:

1. Розвиток стресостійкості тренування в стресостійкості є важливим елементом психологічної підготовки, що може допомогти військовослужбовцям краще адаптуватися до стресових ситуацій та подолати їх наслідки.

2. Психологічна підготовка - розробка програм психологічної підготовки сприяє підвищенню готовності військовослужбовців до стресових ситуацій та забезпеченню ефективного управління стресом під час військових дій.

3. Підтримка після військових дій - надання післявоєнної підтримки та реабілітації для тих, хто пережив травматичні військові події, є важливим для забезпечення їхнього психічного здоров'я та адаптації до мирного життя.

4. Формування психологічного комфорту - створення умов для відновлення психологічного комфорту після військових дій, включаючи підтримку у відновленні соціальних зв'язків та розробку стратегій управління стресом, є важливим аспектом психологічної підтримки.

5. Розвиток соціальної підтримки - розвиток мережі соціальної підтримки для військовослужбовців та їхніх сімей є необхідним для забезпечення їхнього благополуччя та адаптації після військових конфліктів.

На дану тему нами було проведено емпіричне дослідження впливу військового конфлікту на особистість. Гіпотеза дослідження полягала в тому, що

військовий конфлікт може діяти як каталізатор особистісної трансформації, призводячи до змін у емоційній сфері, соціальній адаптації та ціннісних орієнтаціях особистості. Для дослідження використовувалися методики стресостійкості та соціальної адаптації за Холмсом та Реєм (1967) та PCL-5 PTSR (Posttraumatic Stress Disorder Checklist for DSM-5). Гіпотези щодо відмінностей між особистостями:

- Гіпотеза 1: Індивідуальні стратегії копінгу можуть відрізнятися, впливаючи на ефективність впорядкування під впливом стресу.

- Гіпотеза 2: Рівень регуляції емоцій може визначати, наскільки успішно особистість адаптується до нових умов.

- Гіпотеза 3: Різні індивідуальні чинники можуть впливати на тяжкість та ступінь стійкості симптомів ПТСР. Телеграм онлайн

- Гіпотеза 4: Готовність звертатися за психологічною підтримкою може бути ключовим елементом в подоланні наслідків травматичного досвіду.

Результати цих методик можуть вказати на індивідуальні відмінності у стресостійкості, соціальній адаптації та реакціях на травматичні події, що важливо для подальшого психологічного супроводу та розробки індивідуалізованих підходів до підтримки. Після завершення опитування ми провели аналіз учасників за критерієм "А", щоб визначити патерни та тенденції у їхніх відповідях. Додатково до опитування ми провели групові бесіди з обраними учасниками, враховуючи критерій "А", щоб отримати більш глибоке розуміння їхніх переживань та вражень у контексті військового конфлікту. Під час бесід увага приділялася розподілу учасників відповідно до критерію "А".

Результати цих бесід стали додатковим джерелом інформації, яке доповнило кількісні дані з опитування. Згідно з методикою "Стресостійкості та соціальної адаптації" за Холмсом та Реєм ми отримали такі показники : - високий рівень 35%. Ця група, складаючи 35%, може включати осіб з винятковою психічною стійкістю та успішною адаптацією до соціальних викликів.

Ймовірно, це люди, які виявляють високий рівень резильєнтності, ефективні стратегії копінгу та вміння легко пристосовуватися до змін. - пороговий рівень 22,5%. Ця група займає проміжний положення між високим і низьким рівнем. Люди з цієї категорії можуть мати середні характеристики стресостійкості та соціальної адаптації, вимагаючи можливої допомоги та підтримки при зазначенні стресових ситуацій. - низький рівень 42,5%. Ця найбільша група може вказувати на значну кількість осіб із зниженим рівнем стресостійкості та вираженими труднощами у соціальній адаптації. Такі особи можуть потребувати індивідуального підходу та комплексної психологічної підтримки для подолання труднощів.

Згідно з методикою "PCL-5 ПТСР" ми отримали такі показники:

1. Немає ПТСР (57,5%): Це високий показник і вказує на те, що більшість досліджених осіб не проявляє ознак пост-травматичного стресового розладу. Це може вказувати на стійкість багатьох людей до впливу потенційно травматичних подій та їх здатність ефективно адаптуватися до стресових ситуацій.

2. Пороговий стан (2,5%): Група із показником 2,5% вказує на те, що деякі люди можуть перебувати у пороговому стані щодо пост-травматичного стресового розладу. Це може відображати низький, але визначений рівень впливу травматичних подій на певні особи.

3. Наявність ПТСР (40%): Це високий рівень і свідчить про те, що значна частина дослідженої групи виявляє ознаки пост-травматичного стресового розладу.

Ці люди можуть потребувати психологічної підтримки та інтервенцій для подолання травматичних ефектів.

Згідно з методом бесіди, проведеним з вибірковою частиною учасників ми отримали такі думки досліджуваних:

1."До війни я була емоційною, але особливо це проявилось з більшою інтенсивністю саме під час воєнного періоду. Тому я зіткнулася із втратами рідних, знайомих та проблемами зі власним здоров'ям. Я періодично відчуваю депресивні стани, але в ці моменти знаходжу сили, оскільки мрію про краще майбутнє. Головне для мене - гордитися своїми зусиллями та досягненнями і розуміти, що я досягла успіху. Під час війни я почала жити тут і зараз, тобто покращувати себе і досягати успіху заради себе. Зараз депресивні стани можуть бути тоді, коли мені потрібно відпочити, тому я це приймаю і відпочиваю. Після цього далі маю свою мету і продовжую адаптуватися до теперішніх умов, щоб досягти успіху і відчувати гордість за свої досягнення."

2." До війни я періодично відчувала вразливість, іноді переживала панічні атаки, але вони були рідко та тривали декілька хвилин, зазвичай виникаючи лише під час соціальних конфліктів. З початком війни ситуація змінилася, панічні атаки стали важчими, тривалими та призводили до фізичного дискомфорту через відчуття загрози життю та майбутньому. Військові та політики визначали мою долю, і це ставило під загрозу мій психологічний стан. Зараз я поступово адаптуюся, будуючи стосунки з коханою людиною, яка мене підтримує та опановую нову професію. Також займаюся йогою для впливу на психологічний стан, і це допомагає уникнути панічних атак. Такі кроки допомагають мені відчути контроль над власним життям та забезпечують поступовий процес адаптації після пережитих труднощів війни."

3."До війни вже були передвоєнні попередження в новинах, але тоді не так цінувалося життя, друзі, і більше часу приділялося роботі. Під час війни стало відчуття розчарування суспільство та уряд не забезпечили захист від військових загроз. Безпека майбутніх поколінь тепер викликає невпевненість. Кожна хвилина життя стала цінною, і я активно присвячую час здоров'ю, відпочинку та активностям. Природа та ресурси оточуючого світу тепер отримали велику цінність. Сусідства та допомога вірних країн стали надзвичайно важливими. Щодо мене і моїх відчуттів я можу собі дозволяти більше, балувати себе та робити те, що раніше було недоступне, бо живу в моменті. Мотивацією для мене стали нові життєві цілі та надія, що моя дочка зможе побачити світ у всій його красі. Мотивує освоєння нових знань і творчість, а також збереження безпеки закордоном та завдяки підтримці чоловіка, який завжди поруч."

4. " У процесі адаптації до воєнного періоду я виявив, що важливо розуміти, що військовий конфлікт триватиме не на один день чи місяць, що вимагає зміцнення емоційного стану та врівноваженості. Це робить мене більш витривалим та спокійним у відповідь на поточні умови. Війна ще не вплинула на моє місто, і це зберігає мою емоційну стійкість. Мої переживання і емоції досі залишаються в межах здорового розсуду, оскільки я завжди був на здоровому рівні спокою і розсудливості, враховуючи всі аспекти ситуації."

5. "Навіть відчуваючи глибоку тривогу та невизначеність через нинішні воєнні турбулентності, моя мотивація не згасає. Тривога викликає потребу зміцнення емоційної стійкості, але в той же час, її використовую для суттєвого посилення моєї рішучості в захисті нашої землі, тобто воюючи на фронті. В цьому

важкому часі моя мотивація базується на впевненості в необхідності захисту нашого спільного майбутнього, що підтримує мене, навіть коли важко."

6. " Відчуваю глибоке розуміння масштабів жертв і переживань у зв'язку з поточним воєнним конфліктом. Кожна втрата, кожен біль та страждання стають невід'ємною частиною мого внутрішнього світу. Тяжкі моменти супроводжуються глибоким смутком, важкістю серця і безсонням, відбиваючи глибокі емоційні сліди. Емоційні переживання витікають із реальності загального горя та важкості ситуації. Співпереживаючи з тими, хто стикнувся із втратами, відчуваю велику відповідальність і внутрішню потребу внести свій вклад у захист і збереження життя. Як у військового, ці переживання у мене набувають особливого відтінку, оскільки вони поєднуються із свідомістю про військовий обов'язок та відповідальність за безпеку своєї країни. Цей контекст викликає ще глибший рівень мобілізації та визначає новий рівень мотивації для дії та захисту."

Тобто, внаслідок військового конфлікту трансформація особистості проявляється у різних аспектах психічних та емоційних змін. Значущою динамікою є наявність пост-травматичного стресового розладу (ПТСР), що виражається у повторюваних негативних спогадах, тривозі та паніці "... спільним знаменником психологічної травми є відчуття «інтенсивного страху, безпорадності, втрати контролю та загрози знищення».

Отримані дані підтвердили гіпотезу про різницю у рівні стресостійкості та соціальній адаптації між різними типами особистостей. Найбільш несподіваним виявилось те, що група перехідних осіб демонструє найкращу адаптацію у стресових ситуаціях. Це може пояснюватися їхньою більшою гнучкістю в розв'язанні проблем та конструктивною реакцією на стрес. Вони можуть мати розвиненіші навички саморегуляції емоцій та глибше розуміння власних реакцій на стрес, що дозволяє їм ефективніше адаптуватися до нових умов. Це відкриття суперечить нашій очікуваній ідеї про те, що найбільш адаптивною буде група з адаптивним типом особистості. Результати показують, що гнучкість мислення та здатність до змін, притаманні перехідним особистостям, виявилися ключовими факторами для успішної адаптації у військовому конфлікті.

**Висновок.** Розвиток навичок саморегуляції є важливим елементом психологічної підтримки та реабілітації осіб, які постраждали від військових дій, оскільки це допомагає їм ефективно адаптуватися до стресових ситуацій та підтримувати своє психічне та емоційне здоров'я. Саморегуляція включає в себе низку навичок, таких як усвідомленість (здатність уважно сприймати та розуміти свої емоції та думки), самоконтроль (здатність керувати своїми діями та реакціями), вміння розслабитися та стратегії копію (способи впоратися зі стресом). Ці навички допомагають постраждалим від військових дій зберігати емоційну стійкість та позитивне психічне становище навіть у складних ситуаціях. Розвиток навичок саморегуляції може бути досягнутий через тренування та практику специфічних вправ та методів, які сприяють усвідомленню та контролю емоцій. Ці методи включають медитацію, йогу, дихальні вправи та інші практики, які сприяють зосередженню та заспокоєнню розуму. Такий підхід дозволяє постраждалим від військових дій зберігати внутрішній баланс та підтримувати своє психічне та емоційне здоров'я навіть у найскладніших умовах. Отримані дані з нашого дослідження показали, що особи, які демонструють більшу адаптивність у стресових ситуаціях, мають розвиненіші навички саморегуляції емоцій. Вони проявляють більшу гнучкість у розв'язанні проблем та конструктивну реакцію на стрес, що

дозволяє їм ефективніше адаптуватися до нових умов. Навпаки, менш адаптивні особи можуть мати обмежені навички саморегуляції та виявляти меншу гнучкість мислення у стресових ситуаціях.

Отже, наше дослідження відкриває нову ідею для розробки програм психологічної підтримки, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції осіб, які виявляють меншу адаптивність у стресових ситуаціях. Програми можуть включати спеціальні тренування та вправи, спрямовані на зміцнення гнучкості мислення та навичок саморегуляції. Такий підхід дозволить людям з меншою стресостійкістю ефективніше керувати емоціями та адаптуватися до стресових ситуацій, що може покращити їхнє психічне та емоційне здоров'я.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільямс М., Пойюла С. **ПТСР: робочий зошит. Ефективні методики подолання симптомів травматичного стресу**. Київ: Видавництво Ростислава Бурлаки, 2023.
2. Омелянович В., Чабан О., Хаустова О. **Психічні розлади воєнного часу**. Київ: Медкнига, 2023.
3. Пророк Н., Пророк О., Запорожець О., Креймейер Дж., Гридковець Л., Царенко Л., Ковальчук О., Невмержицький В., Кондратенко Л., Манилова Л., Чекстере О., Палієнко Т., Малогулко Л. **Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посібник**. Т. 1. Київ: Сварог, 2018.
4. Гридковець Л., Вебер Т., Журавльова Н., Запорожець О., Климишин О., Креймейер Д., Мокроусова А., Пророк Н., Сиротич Н., Сіренко Т., Царенко Л., Шапошник Н., Малогулко Л. **Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посібник**. Т. 2. Київ: Сварог, 2018.
5. Царенко Л., Вебер Т., Войтович М., Гриценко Л., Кочубей В., Гридковець Л., Малогулко Л. **Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посібник**. Т. 3. Київ: Сварог, 2018.
6. Вознесенська О. Л., Шевченко В. Є. **Психологічна допомога постраждалим у надзвичайних ситуаціях та умовах війни: навч.-метод. посібник**. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018.
7. Ліберман С. **Резильєнтність: як подолати труднощі та перетворити їх у можливості**. Київ: ПІЗ, 2018.
8. Станчишин В. **Емоційні гойдалки війни**. Київ: Віхола, 2022.
9. Юнгер Е. **Війна як внутрішнє переживання**. Київ: Стилет і стилос, 2022.
10. Чабан О. С., Хаустова О. О. **Психічне здоров'я в умовах війни: виклики та шляхи допомоги**. Київ: Медкнига, 2022.
11. Міністерство охорони здоров'я України. **Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка в умовах війни: методичні рекомендації**. Київ: МОЗ України, 2022.
12. Міністерство охорони здоров'я України. **Методичні рекомендації з надання психосоціальної підтримки особам, постраждалим внаслідок збройної агресії**. Київ: МОЗ України, 2023.
13. Національна психологічна асоціація України. **Психологічна допомога військовим та їхнім родинам: практичні підходи**. Київ, 2024.
14. Вознюк А. В., Кокун О. М. **Психологічна стійкість та резильєнтність особистості в умовах війни: монографія**. Київ: НАПН України, 2024.
15. Herman J. L. **Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror**. New York: Basic Books, 2018.
16. World Health Organization. **Guidelines for the Management of Conditions Specifically Related to Stress**. Geneva: WHO, 2018.
17. van der Kolk B. **The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma**. New York: Penguin Books, 2021.

18. Hobfoll S. E., Watson P., Bell C. C., Bryant R. A., Brymer M. J. та ін. **Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention**. *American Journal of Community Psychology*, 2020.

**REFERENCES:**

1. Williams, M., & Poyula, S. **PTSD Workbook: Effective Methods for Overcoming Symptoms of Traumatic Stress**. Kyiv: Rostyslav Burlaka Publishing House, 2023.
2. Omelianovych, V., Chaban, O., & Khaustova, O. **Mental Disorders of Wartime**. Kyiv: Medknyha, 2023.
3. Prorok, N., Prorok, O., Zaporozhets, O., Kreymeier, J., Hrydkovets, L., Tsarenko, L., Kovalchuk, O., Nevmerzhytskyi, V., Kondratenko, L., Manylova, L., Chekstere, O., Paliienko, T., & Malohulko, L. **Fundamentals of Rehabilitation Psychology: Overcoming the Consequences of Crisis**: Textbook. Vol. 1. Kyiv: Svaroh, 2018.
4. Hrydkovets, L., Weber, T., Zhuravliova, N., Zaporozhets, O., Klymyshyn, O., Kreymeier, D., Mokrousova, A., Prorok, N., Syrotych, N., Sirenko, T., Tsarenko, L., Shaposhnyk, N., & Malohulko, L. **Fundamentals of Rehabilitation Psychology: Overcoming the Consequences of Crisis**: Textbook. Vol. 2. Kyiv: Svaroh, 2018.
5. Tsarenko, L., Weber, T., Voitovych, M., Hrytsenok, L., Kochubei, V., Hrydkovets, L., & Malohulko, L. **Fundamentals of Rehabilitation Psychology: Overcoming the Consequences of Crisis**: Textbook. Vol. 3. Kyiv: Svaroh, 2018.
6. Voznesenska, O. L., & Shevchenko, V. Ye. **Psychological Assistance to Victims of Emergencies and War Conditions**: Educational and Methodological Manual. Kyiv: H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 2018.
7. Liberman, S. **Resilience: How to Overcome Difficulties and Turn Them into Opportunities**. Kyiv: IPZ, 2018.
8. Stanchyshyn, V. **Emotional Swings of War**. Kyiv: Vikhola, 2022.
9. Jünger, E. **War as an Inner Experience**. Kyiv: Stylet i Stylos, 2022.
10. Chaban, O. S., & Khaustova, O. O. **Mental Health in Wartime: Challenges and Ways of Assistance**. Kyiv: Medknyha, 2022.
11. Ministry of Health of Ukraine. **Mental Health and Psychosocial Support in Wartime: Methodological Recommendations**. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine, 2022.
12. Ministry of Health of Ukraine. **Methodological Recommendations for Providing Psychosocial Support to Persons Affected by Armed Aggression**. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine, 2023.
13. National Psychological Association of Ukraine. **Psychological Assistance to Military Personnel and Their Families: Practical Approaches**. Kyiv, 2024.
14. Vozniuk, A. V., & Kokun, O. M. **Psychological Resilience and Personal Hardiness in Conditions of War**: Monograph. Kyiv: National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 2024.
15. Herman, J. L. **Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror**. New York: Basic Books, 2018.
16. World Health Organization. **Guidelines for the Management of Conditions Specifically Related to Stress**. Geneva: WHO, 2018.
17. van der Kolk, B. **The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma**. New York: Penguin Books, 2021.
18. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., et al. **Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention**. *American Journal of Community Psychology*, 2020.

Отримано редакцією / Received: 11.03.24

Процеженовано / Revised: 24.03.24

Схвалено до друку / Accepted: 29.03.24

**Аліна ШАФОРОСТ,**  
викладачка, аспірантка  
ORCID ID: 0000-0003-1031-8795  
shaforost@kibit.edu.ua  
Університет Григорія Сковороди в Переяславі  
м. Переяслав, Україна

## **СПЕЦИФІКА ТА ДОМІНАНТИ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО РЕСУРСУ ОСОБИСТОСТІ**

*У статті досліджено проблематику діагностики емоційного інтелекту особистості як реабілітаційного ресурсу особистості. Розглянуто семантику поняття «емоційний інтелект», «реабілітаційний ресурс», розроблено теоретичні аспекти зв'язку між цими поняття.*

*Окреслено проблематику діагностики цих психологічних феноменів. З'ясовано передумови для емпіричного дослідження емоційного інтелекту як реабілітаційного ресурсу, розроблено домінанти цієї діагностики.*

*Актуалізовано і доведено практичну потребу подальшої розробки діагностичного інструментарію дослідження емоційного інтелекту як реабілітаційного ресурсу, що необхідно для вдосконалення практичної роботи психологів в умовах повномасштабного вторгнення та подальшого відновлення психологічного благополуччя особистості у післявоєнний період.*

**Ключові слова:** *емоційний інтелект особистості, психологічна діагностика, психологічна реабілітація, реабілітаційний ресурс, психологічний ресурс особистості.*

**Alina SHAFOROST,**  
Lecture, Graduate Student  
ORCID ID: 0000-0003-1031-8795  
shaforost@kibit.edu.ua  
Hrygorii Skovoroda University in Pereyaslav  
Pereyaslav, Ukraine

## SPECIFICITY AND DOMINANTS OF THE DIAGNOSIS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A REHABILITATION RESOURCE OF THE INDIVIDUAL

*The article explores the problems of diagnosing the emotional intelligence of the individual as a rehabilitation resource of the individual. The semantics of the concept of "emotional intelligence," "rehabilitation resource" are considered, theoretical aspects of the connection between these concepts are developed. The problems of diagnostics of these psychological phenomena are outlined. The prerequisites for an empirical study of emotional intelligence as a rehabilitation resource are investigated, the dominants of this diagnosis are developed.*

*The issue of EI diagnosis in general and as a rehabilitation resource requires further study, development of the latest and already adapted Ukrainian-language variants of methods for determining the level of EI. According to the researchers, some of the existing methods used in Ukraine until 2022 have a number of shortcomings regarding the validity and ethicality of their use: Lucin's method - an aspect of ethics, Hall's method - obsolescence and questionable validity. The newest methods are undergoing the approval stage of the Ukrainian-language version. During the diagnosis of EI, it is important to take into account the appropriateness of the diagnostic toolkit to age and other personal characteristics, the validity, reliability, and discrimination of the methods. For the diagnosis of EI, it is advisable to offer the following methods: EI - MSCEIT (The Mayer–Salovey–Caruzo Emotional Intelligence Test), Bar-On's EQ-i emotional intelligence test, Petrides and Farnham's TEIQue emotional intelligence test. However, the last two tests require approval in the Ukrainian-speaking sample and official adaptation in the Ukrainian language. For the diagnosis of EI as a rehabilitation resource of the individual, it is appropriate to resort to combining the specified methods with the methods of researching psychological resources: the test-questionnaire for the diagnosis of existential resources of the individual by O. Ryazantseva and I. Brynza, the method of determining (in)tolerance to uncertainty by S. Badler, the method by Sh. Schwartz PVQ "Portrait of Values" (adapted by I. Semkiv), questionnaire of psychological resourcefulness (OPRO) by O. Shtepa. As for the above-discussed EI dominants, they are theoretically related to personality resources in terms of content and functions, but an experimental verification of the degree, level, and strength of this connection is required.*

**Keywords:** *emotional intelligence of personality, psychological diagnostics, psychological rehabilitation, rehabilitation resource, psychological resource of personality.*

### **Вступ**

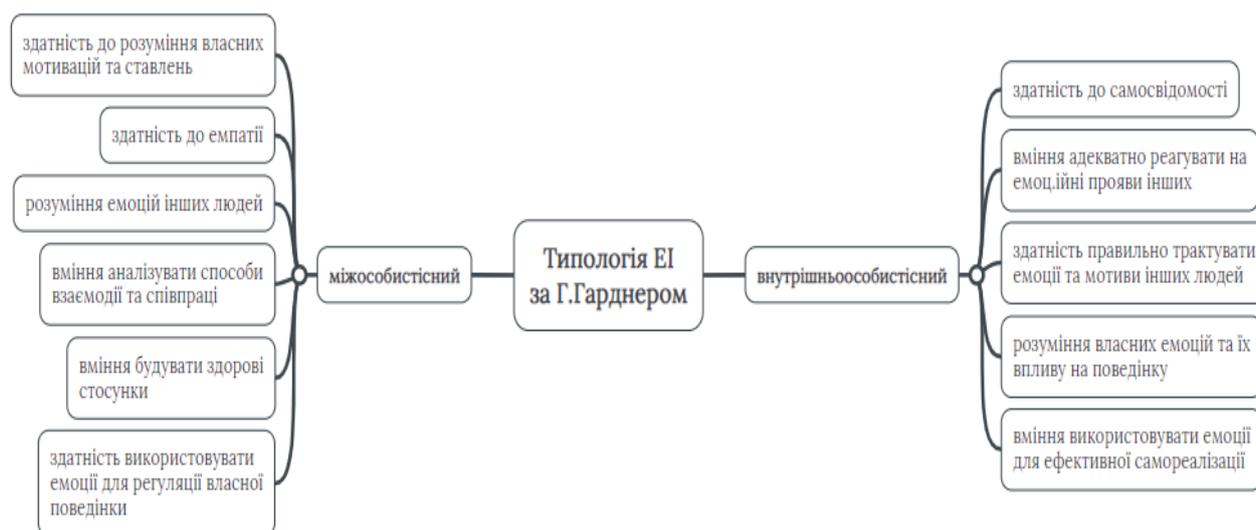
За Р. Сапольскі, емоції мають біологічну основу, постають невід'ємною частиною еволюційного розвитку людини, слугують внутрішнім регулятором поведінки, орієнтуючи на дії, що сприяють виживанню, адаптації до середовища; відіграють важливу роль у комунікації особистості зі світом, допомагаючи їй встановлювати та підтримувати соціальні зв'язки (Sapolsky, 2018).

Емоції пов'язують із феноменом емоційного інтелекту (далі – ЕІ), який набув значного резонансу в сучасній психології. ЕІ розглядається комплексом здібностей, що дозволяють людині розуміти, регулювати й використовувати власні емоції та емоції інших людей. Г. Гарднер, вперше вживши цей термін, розглядав ЕІ як один із семи видів інтелекту, підкреслюючи його біологічну обумовленість і зв'язок із соціальними характеристиками людини. Дослідник типологізував емоційний інтелект, розділивши його на два підвиди:

- а) внутрішньоособистісний: здатність до самосвідомості, розуміння власних емоцій та їх впливу на поведінку, вміння використовувати емоції для ефективної самореалізації (Gardner, 1983);
- б) міжособистісний: здатність до емпатії, розуміння емоцій інших людей та вміння будувати здорові стосунки (Gardner, 1983).

Десять років по тому вчений деталізував їх характеристики (Gardner, 1993; Рис.1).

Рисунок 1. Типологія емоційного інтелекту за Г. Гарднером

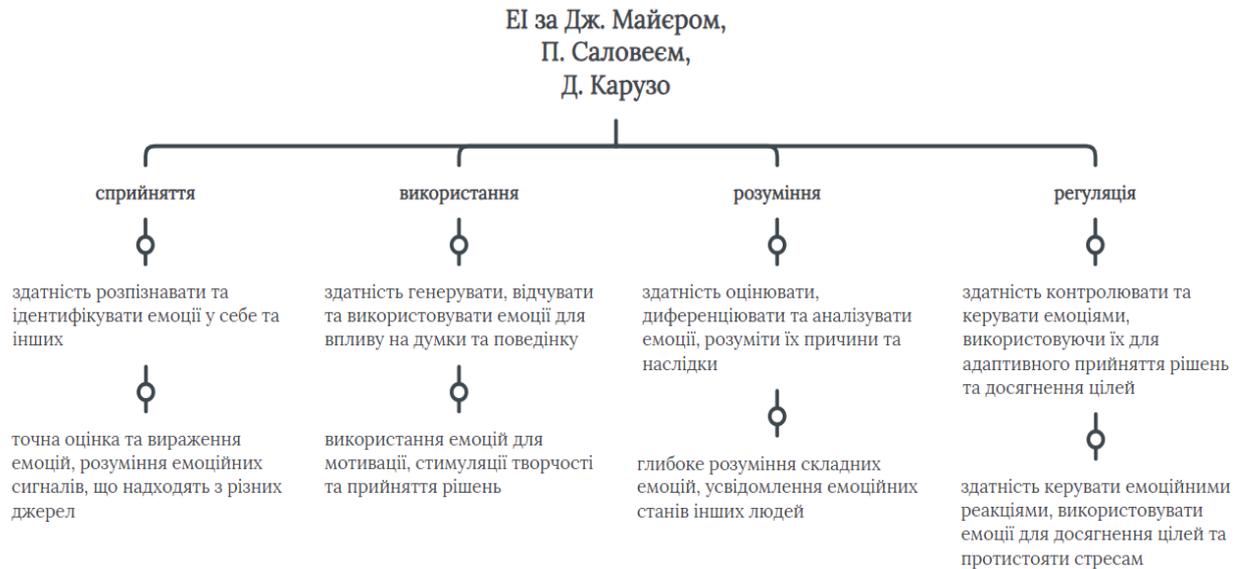


Джерело: укладено авторкою на основі: Gardner, 1983; Gardner, 1993.

Концепція ЕІ, запропонована Г. Гарднером, стала значним кроком у розумінні емоцій та їх ролі в житті людини. Дослідження феномену, розпочаті вченим, продовжуються досі, відкриваючи нові горизонти для його розуміння.

У 1993 році американські дослідники Дж. Майер та П. Саловей запропонували першу модель ЕІ, визначивши його здатністю до адекватної ідентифікації, розпізнавання і регуляції власних емоцій та емоцій інших людей (Mayer, Salovey, 1993), згодом розширили концепцію, описуючи ЕІ як сукупність здібностей, що дозволяють людині сприймати, оцінювати, розуміти та використовувати емоції для ефективного мислення, прийняття рішень і особистісного розвитку (Mayer, Salovey, 1995). 2001 року Дж. Майер та П. Саловей у співпраці з Р. Карузо вдосконалили свою модель, деталізувавши кожний компонент (Рис. 2). , завдяки чому спостерігаємо структурованість ЕІ

Рисунок 2. Типологія емоційного інтелекту  
за Дж. Майєром, П. Саловеєм, Д. Карузо



*Джерело: укладено авторкою на основі: Mayer, Salovey, 1993; Mayer, Salovey, 1995; Mayer, Caruso, Salovey, 1999*

Це свідчить про ієрархічність моделі, де сприйняття емоцій виступає базою, засвоєння та розуміння – проміжними етапами, емоційна регуляція – вершиною процесу, адже без попередніх елементів наступний неможливий. Ефективна емоційна регуляція ґрунтується на наявних компетенціях та взаємодії трьох інших компонентів (Mayer, Caruso, Salovey, 1999). Але деякі дослідники критикують модель Майєра-Саловея за її вузькість, вважаючи, що вона не охоплює всі аспекти емоційного життя людини, та за недостатню увагу до соціальних і культурних факторів, які впливають на емоції. Канадський психолог Р. Бар-Он, на протипагу попереднім дослідникам, пропонує більш розширене розуміння ЕІ, розглядаючи його як сукупність взаємопов'язаних соціальних та емоційних компетенцій, знань, навичок, які впливають на поведінку людини. Він виділяє два рівні ЕІ:

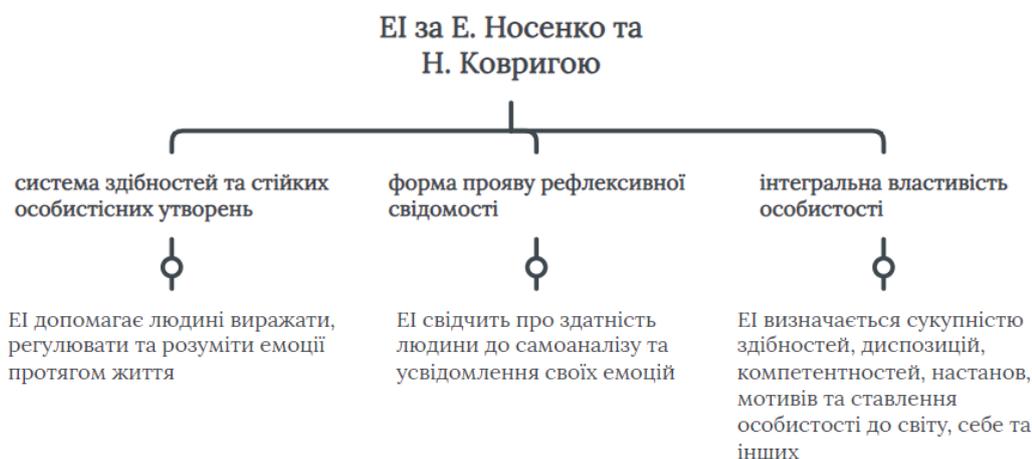
а) внутрішньоособистісний ЕІ: здатність до усвідомлення та розуміння власних емоцій (саморозуміння, емоційна самосвідомість, самоуправління, асертивність, самооцінка, самоаналіз, самоствердження, самоповага, самореалізація);

б) міжособистісний ЕІ: здатність до усвідомлення та розуміння емоцій, почуттів, ідей інших людей (емпатія, міжособистісні стосунки, соціальна відповідальність).

Р. Бар-Он також виділяє такі параметри ЕІ, як адаптивність, управління стресом та здатність до оптимізму (Bar-On, 2006). У той час як модель Майєра-Саловея фокусується на емоційних здібностях людини, модель Бар-Она окрім емоційних аспектів включає також соціальні та особистісні характеристики.

Одним із найгрунтовніших вітчизняних досліджень ЕІ є робота Е. Носенко та Н. Ковриги. За дослідницями, ЕІ є важливим компонентом внутрішньо особистісного світу людини, що відображається у її ставленні до себе, інших та світу загалом – тобто, комплексним утворенням (Див. Рис. 3).

Рисунок 3. Дефініція та структура ЕІ за Е. Носенко та Н. Ковригою



Джерело: укладено авторкою на основі: Носенко, Коврига, 2003; Носенко, 2012.

Науковці Т. Бредбері та Дж. Грівз запропонували модель ЕІ, що розглядає його як когнітивно-особистісну структуру й описує сукупністю знань, умінь, навичок і поведінкових стратегій, спрямованих на переробку емоційної інформації (Bredberry, Gryvz, 2010). Провівши ретельний теоретичний аналіз поняття, виокремлено такі особливості:

1. ЕІ – невід’ємна частина особистості, яка впливає на всі аспекти її життя.
2. ЕІ містить емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти.
3. ЕІ опосередковує взаємодію між емоційною та когнітивною сферами психіки.
4. ЕІ допомагає людям краще розуміти й регулювати свої емоції, що може покращити психічне здоров'я та якість життя загалом.

ЕІ може виступати ресурсом для відновлення особистості у після стресовий період, яким, безперечно, стане період після завершення бойових дій на території нашої держави. Слід зазначити: детальніші теоретичні розвідки щодо змісту поняття ЕІ було вже здійснено в інших студіях (Шафорост, 2023; Шафорост, 2024). Актуальним залишається питання якісної діагностики психологічного феномену і практичне використання елементів роботи з ЕІ як терапевтичним інструментом.

*Мета статті* – розробити особливості специфіки та доміанти діагностики емоційного інтелекту як реабілітаційного ресурсу особистості.

### Методи та матеріали

Теоретичні: аналіз, синтез, опис, індукція, дедукція, систематизація, порівняння, узагальнення.

## Результати

Проаналізувавши зміст найбільш застосовуваних методик діагностики ЕІ, було систематизовано чільні ознаки (Табл. 1).

Таблиця 1. Результати систематизації методик діагностики ЕІ

Назва, автор	Переваги, можливості	Недоліки, обмеження
Методика Н. Голла: аналіз здатності до розуміння та управління емоціями	Простота і доступність; один із перших тестів для діагностики ЕІ.	Незбіг назв шкал і змісту тверджень; недостатня кількість даних щодо психометрії тесту; відсутність чітких критеріїв для опису емоцій та рівня зосередженості; нечіткість критеріїв загалом; відсутність офіційної україномовної адаптації; зауваження до змістової валідності; застарілість методики.
MSCEIT The Mayer–Salovey–Caruzo Emotional Intelligence Test: усі компоненти ЕІ	Висока валідність і надійність; комплексне охоплення аспектів ЕІ; наявність україномовної адаптації; проведення досліджень і апробація україномовного варіанта.	Потребує значних витрат часу для проведення дослідження та подальшої обробки; відсутній у відкритому доступі; дороговартісний для клієнтів і фахівців.
«ЕМІн» Люсіна: внутрішньо особистісний, міжособистісний ЕІ.	Простота й доступність методики; не потребує великих витрат часу для збору та обробки інформації.	Недосконалість стандартизації та психометрії тесту; сумнівна валідність шкал; неповне охоплення аспектів ЕІ; відсутність офіційної україномовної адаптації; етичність і неприпустимість використання методики країни-агресора в сучасних реаліях; застарілість методики.
Тест емоційного інтелекту EQ-і Бар-Она: комплексна оцінка ЕІ	Оцінка 15 компонентів ЕІ (самосприйняття, самоприйняття, емоційну стійкість, адаптивність, стресостійкість, міжособистісні стосунки та прийняття рішень тощо); наявність норм для різних груп населення; комплексний характер дослідження.	Схильність до самозвіту; тривалість тестування; можливість впливу соціальної бажаності; відсутність офіційної україномовної адаптації; висока вартість пакету; відсутність офіційної україномовної адаптації.
Тест емоційного інтелекту TEIQue Петрідеса та Фарнхема: оцінює п'ять компонентів ЕІ	Простота і доступність; фокус на ключових компонентах ЕІ; наявність норм для різних груп населення.	Обмежена кількість компонентів ЕІ; схильність до самозвіту; можливість впливу соціальної бажаності; відсутність офіційної україномовної адаптації.

*Джерело: укладено авторкою на основі: Mayer, Salovey, & Caruso, 2002; Bar-On et al, 2003; Petrides & Furnham, 2003; Bar-On, 2006; Petrides, 2009; Мединська, 2013; Носенко & Четверик-Буряк, 2014; Жмай & Сорокова, 2016; Широн, 2022.*

Тож наявний інструментарій для діагностики ЕІ спрямований на діагностику як компонентів явища та його рівня загалом. Вибір методики залежить від цілей дослідження, віку та статі респондентів, ресурсів, акцентів студювання. Однак методика Д. Люсіна «ЕІn» не може використовуватися у практиці роботи психологів у нашій державі, оскільки належить країні-агресору, що суперечить вимогам професійної етики та чинного законодавства. Для виявлення доміант ЕІ, які необхідні для психологічного відновлення, на нашу думку, варто дослідити методики діагностики психологічного ресурсу особи (Табл.2).

*Таблиця 2. Результати систематизації методик діагностики ресурсів особи*

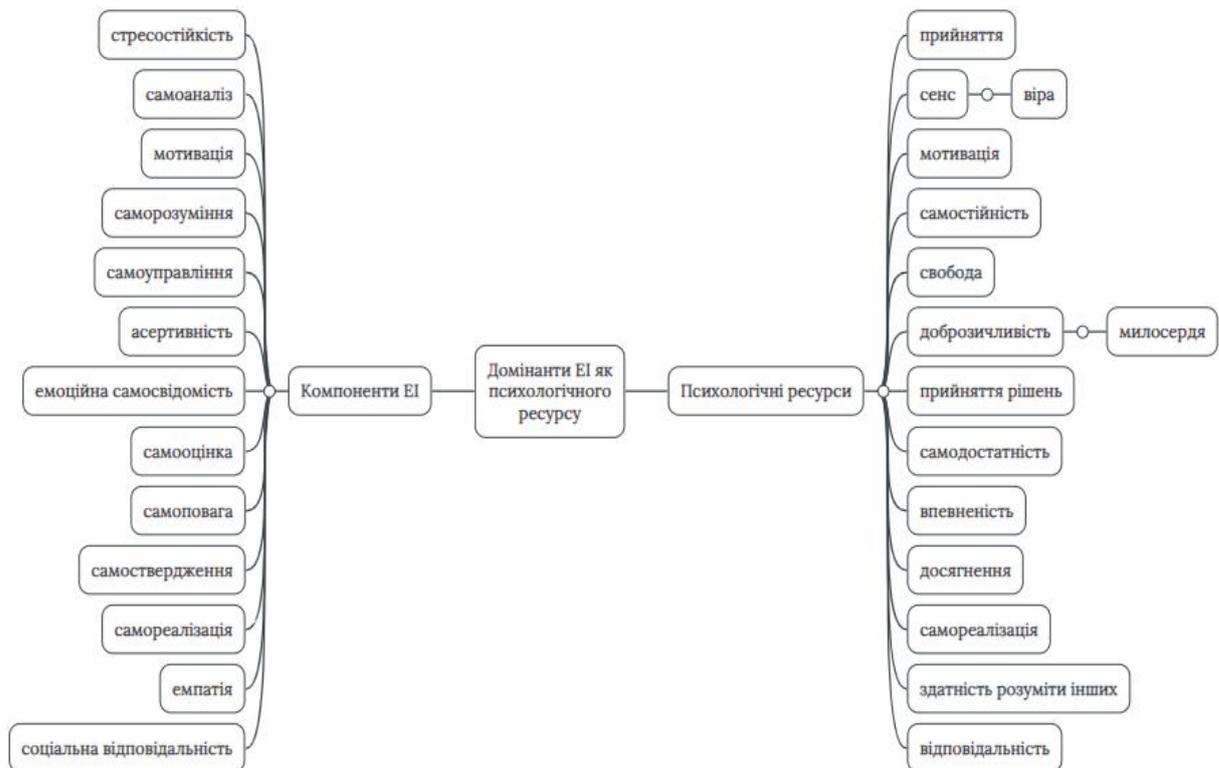
<b>Назва, автор</b>	<b>Переваги, можливості</b>	<b>Недоліки, обмеження</b>
Тест-опитувальник діагностики екзистенційних ресурсів особистості О. Рязанцевої та І. Бринзи	Діагностика 5 показників-ресурсів: свободи, сенсу, милосердя, прийняття і віри; акцентує увагу на цінностях, які необхідні особистості для проживання кризи; результати апробації продемонстрували високу валідність, надійність, дискримінативність; простота обчислень та обробки. Українська розробка.	Самозвіт; імовірна соціальна бажаність відповідей; може потребувати часових витрат для обробки.
Методика визначення (ін)толерантності до невизначеності С. Бадлера	Не потребує вагомих часових витрат для клієнта; простота обчислень і обробки; дає уявлення про можливості впоратися із невизначеністю через ресурси новизни, складнощів та невизначеності, про рівні толерантності до невизначеності як ресурсу особистості; валідність і надійність результатів.	Самозвіт; відсутність офіційної україномовної адаптації.
Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (у адаптації І. Семків)	Дає уявлення про цінності (самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, безпека, конформізм, традиція, універсалізм, доброзичливість), їх ієрархію та динаміку для особистості; може застосовуватися для пошуку ресурсів мотивації; валідність та надійність результатів; наявність україномовної адаптації.	Самозвіт; може потребувати значних часових витрат для проведення дослідження, обробки даних та інтерпретації.
Опитувальник психологічної ресурсності (ОПРО) О. Штепи	Оцінка 15 компонентів ресурсів особистості: впевненість у собі, доброта до людей, допомога іншим, успіх, любов, творчість, віра у добро, прагнення мудрості, робота над собою, самореалізація в професії, відповідальність, знання власних психологічних ресурсів, уміння оновлювати власні ресурси, уміння вмщувати власні ресурси, загальний рівень ресурсів; наявність норм для різних рівнів ресурсності; валідність і надійність результатів;	Самозвіт; може потребувати значних часових витрат для проведення дослідження, обробки даних та інтерпретації.

	<p>наявність шкали сумнівних результатів, що може свідчити про соціальну бажаність; комплексний характер дослідження; українська розробка.</p>	
--	--	--

*Джерело: укладено авторкою на основі: Budner, 1982; Schwartz, 1992; Рязанцева & Бринза, 2010; Штена, 2011; Рязанцева, 2012; Кузікова, 2012; Семків, 2013; Shtera, 2018; Штена, 2020; Калька & Ковальчук, 2020.*

В окреслених у Табл. 2 методиках є ресурси, що доцільно тлумачити елементами ЕІ, які можуть виступати його домінантами (Рис. 4).

*Рисунок 4. Домінанти ЕІ як психологічного ресурсу*



*Джерело: укладено авторкою на основі: Budner, 1982; Schwartz, 1992; Mayer, Salovey, & Caruso, 2002; Bar-On et al, 2003; Bar-On, 2006; Рязанцева & Бринза, 2010; Рязанцева, 2012; Кузікова, 2012; Семків, 2013; Штена, 2020; Калька & Ковальчук, 2020.*

Звідси, компоненти ЕІ та власне психологічні ресурси виступають особистісними утвореннями; є важливими для формування і розвитку особистості, можуть стати опорою під час та після переживання стресової та / чи кризової ситуації. Ці феномени охоплюють схожі за змістом поняття: самореалізація – мотивація, відповідальність – соціальна відповідальність, здатність розуміти інших – емпатія, самоствердження – досягнення, самоповага – впевненість, самооцінка –самодостатність, емоційна самосвідомість – прийняття рішень, асертивність – доброзичливість + милосердя, самоуправління

– свобода, саморозуміння – самостійність, самоаналіз – сенс + віра, стресостійкість – прийняття.

Варто детально охарактеризувати поняття і обґрунтувати зв'язки між ними (Табл. 3).

Таблиця 3. Результат аналізу домінант EI як психологічного ресурсу особистості

	<b>Характеристика</b>
<b>Самореалізація та мотивація</b>	<p><i>Як компонент EI, самореалізація</i> – безперервний процес втілення набутих знань і навичок у практичні дії у межах повсякденного життя і професійної сфери, що супроводжується постійним вдосконаленням та розвитком цих компетенцій через творчу діяльність, яка має особисту та суспільну цінність. Результат – не лише практична користь для себе та інших, але й отримання емоційного задоволення.</p> <p>Як психологічний ресурс, самореалізація – фільтр, який забезпечує конгруентність між різними аспектами життя людини; мотиваційний ресурс для особистісної та професійної самореалізації, ґрунтуючись на позитивних стосунках з іншими та прийнятті себе.</p> <p><i>Як психологічний ресурс, мотивація</i> – рушійна сила, яка спонукає людину до дії, сукупність мотивів, які змушують індивіда діяти певним чином.</p> <p>Як компонент EI – потреба у самостверженні та самоповазі.</p>
<b>Відповідальність – соціальна відповідальність</b>	<p><i>Відповідальність</i> як психологічний ресурс – морально-психологічна характеристика, яка ґрунтується на свободі волі та можливості особистості обирати та розуміти наслідки вибору, яка формується у процесі соціалізації.</p> <p>Як компонент EI – здатність розуміти наслідки власних вчинків та їх вплив на інших людей.</p> <p><i>Соціальна відповідальність</i> – конструкт і складна система стосунків між людьми, що ґрунтується на взаємних очікуваннях та зобов'язаннях; проявляється в усвідомленні людиною необхідності своїх дій та вчинків, що відповідають моральним нормам і вимогам суспільства, яке виникає в результаті соціалізації; компонент EI та психологічний ресурс, оскільки містить компонент стосунків, які можуть стати опорою для уникнення атомізації особистості, труднощів соціалізації.</p>
<b>Здатність розуміти інших –</b>	<p><i>Емпатія</i> як компонент EI – феномен соціально-психологічної природи, що ґрунтується на проєкції та наслідуванні, когнітивних процесах аналізу, порівняння, прогнозуванні афективних реакцій інших; є здатністю розуміти інших, «приміряти» на себе роль іншої людини та надавати емоційний відгук, «соціальною чуйністю». Як психологічний ресурс – риса особистості, здатність розуміти та виражати співчуття до інших.</p>
<b>Самостверження – досягнення</b>	<p><i>Самоствердження</i> як психологічний ресурс може проявлятися як прагнення заявити про себе, стати тим, ким хочеться бути, досягнення самоповаги.</p> <p>Як елемент EI – наслідок мотивації та самореалізації особистості, коли зовнішнім проявом є <i>досягнення</i> – результат розвитку EI, одночасно елементом мотивації на досягнення успіху і самоповаги як компоненту EI. Як психологічний ресурс, досягнення можна розглядати наслідком мотивації та діяльності людини, бажанням уникнути невизначеності.</p>

Самоповага – впевненість	<p><i>Самоповага</i> як елемент ЕІ постає наслідком здатності до усвідомлення і розуміння власних емоцій, самопізнання, результатом формування – впевненість у своїх силах, мотивації, стабільній та адекватній самооцінці. Як психологічний ресурс – наслідок самооцінки, самосприйняття.</p> <p>Як ресурс, <i>впевненість</i> – складна психологічна характеристика, яка проявляється в довірі до власних суджень, інтуїції, почуттів і життєвого досвіду; ключовий фактор у ситуаціях вибору, адже дозволяє людині діяти рішуче та з чітким усвідомленням своїх цілей.</p>
Самооцінка – самодостатність	<p><i>Самооцінка</i> як компонент ЕІ формується внаслідок самосвідомості – здатності до самоаналізу, адекватного управління і оцінки власних емоцій; може впливати на адекватність сприйняття задачі, аналіз власних ресурсів, співвідношення необхідних сил і реальних можливостей людини. Як ресурс вона є складним психологічним феноменом, елементом самосвідомості, що відображається в емоційній насиченості оцінок себе як особистості, здібностей, вчинків, якостей.</p> <p><i>Самодостатність</i> як психологічний ресурс – набута якість, яка формується в процесі особистісного становлення, характеризується здатністю людини керувати своїм життям, досягати своїх цілей та задовольняти свої потреби незалежно від зовнішніх факторів. Як елемент ЕІ – автономія, можливість самостійно приймати рішення, що виражається в самоуправлінні, самостійності.</p>
Емоційна самосвідомість – прийняття рішень	<p>Як компонент ЕІ, <i>емоційна самосвідомість</i> нерозривно пов'язана із самосвідомістю: здатність до аналізу, адекватної оцінки, усвідомленого управління власними емоціями, впевненістю в собі. Як психологічний ресурс, це дозволяє усвідомлено керувати власним станом, зважено приймати рішення, з огляду на ситуацію, розділяти вплив обставин і власних емоцій.</p> <p><i>Прийняття рішень</i> як компонент ЕІ – елемент міжособистісного ЕІ, оскільки дозволяє людям ефективно взаємодіяти з іншими, залучати їх до процесу прийняття рішень та досягати спільних цілей. Щодо ресурсу, то прийняття рішень дозволяє змінити ставлення до ситуації, проаналізувати вплив факторів стресу на подію та власний стан, виробити альтернативну стратегію реагування; може сприяти виробленню толерантності до невизначеності, що постає ресурсом особистості.</p>
Асертивність – доброзичливість + милосердя	<p><i>Асертивність</i> є елементом міжособистісного ЕІ, що належить до управління стосунками; дозволяє ефективно й екологічно вирішувати конфлікти, захищати власні та поважати особистісні кордони інших, будувати стосунки, працювати в команді. Особистість з розвинутою асертивністю характеризується здатністю захищати себе та інших, виражати свої думки та почуття чітко і прямолінійно. Як психологічний ресурс – фактор побудови стосунків, адаптивності (приспособлення), управління стресом. У цьому зміст поняття «асертивність» перегукується із трактуванням «доброзичливість» і «милосердя» (поважати інших, допомагати, ставитись толерантно, співпереживати).</p>
Самоуправління – свобода	<p><i>Самоуправління</i> виступає елементом внутрішньо особистісного ЕІ – компоненту самоконтролю; дозволяє особистості керувати своєю поведінкою, досягати цілей, адаптуватися до мінливих умов, знижувати рівень стресу через вміння справлятися зі стресовими ситуаціями і тривожністю. Як психологічний ресурс, дозволяє знайти опору в кризовій ситуації через планування, пошук альтернативи.</p> <p><i>Свобода</i> є елементом таких компонентів ЕІ: самосвідомість, управління стосунками, мотивація. Свобода – ресурс і цінність особистості, оскільки дозволяє приймати рішення, обирати та нести відповідальність.</p>

Саморозуміння – самостійність	<p><i>Саморозуміння</i> постає елементом внутрішньо особистісного ЕІ; проявляється у самосвідомості, самоконтролі, управлінні емоціями; людина усвідомлює та розуміє свої емоції, визнає їх вплив на думки й поведінку. Як психологічний ресурс, може виступати опорою для рефлексії ситуації, аналізу наявних ресурсів, пошуку причин власного стану і прогнозування його наслідків.</p> <p><i>Самостійність</i> є елементом усіх компонентів ЕІ, оскільки передбачає власний вибір особистості. Як психологічний ресурс, може розглядатися як акцент на свободі та можливостях вибору – вроджена потреба особистості в самостійності й контролі над своїм життям; виступає як внутрішня мотивація для дій та вчинків, дає можливість реалізовувати право на власні життєві принципи та систему цінностей. Тобто самостійність може розглядатися як автономність.</p>
Самоаналіз – сенс + віра	<p><i>Самоаналіз</i> – здатність до рефлексії, елемент внутрішньо особистісного і міжособистісного ЕІ. Як ресурс, може сприяти аналізу ситуації, виробленню власного ставлення до подій, побудови стратегії поведінки, емоційного відгуку на ситуацію.</p> <p><i>Сенс та віра</i> виступають внутрішніми ресурсами особистості, оскільки є опорою і джерелом цінностей, мотивації до саморозвитку та побудови власного шляху.</p>
Стресостійкість – прийняття	<p><i>Стресостійкість</i> як компонент ЕІ постає показником адаптивності – динамічної здатності особистості змінювати свої емоції та поведінку відповідно до мінливих обставин, плани стратегії у відповідь на нові виклики, вирішувати міжособистісні та внутрішні проблем. Як особистісний ресурс, розглядається резильєнтністю – психологічною стійкістю, що дозволяє людині успішно впоратися з несприятливими життєвими обставинами та відновитися після них.</p> <p><i>Прийняття</i> виступає елементом розуміння емоцій інших, оскільки передбачає вміння розпізнавати емоційні стани оточення та реалістично сприймати не лише ситуацію, а й інших людей – міжособистісного компоненту ЕІ. Як ресурс – усвідомлення людиною позитивного впливу будь-яких подій на її розвиток через набуття досвіду.</p>

*Джерело: укладено авторкою на основі: Balliet et all, 2008; Чепульченко, 2010; Karhina, 2017; Чайка, 2017; Goleman, 2019; Гресько, 2019; Суцєнко, 2020; Koval & Spitsyna, 2021; Штена, 2021; Брагіна, 2022; Сафін та ін, 2022; Зарицька, 2023; Міненко, 2023; Чиханцова, 2023; Запорожченко та ін, 2024.*

Тож мотивація, як компонент ЕІ, невід’ємно пов’язаний із самореалізацією та самоповагою – спостерігається тріада: «Мотивація – самоповага – самоствердження». Між цими поняттями існує зв’язок, який можна описати ланцюгом взаємопов’язаних психологічних ресурсів:

- Мотивація – рушійна сила, яка спонукає людину до дії, прагнучи самоствердження і самоповаги.
- Самоствердження – бажання заявити про себе, реалізувати себе, досягти самоповаги. Це результат мотивації та самореалізації особистості, що проявляється у досягненнях.
- Досягнення – результат розвитку емоційного інтелекту й одночасно мотивація на успіх і компонент самоповаги. Як психологічний ресурс, досягнення є наслідком дій людини, прагнучи уникнути невизначеності.
- Самоповага – наслідок здатності усвідомлювати та розуміти свої емоції, самопізнання, що веде до впевненості у своїх силах, мотивації,

адекватної самооцінки. Як психологічний ресурс, ґрунтується на самооцінці та самосприйнятті.

- Впевненість – складна психологічна характеристика, що проявляється в довірі до своїх суджень, інтуїції, почуттів і життєвого досвіду; є ключовим фактором у ситуаціях вибору, адже дозволяє діяти рішуче і цілеспрямовано.

Так, мотивація постає початком ланцюга, а впевненість – кінцевим результатом. Кожне поняття доповнює та посилює інші, утворюючи єдиний комплекс психологічних ресурсів, які водночас є домінантами ЕІ.

Доцільно зазначити наявність теоретично обґрунтованого зв'язку «емпатія – вміння розуміти інших – асертивність – доброзичливість – милосердя». Перші два компоненти ЕІ, тісно пов'язані між собою, хоча й фокусуються на різних аспектах:

- *Емпатія* – розуміння і співпереживання іншим людям; здатність ставити себе на місце іншої людини, відчувати її емоції та бачити світ її очима. Емпатія дозволяє будувати стосунки (спілкування, підтримка, побудова довіри), успішно вирішувати конфлікти (проаналізувати суть конфлікту із позицій кожного учасника, виробити стратегію вирішення та співпрацювати із опонентом), допомагати (мотивація надавати допомогу, співпереживання, прагнення розділити та зменшити інтенсивність чужих емоційних переживань).
- *Асертивність* – вираження власних думок, почуттів і потреб впевненим та шанобливим чином; здатність екологічно відстоювати свої кордони (без шкоди для інших та себе) та поважати чужі; висловлювати свою позицію без страху (навіть якщо думка відрізняється від міркувань решти); готовність чути іншого; вміння ввічливо та чітко сказати «ні», коли це необхідно.

Зв'язок між емпатією та асертивністю полягає в тому, що емпатія допомагає нам бути більш асертивними – розуміючи емоції та потреби інших людей, можна краще виражати свої, не зашкоджуючи їм. Асертивність допомагає бути більш емпатичними: коли ми впевнені в собі та вміємо чітко висловлювати думки, то краще розуміємо, що відчувають інші люди. У цей зв'язок варто додати елемент «розуміння інших», що передбачає емпатія. Тому здатність розуміти інших – емпатія – збігаються за змістом як елемент ЕІ та психологічний ресурс. Зв'язок «емпатія – доброзичливість» частково доведено експериментально (Balliet, 2008), зв'язок цих феноменів з іншими у ланцюгу теж необхідно перевірити емпірично.

Логічним також є утворення ланцюжку «самоствердження – досягнення – самоповага – впевненість». Самоствердження є рушійною силою, яка спонукає людину прагнути до досягнень – бажання заявити про себе, реалізувати себе та здобути самоповагу. Досягнення підсилюють самоствердження і самоповагу; є зовнішнім проявом самореалізації та підтверджують віру людини у власні сили. Самоповага ґрунтується на усвідомленні та розумінні власних емоцій, самопізнанні, веде до впевненості у своїх силах, мотивації та адекватної

самооцінки. Впевненість – результат самоствердження, досягнень і самоповаги; дозволяє людині діяти рішуче, чітко ставити цілі та йти до їх реалізації. Отже, самоствердження є початком ланцюга, а впевненість – результатом. Кожне поняття доповнює та посилює інші, утворюючи єдиний комплекс.

Проте цей зв'язок не є лінійним. Мотивація до самоствердження може призвести не лише до досягнень, але й до невдач, які негативно вплинуть на самоповагу і впевненість. Тому важливо не лише розвивати мотивацію, але й вміти долати труднощі та зберігати позитивне ставлення до себе. З'ясувано, що ці феномени пов'язані як незалежні особистісні утворення та комплексно. Але ступінь зв'язку в цьому ланцюжку потребує експериментальної перевірки.

Ланцюжок «Самооцінка – самодостатність – самоуправління – свобода – саморозуміння – самостійність – емоційна самосвідомість – прийняття рішень – мотивація» варто деталізувати:

- Мотивація – рушійна сила, потреба в самостверженні та самоповазі.
- Самооцінка – адекватне самосприйняття, емоційна насиченість оцінок себе.
- Самодостатність – здатність керувати життям, досягати цілей без залежності від зовнішніх факторів.
- Емоційна самосвідомість – аналіз, оцінка, усвідомлене управління емоціями.
- Прийняття рішень – здатність змінювати ставлення до ситуації, аналізувати фактори, виробляти стратегії.
- Самоуправління – контроль поведінки, досягнення цілей, адаптація до змін, зниження стресу.
- Свобода – прийняття рішень, вибір, відповідальність.
- Саморозуміння – усвідомлення та розуміння емоцій, визнання їх впливу.
- Самостійність – власний вибір, акцент на свободі, потреба в самоконтролі, внутрішня мотивація.

Усі перелічені поняття теоретично є взаємопов'язаними й утворюють комплекс психологічних ресурсів емоційного інтелекту. Цей зв'язок можна описати кількома ключовими моментами:

- Розвиток одного ресурсу позитивно впливає на інші. Наприклад, висока самооцінка дає впевненість у прийнятті рішень, а емоційна самосвідомість допомагає краще розуміти свої мотиви, що доводить взаємозалежність між феноменами.
- Кожен наступний елемент ланцюга доповнює інші: самостійність дає людині можливість реалізовувати свою свободу, а самоуправління допомагає досягати цілей, незважаючи на труднощі.
- Усі зазначені ресурси можуть допомогти людині розуміти себе та інших, приймати рішення, впоратись зі стресом та досягати своїх цілей – мають спільну спрямованість.

Тому цей ланцюжок пов'язаний з «автономією особистості» (Чайка, 2017).

Ланцюжок «стресостійкість – прийняття» відображає феномени, які тісно пов'язані між собою та доповнюють один одного:

- Стресостійкість допомагає людині приймати складні ситуації та емоції інших. Коли людина стійка до стресу, вона не заперечує реальність, не намагається втекти від проблем, може тверезо їх оцінити, що дозволяє краще зрозуміти емоції інших людей та співпереживати їм.
- Прийняття допомагає впоратись зі стресом. Коли людина приймає ситуацію такою, якою вона є, то не витрачає енергію на марні спроби її змінити, що дозволяє зосередитися на пошуку рішень, на діях, які покращать ситуацію.

Встановлено, що «прийняття» розглядається як психологічний ресурс особистості, оскільки постає елементом адаптації, а «стресостійкість» використовується поруч із терміном «резильєнтність» (Запорожченко та ін, 2024), тому в контексті подальшої роботи над ЕІ як реабілітаційним ресурсом особистості потребуватиме уточнення.

Усі розглянуті феномени є конструктами, що частково виникають і / чи розвиваються в результаті соціалізації – тобто мають набутий характер, що потребує експериментальної перевірки.

## Висновок

Підсумовуючи, можна сказати, що питання діагностики ЕІ загалом і як реабілітаційного ресурсу потребує подальшого вивчення, розробки новітніх та впровадження уже адаптованих україномовних варіантів методик для визначення його рівня. Деякі наявні методики, якими послуговувались в Україні до 2022 р, на думку дослідників, мають низку недоліків щодо валідності й етичності їх використання: методика Люсіна – аспект етичності, методика Холла – застарілість і сумнівна валідність. Новітні методики проходять етап апробації україномовного варіанта (Штепа, 2022).

Під час діагностики ЕІ важливо враховувати відповідність діагностичного інструментарію віковим та іншим особистісним критеріям, валідність, надійність, дискримінантність методик. Для діагностики ЕІ доцільно запропонувати такі методики: ЕІ – MSCEIT (The Mayer–Salovey–Caruzo Emotional Intelligence Test) тест емоційного інтелекту EQ-і Бар-Она, тест емоційного інтелекту TEIQue Петрідеца та Фарнхема. Проте останні два тести потребують апробації в україномовній вибірці та офіційної адаптації українською мовою.

Для діагностики ЕІ як реабілітаційного ресурсу особистості доречно вдатись до комбінування вказаних методик із методиками дослідження психологічних ресурсів: тест-опитувальник діагностики екзистенційних ресурсів особистості О. Рязанцевої та І. Бринзи, методика визначення (ін)толерантності до невизначеності С. Бадлера, методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (у адаптації І. Семків), опитувальник психологічної ресурсності (ОПРО) О. Штепи. Щодо розглянутих домінант ЕІ, то за змістом та

функціями вони теоретично пов'язані з ресурсами особистості, однак потрібна експериментальна перевірка ступеню, рівня і сили цього зв'язку.

Отже, зважаючи на практичну доцільність і результати теоретичного аналізу, слід окреслити перспективи подальшого дослідження:

- Розробка та апробація авторської методики діагностики ЕІ.
- Теоретичне розмежування понять «психологічний ресурс» та «реабілітаційний ресурс» для уникнення помилок у використанні термінології в дослідженні.
- Емпіричне обґрунтування зв'язку домінант емоційного інтелекту та реабілітаційних ресурсів особистості.
- Експериментальна перевірка специфіки діагностики ЕІ як психологічного та реабілітаційного ресурсу особистості.
- Розробка програми діагностики та розвитку емоційного інтелекту як реабілітаційного ресурсу особистості в роботі практичного психолога (діагностика, консультування, психоедукація, психологічна профілактика).

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брагіна, К. (2022). Губристична мотивація як умова прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку. Дис. д-ра філософії в галузі психології, Волинський національний університет імені Лесі Українки. [https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20550/1/brahina\\_dissertation.pdf](https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20550/1/brahina_dissertation.pdf).
2. Гресько, І.М. (2019). Роль самооцінки у підтриманні психологічного здоров'я особистості. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я*. 65–68. <https://jhealth.donnu.edu.ua/article/view/7499>
3. Жмай, А., Сорокіна, Т. (2016). Порівняльна характеристика тестів для визначення рівня емоційного інтелекту (eq) згідно з теоріями Холла та Люсіна. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*, 15 (3), 130–141. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/14124>.
4. Запорожченко, О., Матейко, Н., Чистовська, Ю., Прокоф'єва, О., Прокоф'єва, О. (2024). Резильєнтність та її роль в подоланні складних життєвих обставин. *Наукові інновації та передові технології*, 2 (30). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-1540-1551](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-1540-1551)
5. Зарицька, В. (2023). Феномен самореалізації у психологічному дискурсі. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Психологія»*, (68), 47–57. <https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.04>.
6. Кузікова, С. Б. (2012). Емпіричне дослідження саморозвитку суб'єктної діяльності. *Психологічні науки: проблеми і здобутки. Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології»*, IV (6), 132–139.
7. Мединська, Ю. (2013). Теоретичні підходи та практичні аспекти діагностики компетентності особистості у сфері емоцій. *Практична психологія та соціальна робота*, 10. 11–15. <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/660/Medynska>.

8. Міненко, О. (2023). Теоретичний аналіз проблеми емпатії в різних напрямках психології. *Матеріали конференцій МЦНД, (Львів)*, 160–162.  
<https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/546>
9. Носенко, Е., Четверик-Бурчак, Н. (2014). Теорія емоційного інтелекту. ДНУ ім. О. Гончара.
10. Рязанцева, О.Ю. (2012). Екзистанційні ресурси осіб, що переживають психологічну кризу. Автореф. дис. канд. політ. наук, ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/677?mode=full>.
11. Рязанцева, О.Ю., Бринза, І.В. (2010). До проблеми діагностики екзистенціальних ресурсів особистості. *Актуальні проблеми психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка*, 7, 201–209.
12. Сафін, О., Джулай, А., Горенко, М. (2022). Емоційний інтелект як предиктор різних аспектів регуляції у професійній діяльності психолога. *Вісник Національного університету оборони України*, 64 (6), 78–84.  
<https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-64-6-78-84>
13. Семків, І.І. (2013). Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, 12–28.
14. Сущенко, В. (2021). Категорія «відповідальність» у гуманітарних науках та юриспруденції: мультидисциплінарний підхід. *Філософія права і загальна теорія права*, 2, 166–184. <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.242857>.
15. Чайка, Г.В. (2017). Автономія як складова психологічного благополуччя в сучасних дослідженнях. *Актуальні проблеми психології. Зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Психологія обдарованості*, 7, 294–304. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i13/34.pdf>
16. Чепульченко, Т.О. (2010). Соціальна відповідальність: поняття та сутність. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. пр.*, 1, 137–142.
17. Чиханцова, О. (2023). Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 34 (73), 1), 35–40. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/07>
18. Шафорост, А. (2024). Емоційний інтелект та екзистенційне самовизначення особистості: проблематика дослідження взаємозв'язку в освітній діяльності. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку*. ЛНУ імені Тараса Шевченка, 215–220.
19. Шафорост, А.В. (2023). Емоційний інтелект як особистісний ресурс. *Сучасні вектори відновлення та розвитку України на засадах сталості та безпеки*. Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій. 246–251.  
[https://doi.org/10.54929/conf\\_21\\_11\\_2023-18-08](https://doi.org/10.54929/conf_21_11_2023-18-08).
20. Широн, Ю. О. (2022). Тест емоційного інтелекту MSCEIT: опис, валідація та адаптація. *Галицький економічний вісник ТНТУ*, 74., 141–151.
21. Штепа, О. (2011). Емпіричне вивчення психологічних ресурсів особистості. *Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*, 11, 335–361.

22. Штепа, О. (2020). Ресурсна насиченість особистості. *Проблеми сучасної психології*, 47, 231–252. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-47.231-252>.
23. Штепа, О. (2021). Психологічні ресурси перетворень у самоздійсненні особистості. *Проблеми сучасної психології*, 53, 330–354. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2021-53.330-354>
24. Balliet, D., Joireman, J., Daniels, D., & George-Falvy, J. (2008). Empathy and the Schwartz Value System: A Test of an Integrated Hypothesis. *Individual Differences Research*, 6 (4), 269–279.
25. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13-25. <http://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf>.
26. Bar-On, R., Tranel, D., Denburg, N. L., Bechara, A. (2003). *Exploring the neurological substrate of emotional and social intelligence*. *Brain*, 126, 1790–1800. <https://doi.org/10.1093/brain/awg177>
27. Bradberry, T., Greaves, J., Lencioni, P. (2009). *Emotional Intelligence 2.0*. TalentSmart.
28. Budner, S. (1982). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of personality*, 30, 29–50.
29. Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. Basic Books. [https://www.phantastike.com/intellect/frames\\_of\\_mind/zip](https://www.phantastike.com/intellect/frames_of_mind/zip).
30. Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: the theory in practice*. Basic Books.
31. Karhina, N. (2017). Self-sufficiency as a resource of individual's psychological well-being. *Science and Education*, 23 (7), 76–82. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-7-12>
32. Koval, H.V., Spitsyna, L.V. (2021). Empathy as a resource of socio-psychological support in the system of factors of volunteering. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, 5, 30–45. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-5-3>
33. Mayer, J., Caruso, D., Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27, 267-298.
34. Mayer, J., Salovey, P. (1993). The Intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17 (4), 433–442.
35. Mayer, J., Salovey, P. (1995). Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied and Preventive Psychology*, 4, 197–208.
36. Mayer, J., Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? *Emotional development and emotional intelligence: educational applications*. Basic Books.
37. Mayer, J., Salovey, P., Caruso, D. (2002). *Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT)*. Multi-Health Systems, Inc.
38. Petrides, K. V. & Furnham, A. (2006). The role of trait emotional intelligence in a gender-specific model of organizational variables. *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 552–569.
39. Petrides, K. V. (2009). Psychometric properties of the Trait Emotional Intelligence Questionnaire. *Advances in the assessment of emotional intelligence*. New York: Springer. DOI: 10.1007/978-0-387-88370-0\_5.
40. Sapolsky, R. (2018). *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*.

Penguin Random House.

41. Schwartz, S. H. (1992). Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65.
42. Shtepa, O.S. (2018). The questionnaire of a personality's psychological resourcefulness: the results of development and approbation of the author's method. *Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 39, 380–399. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-39.380-399>.

#### REFERENCES:

1. Balliet, D., Joireman, J., Daniels, D., & George-Falvy, J. (2008). Empathy and the Schwartz Value System: A Test of an Integrated Hypothesis. *Individual Differences Research*, 6 (4), 269–279.
2. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13–25. <http://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf>.
3. Bar-On, R., Tranel, D., Denburg, N. L., & Bechara, A. (2003). *Exploring the neurological substrate of emotional and social intelligence*. *Brain*, 126, 1790–1800. <https://doi.org/10.1093/brain/awg177>
4. Bradberry, T., Greaves, J. & Lencioni, P. (2009). *Emotional Intelligence 2.0*. TalentSmart.
5. Brahina, K. (2022). Hubrystychna motyvatsiia yak umova proiavu emotsiinoho intelektu osib litnoho viku. Dys. d-ra filosofii v haluzi psykholohii, Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20550/1/brahina\\_dissertation.pdf](https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20550/1/brahina_dissertation.pdf).
6. Budner, S. (1982). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of personality*, 30, 29–50.
7. Chaika, H. V. (2017). Avtonomiia yak skladova psykholohichnoho blahopoluchchia v suchasnykh doslidzhenniakh. *Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Psykholohiia obdarovanosti*, 7, 294–304. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i13/34.pdf>.
8. Chepulchenko, T.O. (2010). Sotsial na vidpovidalnist: poniatia ta sutnist. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: zb. nauk. pr.*, 1 (5), 137–142.
9. Chykhantsova, O. (2023). Rozvytok rezylentnosti osobystosti v sytuatsiiakh nevyznachenosti. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia*, 34 (73), 35–40. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/07>
10. Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. Basic Books. [https://www.phantastike.com/intellect/frames\\_of\\_mind/zip](https://www.phantastike.com/intellect/frames_of_mind/zip).
11. Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: the theory in practice*. Basic Books.
12. Hresko, I.M. (2019). Rol samoostinky u pidtrymanni psykholohichnoho zdorovia osobystosti. *Osobystisni ta sytuatyvni determinanty zdorovia*. 65–68. <https://jhealth.donnu.edu.ua/article/view/7499>

13. Karhina, N. (2017). Self-sufficiency as a resource of individual's psychological well-being. *Science and Education*, 23(7), 76–82. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-7-12>
14. Koval, H.V., Spitsyna, L.V. (2021). Empathy as a resource of socio-psychological support in the system of factors of volunteering. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, 5, 30–45. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-5-3>
15. Kuzikova, S. B. (2012). Empirychne doslidzhennia samorozvytku subiektnoi diialnosti. *Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky. Tematychnyi vypusk «Problemy empirychnykh doslidzen u psykhologii»*, IV, 132–139.
16. Mayer, J., Caruso, D., Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27, 267–298.
17. Mayer, J., Salovey, P. (1993). The Intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17 (4), 433–442.
18. Mayer, J., Salovey, P. (1995). Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied and Preventive Psychology*, 4, 197–208.
19. Mayer, J., Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? *Emotional development and emotional intelligence: educational applications*. Basic Books.
20. Mayer, J., Salovey, P., Caruso, D. (2002). Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT). Multi-Health Systems, Inc.
21. Medynska, Yu. (2013). Teoretychni pidkhody ta praktychni aspekty diahnostryky kompetentnosti osobystosti u sferi emotsii. *Praktychna psykhologhiia ta sotsialna robota*. 10. 11–15. <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/660/Medynska>.
22. Minenko, O. (2023). Teoretychnyi analiz problemy empatii v riznykh napriamakh psykhologii. *Materialy konferentsii MTsND*, (Lviv), 160–162. <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/546>.
23. Nosenko, E., Chetveryk-Burchak, N. (2014). Teoriia emotsiinoho intelektu. DNU im. O. Honchara.
24. Petrides, K.V., Furnham, A. (2006). The role of trait emotional intelligence in a gender-specific model of organizational variables. *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 552–569.
25. Petrides, K.V. (2009). Psychometric properties of the Trait Emotional Intelligence Questionnaire. In C. Stough, D. H. Saklofske, and J. D. Parker, *Advances in the assessment of emotional intelligence*. New York: Springer. DOI: 10.1007/978-0-387-88370-0\_5.
26. Riazantseva, O. Yu. (2012). Ekzystantsiini resursy osib, shcho Perezhyvaiut psykhologichnu kryzu. Avtoref. dys. kand. polit. nauk, PDPU im. K.D. Ushynskoho]. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/677?mode=full>.
27. Riazantseva, O.Yu., Brynza, I.V. (2010). Do problemy diahnostryky ekzystentsialnykh resursiv osobystosti. *Aktualni problemy psykhologii. Zb. nauk. prats Instytutu psykhologii im. H.S. Kostiuka*, 7, 201–209.
28. Safin, O., Dzhulai, A., & Horenko, M. (2022). Emotsiinyi intelekt yak predyktor riznykh aspektiv rehuliatcii u profesiinii diialnosti psykhologa. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 64 (6), 78–84.

<https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-64-6-78-84>.

29. Sapolsky, R. (2018). *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*. Penguin Random House.
30. Schwartz, S. H. (1992). Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65.
31. Semkiv, I.I. (2013). Adaptatsiia metodyky Sh. Shvartsa «Portret tsinnostei» ukrainskoiu movoiu. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 1, 12–28.
32. Sushchenko, V. (2021). Katehoriia «vidpovidalnist» u humanitarnykh naukakh ta yurysprudentsii: multydystsyplinaryni pidkhid. *Filosofii prava i zahalna teoriia prava*, 2, 166–184. <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.242857>.
33. Shaforost, A. (2024). Emotsiinyi intelekt ta ekzystentsiine samovyznachennia osobystosti: problematyka doslidzhennia vzaiemozviazku v osvittinii diialnosti. *Nauka i osvita v hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh: vyklyky, zahrozy, perspektyvy rozvytku*. LNU imeni Tarasa Shevchenka, 215–220.
34. Shaforost, A.V. (2023). Emotsiinyi intelekt yak osobystisnyi resurs. *Suchasni vektory vidnovlennia ta rozvytku Ukrainy na zasadakh stalosti ta bezpeky*. Naukovo-osvittinii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii. 246–251. [https://doi.org/10.54929/conf\\_21\\_11\\_2023-18-08](https://doi.org/10.54929/conf_21_11_2023-18-08).
35. Shyron, Yu.O. (2022). Test emotsiinoho intelektu MSCEIT: opys, validyzatsiia ta adaptatsiia. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. TNTU, 74, 141–151.
36. Shtepa, O. (2011). Empyrychne vyvchennia psykholohichnykh resursiv osobystosti. *Aktualni problemy psykholohii: Psykholohiia osobystosti. Psykholohichna dopomoha osobystosti*, 11, 4. 335–361.
37. Shtepa, O. (2020). Resursna nasychenist osobystosti. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 47, 231–252. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-47.231-252>.
38. Shtepa, O. (2021). Psykholohichni resursy peretvoren u samozdiisnenni osobystosti. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 53, 330–354. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2021-53.330-354>
39. Shtepa, O.S. (2018). The questionnaire of a personality's psychological resourcefulness: the results of development and approbation of the author's method. *Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 39, 380–399. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-39.380-399>.
40. Zhmai, A., Sorokina, T. (2016). Porivnialna kharakterystyka testiv dlia vyznachennia rivnia emotsiinoho intelektu (eq) zghidno z teoriiamy Kholla ta Liusina. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, 15, 3, 130–141. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/14124>.
41. Zaporozhchenko, O., Mateiko, N., Chystovska, Yu., Prokofieva, O., & Prokofieva, O. (2024). Rezylientnist ta yii rol v podolanni skladnykh zhyttievnykh obstavyn. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 2 (30). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-1540-1551](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-1540-1551).

42. Zarytska, V. (2023). Fenomen samorealizatsii u psykhologichnomu diskursi. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody «Psykhohiia»*, 68, 47–57.  
<https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.04>.

**Отримано редакцією / Received: 21.04.24**

**Прорецензовано / Revised: 03.05.24**

**Схвалено до друку / Accepted: 08.05.24**

УДК 616.89-159.97

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.09>

**Олена ШЕЛЕСТОВА,**

кандидат психологічних наук

ORCID ID: 0000-0001-6873-421X

shelestova.o@kibit.edu.ua

Херсонський державний університет

м. Київ, Україна

## МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

*Дослідження рівня інтелекту, його здібностей та порушень в клінічній психології та психіатрії охоплює клінічну, психологічну і патопсихологічну оцінку. Тести на IQ використовуються для визначення загального інтелектуального розвитку особистості. Група тестів загальних розумових здібностей презентує різні методики, а саме: КОТ, СФ, Векслера, ТУС, Антхауера, Равена й аналогії, що використовуються для оцінки рівня інтелектуальних здібностей. У статті представлені різноманітні підходи до розуміння інтелекту та методи їх аналізу.*

**Ключові слова:** інтелект, кристалічний інтелект, флюїдний інтелект, психодіагностичні методики, КОТ.

**Olena SHELESTOVA,**

PhD (Psychol.)

ORCID ID: 0000-0001-6873-421X

shelestova.o@kibit.edu.ua

The Kherson State University

Kyiv, Ukraine

## INTELLIGENCE DIAGNOSTIC METHODS IN MODERN CONDITIONS

*Research on the level of intelligence, its abilities, and disorders in clinical psychology and psychiatry encompasses clinical, psychological, and psychopathological assessment. IQ tests are used to determine the overall intellectual development of individuals. A group of general cognitive ability tests, including various methodologies such as CAT, CF, Wechsler, TUS, Anthauer, Raven, and analogies, are employed to evaluate the level of intellectual abilities. The article presents various approaches to understanding intelligence and methods of analysis. TUS, Anthauer test, mixed tests make it possible to determine innate and acquired intelligence, the assessment of which is possible indirectly with regard to the peculiarities of thinking, in particular, understanding the figurative meaning of*

*proverbs and sayings, general awareness, which primarily form the basis of the Wechsler test. Experimental psychological testing can clarify the nature and severity of intellectual decline. John Raven's progressive matrices test is used for this, consisting of 30 and 60 tasks divided into 5 series. Each series presents an image of a canvas with a geometric pattern or several matrices with one part missing. The research participant is asked to identify patterns in the matrices and choose the one that is missing from the six or eight offered in the complete picture. The results are evaluated by the number of correctly selected missing fragments for each task.*

*The CAT belongs to the category of tests of mental abilities (IQ), acting as an adaptation of the Vanderlik test. Its structure corresponds to the structure of general possibilities. As a result of the adaptation, almost half of the texts of the tasks were changed, and the structure of the test was adjusted to the structure of general abilities. The basis of the test is P. Vernon's hierarchical model of learning ability, which consists in the fact that the factors that determine abilities can be divided into several levels, where factors of a lower level are derivatives of factors of a higher level.*

**Keywords:** *intelligence, crystallized intelligence, fluid intelligence, psychodiagnostic methodologies, CAT.*

## **Вступ**

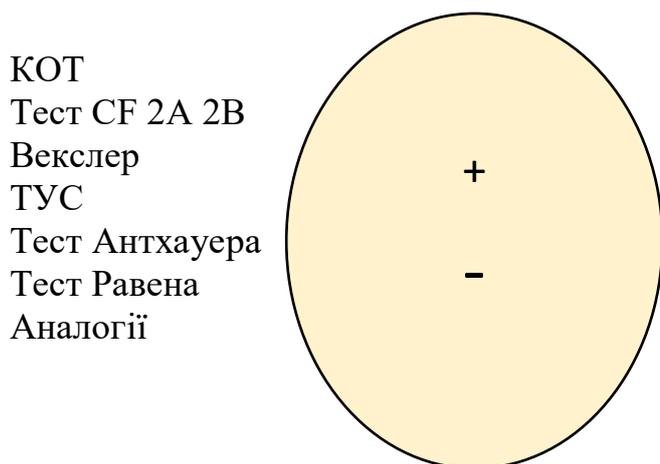
Визначення рівня інтелекту, інтелектуальних здібностей та інтелектуальних порушень у вітчизняній та зарубіжній клінічній психології та психіатрії поєднує клінічну, психологічну і патопсихологічну оцінку за пріоритету діагностики. Тести на визначення IQ свідчать про загальний рівень інтелектуального розвитку особистості: індивід виконує низку серія завдань, підібраних так, щоб забезпечити адекватну вибірку всіх найважливіших інтелектуальних функцій, глибинних механізмів, що лежать в основі людського мислення (Галян, 2009).

## **Методи та матеріали**

Відома група тестів загальних розумових здібностей, розроблених для швидкої попередньої оцінки персоналу, з-поміж яких першим став «Самозастосовуваний тест Отіса» (Галян, 2009), що мав переважно хороший коефіцієнт валідності при доборі клерків, операторів рахункових машин, робочих, майстрів тощо. Для висококваліфікованих службовців кореляція між показниками тесту й успішністю в роботі була невелика.

Найбільш відомою адаптацією тесту Отіса є тест Вандерліка, який добре працює під час відбору висококваліфікованих службовців і керівників. А.Анастасі зазначає, що надійність тесту, незважаючи на його стислість, цілком задовільна (Галян, 2009).

Доречно підкреслити, що можна уявити інтелект певним утворенням, наприклад, яйцем, яке має дієві методики верху та низу, а також ті, хто працює на структурі (Рис1.)



*Рисунок 1. Діагностичні методика, які працюють на структурі інтелекту*

## Результати

Виокремлюють два види інтелекту: флюїдний та кристалічний або вроджений і набутий.

У тесті Девіда Векслера перше питання першого субтесту на обізнаність сформульовано так: 1. Яка форма м'яча? 30 (останнє). Що таке гносіологія? Поінформованість є типовим субтестом кристалічного інтелекту, тобто ядро виступає флюїдним (природженим) інтелектом. Кмітливість і винахідливість, синтез – це вроджені властивості. Векслер, ТУС, тест Антхауера, змішані тести дозволяють визначити вроджений та набутий інтелект, оцінка якого можлива опосередковано щодо особливостей мислення, зокрема, розуміння переносного сенсу прислів'їв і приказок, загальної поінформованості, що передусім становлять основу тесту Векслера.

Усі методики, пов'язані з геометричними фігурами й оперування ними, спрямовані на флюїдний інтелект.

Тест CF 2A 2B, що працює у діапазоні норма – здібності, є значно складнішим. Внизу наявні методики, спрямовані на визначення норми – розумової відсталості.

Експериментально-психологічне тестування здатне уточнити характер і тяжкість зниження інтелекту. Найчастіше для цього використовується тест прогресивних матриць Джона Равена, що складається із 30 / 60 завдань, розподілених за 5 серіями та вимірює флюїдний інтелект. У кожній серії представлено зображення полотна з геометричним малюнком або кілька матриць з однією частиною, котрої бракує. Учаснику дослідження пропонується виявити закономірності в матрицях і підібрати із шести-восьми запропонованих ту, якої не вистачає в повному зображенні. Від серії до серії завдання ускладнюються. Результати оцінюються за кількістю правильно підібраних відсутніх фрагментів за кожним завданням.

Звідси, за тестом Равена виокремлюють п'ять ступенів розвитку інтелекту:

I ступінь – понад 57 правильних відповідей / балів (становить більше 95%) – особливо високорозвинений інтелект.

II ступінь – від 45 до 57 балів (75-94%) – вищий за середній інтелект.

III ступінь – від 15 до 45 балів (25-74%) – середній інтелект.

IV ступінь – від 3 до 15 балів (5-24%) – нижче середнього інтелект.

V ступінь – менше 3 балів (5%) – інтелектуальний дефект.

Вважають, що рівень 30 балів є для дорослої людини умовною межею між оцінкою її інтелекту в рамках норми та за розумової відсталості. Але чим вищий інтелект, тим нижча стресостійкість (Менделевич, 2013).

Якщо КОТ використовують для визначення структури інтелекту, то ТУС є модифікацією Антхауера, час проведення якого становить 1,5 години. Натомість недоліком КОТ постає наявність ключів у мережі та обертання в Консулі.

Варто зауважити про важливість особистісних опитувальників, структура яких містить питання, що дозволяють оцінити особливості інтелекту. Наприклад, опитувальник Р. Кеттелла 16 PF і фактори В та М, які висувають його складниками. Прикметно, що інтелект не входить у поняття особистість.

Фактори В та М працюють у розріз із КОТом та вимірюють кмітливість, логіку і творче мислення: 3-2-1 – значно нижче середнього, 4 – знижена, 5-6 – середня, 7-8 – висока.

Фактор В показує абстрактність / конкретність, виявляючи рівень логіки та уміння розуміти закономірності. Фактор не замінює методик на інтелект. Низьке – це конкретно-предметне мислення. Чим нижче здатність до абстрагування, тим більше необхідно те, із чим взаємодієш, мати перед очима. Так, помітна схильність до ручної праці. Фактор М розкриває рівень практичності та прагматизму людини, розвиток уяви й фантазії (Кокун, 2012). Поняття навчання більш пов'язане з флюїдним інтелектом і навченістю або перенавченістю.

Натомість Короткий орієнтовний тест (КОТ) належить до категорії тестів розумових здібностей (IQ), виступаючи адаптацією тесту Вандерліка. Його будова відповідає структурі загальних можливостей. У результаті адаптації змінено майже половину завдань, а структура приведена у відповідність до структури загальних здібностей. В основу тесту закладена ієрархічна модель здатності до навчання П. Вернона: фактори, які визначають здібності, можна поділити на кілька рівнів, де фактори нижчого рівня є похідними факторів вищого рівня (Рис. 2).



Рисунок 2. Ієрархічна модель структури здібностей

Отже, інтегральний показник тесту пов'язаний із навчанням. Ученість відображає загальні здібності людини, які «виражають пізнавальну активність суб'єкта та його можливості до засвоєння нових знань, дій, складних форм діяльності» (Зейгарник, 1986, 224). Навчання – важлива риса, необхідна для оволодіння будь-якою спеціальністю. Зараз гостро стоїть проблема відбору осіб, яких має сенс навчати певній спеціальності.

Структура адаптованого тесту КОТ відповідає структурі загальних можливостей (Рис.3).



Рисунок 3. Структура загальних можливостей, закладена в КОТ

Основою для комп'ютерної версії тесту обрано текст опитувальника, адаптований В.Н. Бузіним: змінено майже половину текстів завдань і будова стала відповідати структурі загальних здібностей (Рис.2); модифіковано кілька геометричних завдань, однак у своїй структурі тест було збережено.

Звідси, КОТ призначений для визначення інтегрального показника «загальні здібності» та передбачає діагностику таких «критичних точок» інтелекту:

1. Здатність узагальнювати й аналізувати матеріал.
2. Гнучкість мислення.
3. Інертність мислення, переключення.
4. Емоційні компоненти мислення, відволікання.
5. Швидкість і точність сприйняття, розподіл та концентрація уваги.
6. Вживання мови, грамотність.
7. Вибір оптимальної стратегії, орієнтування.
8. Просторова уява (Галян, 2009).

Інтегральний показник тесту (ІПТ) є комплексним багатопараметричним показником загальних здібностей людини. При адаптації даного тесту основні зусилля було спрямовано на отримання очевидної валідності за змістом (експертної валідності). Надійність тесту визначалася методом Кьюдера-Ричардсона. Альфа-надійність КОТ, розрахована за формулою Кьюдера-Ричардсона, склала 0,86, послуговуючись двома вибірками: 60 учнів 6-х класів

середніх шкіл та 140 осіб із вищою освітою, здебільшого інженерів зв'язку, яким була встановлена кореляція ІПТ з IQ за числовим тестом Айзенка 0.68, і з IQ за вербальним 0.61 (рівень значущості  $p < 0.001$ ).

Успішність виконання КОТ рекорелює зі ступенем незалежності виборів від попереднього успіху чи невдачі у тесті до рівня домагань. Коефіцієнт кореляції – 0.22, рівень значимості –  $p = 0.1$ . За графіками розподілу ІПТ було встановлено неоднорідність вибірок, що підкреслюють залежність ІПТ від рівня освіти: за вищого рівня освіти ІПТ зміщується у бік збільшення завдяки зменшенню найслабшої групи (вирішує 6-9 завдань) та збільшенню середньої (18-24 завдання). «Сильна» група вирішує понад 30 завдань, є невеликою в певній вибірці та досить стабільною за чисельністю (5-7%).

Доречно припустити, що КОТ охоплює деякі генетично обумовлені аспекти розумового темпу і загальних здібностей, які не залежать від рівня освіти.

### **Висновок**

Отже, тести на інтелект відіграють важливу роль в оцінці розумових здібностей та відборі персоналу. Розрізняють флюїдний та кристалічний інтелект, що дозволяє комплексно підходити до оцінки інтелектуального потенціалу. Тести Равена і Векслера постають класичними інструментами для вимірювання інтелекту. Тест КОТ (Короткий Орієнтовний Тест) спрямований на визначення комплексного показника «загальні здібності» й оцінює такі «критичні аспекти» інтелекту що впливають на здатність особистості до навчання і адаптації в різних ситуаціях, враховуючи певні генетично обумовлені особливості швидкості мислення та загальних здібностей, які не пов'язані з рівнем освіти.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Галян, І.М. (2009). Психодіагностика. Академвидав.
2. Зейгарнік, Б.В. (1986). Патопсихологія. Центр учбової літератури.
3. Кокун, О.М., Пішко, І.О., Лозінська, Н.С., Копаниця, О.В., Герасименко, М.В., Ткаченко, В.В. (2012). Зб. методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу. НДЦ ГП ЗСУ.
4. Корольчук, М., Осьодло, В. (2010). Психодіагностика. Ніка-Центр.
5. Менделевич, В.Д. (2001). Клінічна і медична психологія. МЕДПРЕС.
6. Морозов, С.М. (2004). Психодіагностика: тести. Методика та практика застосування. Київський університет.

### **REFERENCES:**

1. Galyan, I.M. (2009). Psychodiagnostyka. Akademvydav.
2. Kokun, O.M., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., Kopanytsya, O.V., Gerasymenko, M.V., Tkachenko, V.V. (2012). Zb. metodyk diagnostyky liderskykh yakostej kursantskogo, serzhantskogo ta oficerskogo skladu. NDCz GP ZSU.

3. Korolchuk, M., Osodlo, V. (2010). Psychodiagnostyka. Nika-Centr.
4. Mendelevych, V.D. (2001). Klinichna i medychna psychologiya. MEDPRES.
5. Morozov, S.M. (2004). Psychodiagnostyka: testy. Metody`ka ta prakty`ka zastosuvannya. Kyivskiy universytet.
6. Zejgarnik, B.V. (1986). Patopsychologiya. Centr uchbovoyi literatury.

**Отримано редакцією / Received: 10.02.24**

**Прорецензовано / Revised: 03.03.24**

**Схвалено до друку / Accepted: 07.03.24**

<https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.10>

**Карина ОВДІЄНКО,**  
студентка групи 22-П  
ovdiienko.k@kibit.edu.ua

**Анастасія КРИЖАНІВСЬКА,**  
студентка групи 22-П  
kryzhanivska.a@kibit.edu.ua

Керівник: Людмила Петрівна ШКРЕБТІЄНКО  
кандидат педагогічних наук,  
ORCID ID: [0000-0001-8106-0088](https://orcid.org/0000-0001-8106-0088)  
shkrebtienko@kibit.edu.ua  
Київський інститут бізнесу та технологій  
м. Київ, Україна

## НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОБОТІ ПСИХОРЕАБІЛІТОЛОГА

*У статті проаналізовано значення нейропсихологічного підходу в професійній діяльності психореабілітолога в умовах зростання потреби в психологічній та психічній реабілітації, зокрема в контексті воєнних подій в Україні. Розкрито сутність реабілітаційної психології, її цілі, завдання та міждисциплінарний характер, а також обґрунтовано доцільність використання нейропсихології як науково обґрунтованої основи для індивідуалізації реабілітаційних програм. Особливу увагу приділено положенням нейропсихології А. Р. Лурії та їх практичному застосуванню у відновленні когнітивних і емоційно-вольових функцій.*

*У роботі розглянуто нейропослідовну модель мозку Б. Перрі як фізіологічне підґрунтя розуміння реакцій на стрес і травму, а також проаналізовано взаємодію неокортексу, лімбічної системи та стовбура мозку у формуванні поведінкових і емоційних реакцій. Описано основні принципи нейропсихологічного підходу та сучасні техніки нейрокорекції, зокрема біофідбек, арт- і музикотерапію, медитацію та нейрокорекційні вправи, а також показано їхню ефективність у відновленні психічних функцій, зниженні рівня стресу й покращенні якості життя клієнтів різного віку.*

*Зроблено висновок, що нейропсихологічний підхід є перспективним і доказовим напрямом психореабілітації, розвиток якого в Україні сприятиме підвищенню якості та доступності психологічної допомоги особам із психічними та неврологічними порушеннями.*

**Ключові слова:** нейропсихологія; психореабілітація; психореабілітолог; нейропсихологічна корекція; нейропослідовна модель мозку.

**Karina OVDIENKO,**  
Student of group 22-P  
[ovdiienko.k@kibit.edu.ua](mailto:ovdiienko.k@kibit.edu.ua)

**Anastasiia KRYZHANIVSKA,**  
Student of group 22-P  
[kryzhanivska.a@kibit.edu.ua](mailto:kryzhanivska.a@kibit.edu.ua)

Supervisor: **Liudmyla SHKREBTIENKO,**  
PhD in Pedagogical Sciences  
[ORCID ID: 0000-0001-8106-0088](https://orcid.org/0000-0001-8106-0088)  
[shkrebtienko@kibit.edu.ua](mailto:shkrebtienko@kibit.edu.ua)  
Kyiv Institute of Business and Technology  
Kyiv, Ukraine

## NEUROPSYCHOLOGICAL APPROACH IN THE WORK OF A PSYCHOREABILITHOLOGY

*The article analyzes the significance of the neuropsychological approach in the professional activity of a psychorehabilitation specialist under conditions of increasing demand for psychological and mental health rehabilitation, particularly in the context of the war in Ukraine. The essence of rehabilitation psychology, its goals, objectives, and interdisciplinary nature are outlined, and the relevance of neuropsychology as a scientifically grounded basis for the individualization of rehabilitation programs is substantiated. Special attention is paid to the principles of A. R. Luria's neuropsychology and their practical application in the restoration of cognitive and emotional–volitional functions.*

*The paper examines Bruce Perry's Neurosequential Model of Therapeutics as a physiological framework for understanding stress and trauma responses, and analyzes the interaction between the neocortex, limbic system, and brainstem in shaping behavioral and emotional reactions. The main principles of the neuropsychological approach and modern neurocorrection techniques are described, including biofeedback, art and music therapy, meditation, and neurocorrective exercises. Their effectiveness in restoring mental functions, reducing stress levels, and improving the quality of life of clients of different ages is demonstrated.*

*It is concluded that the neuropsychological approach is a promising and evidence-based direction in psychorehabilitation. Its further development in Ukraine may contribute to improving the quality and accessibility of psychological support for individuals with mental and neurological disorders.*

**Keywords:** *neuropsychology; psychorehabilitation; psychorehabilitation specialist; neuropsychological correction; Neurosequential Model of Therapeutics.*

## **Вступ**

За останні десятиліття нейропсихологія стала однією з найбільш важливих і перспективних галузей психологічної науки. Вона активно розвивається та відкриває нові можливості для розуміння того, як мозкова діяльність пов'язана з психічними процесами людини. Саме завдяки нейропсихології ми можемо краще зрозуміти причини порушень психічного здоров'я, особливості їх перебігу та можливості відновлення.

Особливо актуальним нейропсихологічний підхід є у професійній діяльності психореабілітолога — фахівця, який працює з людьми, що мають психічні, неврологічні або психотравматичні порушення. Завдання психореабілітолога полягає не лише у відновленні окремих психічних функцій, а й у допомозі людині адаптуватися до повсякденного життя, соціального середовища та власних змін.

У даній статті ми розглянемо значення нейропсихологічного підходу в роботі психореабілітолога, його основні теоретичні засади, фізіологічне підґрунтя, а також практичні методи та техніки, які застосовуються в процесі психореабілітації. Інформація, представлена в роботі, може бути корисною для студентів психологічних спеціальностей, молодих фахівців, а також для всіх, хто цікавиться проблемами психічного здоров'я та реабілітації.

## **Психореабілітація як відповідь на сучасні виклики**

Сьогодні потреба у психореабілітації значно зросла. Це пов'язано з економічною нестабільністю, соціальними кризами, екологічними та техногенними катастрофами, а також із війною, що триває в Україні. Щодня зростає кількість людей, які потребують психологічної допомоги та підтримки у відновленні психічного здоров'я.

Особливо гостро ця проблема постає для військовослужбовців і цивільних осіб, які зазнали травматичного досвіду, втратили близьких, отримали фізичні ушкодження або пережили сильний стрес. У таких умовах психореабілітація стає важливою складовою системи охорони здоров'я та соціальної підтримки населення.

Реабілітація розглядається як комплексна програма заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених функцій і забезпечення максимально можливого рівня самостійності та якості життя людини. Реабілітаційна психологія, у свою чергу, фокусується на психічному та емоційному благополуччі, соціальній адаптації та профілактиці повторних психологічних порушень.

Основними завданнями психологічної реабілітації є:

1. оцінка та нормалізація психічних функцій;
2. відновлення когнітивних, емоційних і поведінкових процесів;
3. корекція особистісних особливостей для успішної соціальної інтеграції;
4. формування навичок саморегуляції та стресостійкості;
5. профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки;
6. робота з родиною отримувача послуг з метою психологічної підтримки.

Психореабілітолог — це фахівець, який має спеціальну підготовку для виконання клінічної, консультативної, корекційної та дослідницької роботи. Його діяльність потребує глибокого розуміння як психологічних, так і нейрофізіологічних механізмів психічних процесів.

### **Сутність нейропсихологічного підходу**

Нейропсихологія є розділом психології, що вивчає взаємозв'язок між психічними процесами та роботою головного мозку. Засновником нейропсихології вважається А. Р. Лурія, який підкреслював, що мозок функціонує як єдина система, а психічні процеси є результатом взаємодії різних мозкових структур.

А. Р. Лурія запропонував модель трьох функціональних блоків мозку:

Перший блок — енергетичний, відповідає за тонус, активність та працездатність. Він включає стовбур мозку та підкіркові структури.

Другий блок — блок прийому, переробки та збереження інформації. Він забезпечує зорове, слухове, тактильне сприйняття та просторову орієнтацію.

Третій блок — програмування, регуляція та контроль діяльності. Саме він відповідає за увагу, планування, самоконтроль і оцінку результатів діяльності.

Знання про ці блоки дозволяють психореабілітологу краще розуміти причини порушень поведінки, уваги, пам'яті чи емоційної регуляції, а також будувати індивідуальні програми відновлення.

Важливо зазначити, що нейропсихологічний підхід не розглядає психічні порушення як ізольовані симптоми. Навпаки, він дозволяє побачити цілісну картину функціонування психіки людини з урахуванням роботи мозку, особистісних особливостей та життєвого досвіду. Саме тому в нейропсихології велике значення надається аналізу структури дефекту, а не лише його зовнішніх

проявів. Для психореабілітолога це означає можливість більш точно визначити причини труднощів клієнта та підібрати ефективні методи допомоги.

Крім того, нейропсихологічний підхід дозволяє враховувати вікові особливості розвитку мозку. У дітей та підлітків багато психічних функцій ще перебувають у процесі формування, тому певні труднощі з увагою, пам'яттю або самоконтролем не завжди є патологією, а можуть свідчити про незрілість окремих мозкових структур. Розуміння цього є особливо важливим у роботі психореабілітолога, оскільки дає змогу будувати корекційну роботу не з позиції «виправлення», а з позиції підтримки розвитку та формування компенсаторних механізмів.

Ще однією важливою особливістю нейропсихологічного підходу є його практична спрямованість. Отримані під час нейропсихологічного обстеження дані одразу використовуються для побудови індивідуальної програми реабілітації. Психореабілітолог може визначити, які саме функції потребують відновлення, які — розвитку, а які можуть бути компенсовані за рахунок інших психічних процесів. Такий підхід робить реабілітацію більш адресною та результативною.

Також слід підкреслити, що нейропсихологічний підхід тісно пов'язаний із міждисциплінарною взаємодією. У процесі психореабілітації психореабілітолог часто співпрацює з лікарями, логопедами, фізичними терапевтами та іншими фахівцями. Нейропсихологічні знання допомагають узгоджувати роботу різних спеціалістів і забезпечувати комплексний підхід до відновлення психічного та фізичного здоров'я клієнта.

### Нейропослідовна модель мозку Б. Перрі

Важливим доповненням до класичної нейропсихології є нейропослідовна модель мозку, запропонована Б. Перрі. Вона пояснює роботу мозку з урахуванням його еволюційного розвитку та реакцій на стрес і травму.

Згідно з цією моделлю, мозок складається з кількох рівнів:

1. Стовбур мозку та рептильний мозок, які відповідають за базові життєві функції та реакції виживання («бий», «біжи», «завмири»).
2. Лімбічна система, що регулює емоції, пам'ять і соціальну поведінку.
3. Неокортекс, який забезпечує мислення, самосвідомість, планування та раціональні рішення.

У стресових або травматичних ситуаціях активність нижчих рівнів мозку може домінувати над неокортексом, що проявляється імпульсивною поведінкою, тривогою, агресією або емоційною нестабільністю. Розуміння цього механізму

допомагає психореабілітологу пояснювати поведінку клієнта та підбирати адекватні методи корекції.

### **Нейропсихологічна корекція та її методи**

Нейропсихологічна корекція є важливою складовою психореабілітації. Вона спрямована на зміну мозкової активності та відновлення порушених психічних функцій шляхом систематичних вправ і терапевтичних впливів.

До основних методів нейропсихологічної корекції належать:

- нейрокорекційні вправи для розвитку уваги, пам'яті та моторики;
- біофідбек, який дозволяє людині усвідомлено контролювати фізіологічні реакції;
- арт-терапія та музикотерапія як засоби емоційного вираження;
- медитація та дихальні практики для зниження рівня стресу.

Ці методи застосовуються як у роботі з дорослими, так і з дітьми, зокрема при аутизмі, затримці психічного розвитку, дислексії, РДУГ та наслідках психотравм.

### **Обговорення**

Розглядаючи нейропсихологічний підхід у професійній діяльності психореабілітолога, можна зробити висновок, що його значення значно виходить за межі суто діагностичного інструменту. На практиці нейропсихологія дозволяє фахівцю краще зрозуміти причини поведінкових, емоційних і когнітивних труднощів клієнта, а не лише фіксувати їх зовнішні прояви. Це особливо важливо в умовах роботи з людьми, які мають досвід психічної травматизації, хронічного стресу або неврологічних порушень.

На відміну від суто клінічного підходу, який часто зосереджується на симптомах, нейропсихологічний підхід дає змогу розглядати психічні порушення як результат порушення взаємодії різних мозкових структур. Такий погляд змінює й саму логіку реабілітації: акцент робиться не лише на зменшенні симптомів, а на відновленні функціональних зв'язків, розвитку компенсаторних механізмів і поступовому формуванні навичок саморегуляції.

Особливу цінність нейропсихологічний підхід має у роботі з дітьми та підлітками. У цьому віці мозок ще перебуває в процесі активного розвитку, тому своєчасне нейропсихологічне втручання може суттєво вплинути на подальший психічний і соціальний розвиток дитини. Наприклад, труднощі з увагою, імпульсивністю чи емоційною регуляцією не завжди є наслідком «поганого виховання», а можуть бути пов'язані з незрілістю або функціональними порушеннями певних мозкових структур. Усвідомлення цього змінює ставлення

як фахівця, так і батьків до дитини та сприяє більш підтримувальному й ефективному підходу до корекції.

У контексті нейропослідовної моделі мозку Б. Перрі особливо важливим є розуміння того, що поведінкові реакції людини часто є наслідком домінування нижчих рівнів мозку, відповідальних за виживання. У стані сильного стресу або небезпеки активується рептильний мозок, і раціональне мислення тимчасово відходить на другий план. Це пояснює, чому люди з травматичним досвідом можуть демонструвати агресію, уникання, підвищену тривожність або труднощі з концентрацією.

Для психореабілітолога таке розуміння є надзвичайно важливим, адже воно дозволяє не сприймати поведінку клієнта як «свідомо неправильну», а бачити в ній результат роботи нервової системи. Відповідно, і методи допомоги змінюються: замість тиску чи вимог «взяти себе в руки» застосовуються техніки, спрямовані на стабілізацію, відновлення відчуття безпеки та поступове залучення вищих когнітивних функцій.

Практичні методи нейропсихологічної корекції, такі як біофідбек, арт-терапія, музикотерапія та медитація, у цьому контексті виступають не як допоміжні або «додаткові» засоби, а як важливі інструменти впливу на мозкову активність. Наприклад, біофідбек дозволяє клієнту навчитися усвідомлювати свої фізіологічні реакції та поступово їх регулювати, що є особливо корисним при тривожних і посттравматичних розладах. Арт- і музикотерапія, у свою чергу, дають можливість виражати емоції невербальним шляхом, що часто є єдино доступним способом для людей, які не можуть вербалізувати свій досвід.

Водночас слід зазначити, що в Україні нейропсихологічний підхід у психореабілітації поки що розвивається досить повільно. Це пов'язано як із недостатньою кількістю підготовлених фахівців, так і з обмеженими ресурсами та недостатнім рівнем обізнаності суспільства щодо можливостей нейропсихологічної допомоги. Проте сучасні соціальні виклики, зокрема наслідки війни, лише підсилюють необхідність розвитку цього напрямку та його впровадження у систему психологічної та медичної допомоги.

## **Висновки**

У ході даного дослідження було проаналізовано значення нейропсихологічного підходу в професійній діяльності психореабілітолога та обґрунтовано його важливість для сучасної практики психологічної допомоги. Розглянуто основні теоретичні засади нейропсихології, зокрема концепцію функціональних блоків мозку А. Р. Лурії, а також нейропослідовну модель мозку Б. Перрі як фізіологічне підґрунтя розуміння реакцій на стрес і травму.

Нейропсихологічний підхід дозволяє комплексно оцінювати стан психічних функцій, враховувати індивідуальні особливості клієнта та розробляти персоналізовані програми психореабілітації. Його використання сприяє більш глибокому розумінню причин психічних порушень, що, у свою чергу, підвищує ефективність реабілітаційних заходів і зменшує ризик повторних дезадаптацій.

Особливо важливою є роль нейропсихологічної реабілітації в роботі з особами, які зазнали психотравматичного досвіду, а також із дітьми та підлітками з порушеннями розвитку. Застосування нейрокорекційних методів, біофідбеку, арт- і музикотерапії та медитативних практик сприяє відновленню когнітивних функцій, покращенню емоційної регуляції та підвищенню якості життя клієнтів.

Отже, нейропсихологічний підхід є перспективним і необхідним напрямом у діяльності психореабілітолога. Його подальший розвиток в Україні може суттєво підвищити рівень психологічної допомоги, зробити реабілітаційні послуги більш доступними та ефективними, а також сприяти формуванню цілісної системи підтримки психічного здоров'я населення. Подальші дослідження в цій галузі є важливими для удосконалення методів психореабілітації та підготовки фахівців нового покоління.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бастун Н.А. Можливості нейропсихологічного підходу, 2010
2. Бомбер Л.М. Виживання найсильніших! — підлітки знаходять свій шлях крізь лабіринт переходів у школах.
3. Даніел В. Едвардс, Девіс Брайан А. Дахмен, Річард Л. Уанласс, Девіс Лорі А. Холмквіст, Джон Дж. Уікс, Крістін Девіс Томас Л. Моррісон. Personality Assessment in Neuropsychology The Nonspecificity of MMPI-2 Neurocorrection Methods
4. Дуб Віра. Реабілітаційна психологія : методичні матеріали. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. – 92 с.
5. Козьолкін О. А., Дарій В.І., Сікорська М. В., Візір І. В. Фізична терапія в нейрореабілітації Запоріжжя, 2020
6. Л. Царенко, Т. Вебер, М. Войтович, Л. Гриценко, В. Кочубей, Л. Гридковець: Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Посібник. Том 2. – Київ, 2018. С. 6–8.
7. Музикотерапія як напрямок. Історія, розвиток, перспективи, техніки / Олександр Львов // Форум психіатрії та психотерапії. - 2019. - Том 12

8. Перрі, Б.Д. Застосування принципів нейророзвитку до клінічної роботи з погано лікуваними та травмованими дітьми: Нейропослідовна модель терапії, 2006
9. У А. Перрі (ред.), Підлітки та прихильність. Допомога підліткам займатися життям і навчанням Річмонд, Лондон: Варто видавництво.
10. Яцків О. С. Нейропсихологічний підхід у діяльності практичного психолога дошкільного навчального закладу, 2016
11. <https://www.apa.org/pubs/journals/features/rep-rep0000082.pdf>
12. [https://www.researchgate.net/publication/279962434\\_Rehabilitation\\_Psychology](https://www.researchgate.net/publication/279962434_Rehabilitation_Psychology)
13. Development Clinic. (n.d.). About us. <https://dvclinic.com.ua/uk/about/>
14. Mayo Clinic. (n.d.). Mayo Clinic: The world's best hospital and health information. <https://www.mayoclinic.org/>

## REFERENCES

1. Bastun, N. A. (2010). *Possibilities of the neuropsychological approach*. [in Ukrainian].
2. Bomber, L. M. (n.d.). *Survival of the fittest: Adolescents finding their way through the maze of transitions in schools*. [in Ukrainian].
3. Edwards, D. V., Davis, B. A., Dachman, R. L., Wanlass, R. L., Davis, L. A., Holmquist, A., Weeks, J. J., & Morrison, T. L. (n.d.). *Personality assessment in neuropsychology: The nonspecificity of the MMPI-2 in neurocorrection methods*.
4. Dub, V. (2017). *Rehabilitation psychology: Methodological materials*. Drohobych, Ukraine: Editorial and Publishing Department of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. [in Ukrainian].
5. Koziolkin, O. A., Dariy, V. I., Sikorska, M. V., & Vizir, I. V. (2020). *Physical therapy in neurorehabilitation*. Zaporizhzhia, Ukraine. [in Ukrainian].
6. Tsarenko, L., Weber, T., Voitovych, M., Hrytsenok, L., Kochubei, V., & Hrydkovets, L. (2018). *Fundamentals of rehabilitation psychology: Overcoming the consequences of crisis* (Vol. 2, pp. 6–8). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
7. Lvov, O. (2019). Music therapy as a field: History, development, perspectives, and techniques. *Forum of Psychiatry and Psychotherapy*, 12. [in Ukrainian].
8. Perry, B. D. (2006). Applying principles of neurodevelopment to clinical work with maltreated and traumatized children: The Neurosequential Model of Therapeutics. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*.

9. Perry, A. (Ed.). (n.d.). *Adolescents and attachment: Helping adolescents engage in life and learning*. Richmond, UK; London, UK: Worth Publishing.
10. Yatskiv, O. S. (2016). *The neuropsychological approach in the professional activity of a practical psychologist in a preschool educational institution*. [in Ukrainian].
11. American Psychological Association. (n.d.). *Rehabilitation psychology*. <https://www.apa.org/pubs/journals/features/rep-rep0000082.pdf>
12. Rehabilitation psychology. (n.d.). *ResearchGate*. [https://www.researchgate.net/publication/279962434\\_Rehabilitation\\_Psychology](https://www.researchgate.net/publication/279962434_Rehabilitation_Psychology)
13. Development Clinic. (n.d.). *About us*. <https://dvclinic.com.ua/uk/about/>
14. Mayo Clinic. (n.d.). *Mayo Clinic: The world's best hospital and health information*. <https://www.mayoclinic.org/>

**Отримано редакцією / Received: 20.04.24**  
**Прорецензовано / Revised: 04.04.24**  
**Схвалено до друку / Accepted: 08.05.24**

УДК 339.5

JEL H49, I28, O34

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.11>

**Олексій ЮРЧЕНКО,**

кандидат економічних наук, доцент

ORCID ID: 0009-0006-4101-0100

yurchenko.o@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

**УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ  
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ:  
МОЖЛИВОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВИ**

*У дослідженні проаналізовано теоретико-практичні аспекти та розроблено рекомендації щодо удосконалення процесу управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства в умовах глобалізації та воєнного стану. Визначено особливості ЗЕД підприємств України в умовах глобалізації та воєнного стану. Охарактеризовано роль європейського ринку у відновленні логістичних ланцюгів постачання. Здійснено аналіз показників експортно-імпортової діяльності й географічної структури експортно-імпортних операцій в Україні протягом 2018–2022 років. Обґрунтовано необхідність удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств України в умовах глобалізації та воєнного стану, що є завданням як умови забезпечення стабільності та розвитку економіки країни. Визначено напрями удосконалення ЗЕД підприємств України в зазначених умовах. Обґрунтовано, що з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, компаніям слід перш за все визначити привабливі для співпраці країни, вивчити існуючі зовнішньоекономічні зв'язки та проаналізувати можливість нової співпраці.*

**Ключові слова:** зовнішньоекономічна діяльність, підприємства, експорт, імпорт, потенціал, глобалізація, умови воєнного стану, географічна структура.

**Oleksij YURCHENKO,**

PhD (Econ/), Associate Professor

ORCID ID: 0009-0006-4101-0100

yurchenko.o@kibit.edu.ua

Kyiv Institute of Business and Technology

Kyiv, Ukraine

## MANAGEMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF UKRAINIAN ENTERPRISES UNDER CURRENT CONDITIONS: OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES

*The study analyzed theoretical and practical aspects and developed recommendations for improving the process of managing the foreign economic activity of the enterprise in the conditions of globalization and martial law. The peculiarities of foreign trade of Ukrainian enterprises in the conditions of globalization and martial law are determined. The role of the European market in the restoration of logistics supply chains is characterized. An analysis of the indicators of export-import activity and the geographical structure of export-import operations in Ukraine during 2018–2022 was carried out. In order to increase the effectiveness of foreign economic activity, companies must first of all identify countries that are attractive for cooperation, study existing foreign economic ties and analyze the possibility of new cooperation. Companies should conduct an in-depth analysis of the international trade system and study the economic environment of the country they intend to enter, taking into account the political, cultural and legal characteristics of their environment.*

*The need to improve the foreign economic activity of Ukrainian enterprises in the conditions of globalization and martial law, which is a task as a condition for ensuring the stability and development of the country's economy, is substantiated. The directions for improvement of the EZ of Ukrainian enterprises in the specified conditions have been determined. It is substantiated that in order to increase the efficiency of foreign economic activity, companies should first of all identify attractive countries for cooperation, study existing foreign economic ties and analyze the possibility of new cooperation.*

**Keywords:** *foreign economic activity, enterprises, export, import, potential, globalization, martial law conditions, geographical structure.*

### Вступ

Зовнішньоекономічна діяльність стала вирішальним фактором забезпечення суспільного добробуту й економічного розвитку країни. Відмінною рисою сучасного економічного розвитку є прискорені темпи глобалізації та високий ступінь невизначеності та ризику, в умовах якого суб'єктам господарювання доводиться діяти і приймати управлінські рішення. Актуальність зовнішньоекономічної діяльності та її важливість для економічного розвитку підприємств і країн зумовлені швидким поступом інформаційних технологій, поширенням Інтернет-торгівлі та оцифруванням інформаційних технологій, що призводить до активного розвитку міжнародної торгівлі й міжнародної економіки. Науковці в галузі управління корпоративною зовнішньоекономічною політикою вважають, що найважливішим фактором постає складність отримання фінансових

активів, що сприяє системному процесу. Проблема існує на стадії науково-технічних досліджень і розробки – етап, на якому запропоновані зміни впроваджуються у виробничий процес. Тому головним напрямком вирішення цих проблем має бути участь України та окремих підприємств у процесі співробітництва з розвиненими країнами, удосконалення механізму реалізації зовнішньоекономічної політики, що сприятиме вдосконаленню і підвищенню конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників на зовнішніх ринках.

### **Методи та матеріали**

Проблемам розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації та воєнного стану значну увагу приділено в дослідженнях таких науковців: С. Бродберрі, О. Воронова, М. Харрісон, С. Скрипник, А. Швець та інших.

Сьогодні на розвиток компаній у всьому світі, а особливо в Україні, впливає процес глобалізації, який інтегрує та уніфікує економічну діяльність різних суб'єктів господарювання. У результаті відбулася політична трансформація та інтеграція на регіональному і глобальному рівнях, створення нових транспортних коридорів, інтеграція різних країн, проникнення інформаційних технологій, поділ праці між цими економічними суб'єктами, переміщення матеріалів, фінансових і трудових ресурсів різних країн. Розвиток процесів глобалізації сприяє діяльності компаній за межами країн походження. Однак це не означає, що світовий ринок став єдиним ринком, а компанії можуть працювати глобально, маючи лише кілька зовнішньоторговельних відносин. Здебільшого початок зовнішньоекономічної діяльності пов'язаний з конкретною пропозицією, на яку підприємство безпосередньо реагує. В сучасних умовах суспільного розвитку одним із основних факторів, що визначає рівень конкурентоспроможності підприємств, є ступінь зростання ефективності управління зовнішньоекономічною політикою. Водночас зростання зовнішньоекономічного поступу підприємств і можливість створення ефективних механізмів управління зовнішньоекономічною політикою зазвичай потребують більших витрат, а саме: збільшення часу, фінансових ресурсів, організації, структури та політики. У сучасних умовах питання ефективного функціонування сфери зовнішньоекономічної діяльності України й міжнародної спільноти загалом постає надзвичайно актуальним, оскільки така діяльність відбувається в сучасному глобальному світі, який накладає жорсткі орієнтири вимог щодо якості продукції, її технологічні інновації та характеристики, відповідні міжнародним стандартам.

### **Результати**

Зовнішньоекономічна діяльність є важливою функціональною підсистемою підприємства. Його розвиток визначається багатьма

зовнішніми факторами та умовами, внутрішнім середовищем компанії. До зовнішніх умов належать макроекономічні умови, інноваційність і політична стабільність, державне регулювання зовнішньої торгівлі з метою підвищення конкурентоспроможності національних виробників і захисту їх інтересів, участь у міжнародних організаціях, міжнародне регулювання. До внутрішніх – кадровий потенціал, внутрішня організація підприємства, стратегічне планування розвитку ЗЕД, конкурентоспроможність підприємств і продукції, налагодження внутрішніх механізмів, юридичне та інформаційне забезпечення.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» містить характеристику зовнішньоекономічної діяльності як діяльності суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудовану на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. Тобто під зовнішньоекономічною діяльністю розуміють економічні відносини у сфері зовнішньої діяльності суб'єктів підприємництва, пов'язані з виходом на зовнішні ринки, міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією тощо. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності базується на різноманітних формах існування зовнішніх ринків, зміні структури імпорту й експорту.

Зовнішньоекономічна діяльність промислових компаній – різноманітність виробничих, організаційних і комерційних функцій, що здійснюється на рівні організації виробництва з повною свободою вибору зовнішніх ринків та іноземних партнерів. Зовнішньоекономічна діяльність супроводжується великою кількістю операцій, пов'язаних з переміщенням товару до кінцевого одержувача, своєчасним і повним наданням різноманітних зовнішньоекономічних послуг (транспортування, фрахтування, страхування), оплатою контрактної ціни, сплатою митних зборів та дослідження ділової інформації про іноземні товари та валюти.

Технічний процес виходу на зовнішні ринки входить до складу організаційно-економічних функцій, постає комплексом дій, які ініціативно здійснюються учасниками зовнішньоекономічної діяльності з метою реалізації експортної продукції іноземним партнерам, але в певних межах. Обмеження регуляторних дій у вибраних країнах передбачає низку внутрішніх процедур при безпосередньому виконанні зовнішньоекономічних угод. Тому зовнішня торгівля, як процес міжнародної взаємодії та взаємозалежності національних економічних систем, є фактором, що визначає ефективний розвиток будь-якої країни світу. Зважаючи на це, Україна, як держава з великим потенціалом і амбітними планами щодо розвитку національної економічної системи, має звернути увагу на процес регулювання зовнішньої торгівлі в умовах воєнного часу з метою відновлення власної економіки та міжнародної бізнес-діяльності, досягнення високого рівня конкурентоспроможності на світовому ринку. Наглядові механізми та інструменти виступають

основним засобом зовнішньоекономічного контролю, але при їх побудові необхідно враховувати динаміку експортно-імпоротної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання та країни як самостійного суб'єкта зовнішньоекономічних відносин.

Порядок регулювання зовнішньоекономічної діяльності у воєнний час має свої особливості, зумовлені обмеженими фінансовими та матеріальними можливостями країни. Складність нової ситуації в Україні вимагає пошуку нових механізмів впливу на зовнішньоекономічну діяльність, можливості ефективного поєднання інструментів стимулювання та обмеження міжнародної торгівлі. Цей баланс необхідний для регулювання доходів і витрат держави під час війни. Проте загальна складність регулювання ЗЕД сьогодні пов'язана з потребою забезпечити конкурентоспроможність країни на світовому ринку і максимізувати бюджетні надходження в умовах обмежених можливостей для розвитку підприємництва і функціонування національної економіки. З початком повної війни в Україні ускладнилися шляхи експортної логістики через закриття чорноморських портів, а логістичні маршрути потребують додаткових витрат. Війна порушила ланцюг постачання товарів світовим аграрним і металургійним компаніям. Після фактичної втрати морських транспортних шляхів кордон з ЄС став для України чи не єдиним вікном торгівлі із зовнішнім світом.

Доречно виокремити особливості ЗЕД підприємств України в умовах глобалізації та воєнного стану:

- ✓ Відкритість для світового ринку. Глобалізація відкрила для українських підприємств можливість доступу до світових ринків, що дозволяє розширювати зовнішню торгівлю і залучати іноземні інвестиції.
- ✓ Конкуренція. Зі збільшенням зовнішньої торгівлі зростає конкуренція. Тож українські підприємства повинні бути конкурентоспроможними на світовому ринку і підвищувати якість продукції та послуг.
- ✓ Інтеграція. Україна активно співпрацює з різними міжнародними організаціями й учасниками глобальних торгових угод (Світова торгова організація (СТО) та Угода про асоціацію з Європейським Союзом), що зменшує тарифні бар'єри та полегшує доступ до інших ринків.
- ✓ Залежність від зовнішньої ситуації. Українські підприємства можуть відчувати вплив глобальних політичних і економічних подій (санкції, тарифи, коливання валютних курсів).
- ✓ Зміна ринків збуту. Умови воєнного стану зумовлюють зміни ринків збуту для українських підприємств. Деякі ринки стають недоступними через обмеження на торгівлю з агресором або країнами, які підтримують конфлікт.

- ✓ Ризики для безпеки. Умови воєнного стану створюють загрозу для фізичної безпеки підприємств і персоналу, що вимагає додаткових заходів із безпеки та резервних планів.
- ✓ Обмеження переміщення товарів та послуг. Воєнний стан спричинює обмеження на переміщення товарів та послуг через контрольні пункти.
- ✓ Пошук нових ринків. Українські підприємства мають шукати нові ринки й можливості для розвитку, включаючи диверсифікацію продукції та пошук альтернативних шляхів збуту.

Війна приносить багато змін для компаній, які займаються зовнішньою торгівлею, незалежно від того, чи вони перебувають в Україні, чи ведуть бізнес із партнерами в нашій державі. Якби не повномасштабне вторгнення Росії, 2022 рік міг би стати рекордним за експортом за всю незалежну історію України: на початку року, тобто з січня до лютого 2022 р., український експорт показав позитивну динаміку зростання (експорт зріс на 34% порівняно з аналогічним минулорічним періодом), однак у березні року стався обвал поставок за кордон – скорочення на 50%. За підсумками складного 2022 року Україна експортувала товари та послуги до 233 країн і регіонів світу. Експорт за 8 місяців 2023 року становить 24475,62 млн дол. США, що складає 85,21% від аналогічного періоду 2022 року. Основними партнерами України є Польща, Румунія, Туреччина, Китай, Угорщина та Німеччина. Чільними регіонами експорту залишаються Київ (на область припадає 27,1%), Дніпропетровська (12%), Львівська (7,2%), Одеська (5,6%) та Запорізька (5,5%) області.

Умови глобалізації та воєнного стану вимагають від українського бізнесу гнучкості, реагування на зміни ситуації та пошуку нових можливостей для збереження та розвитку бізнесу. Протягом останніх років у зовнішньоекономічному розвитку нашої держави спостерігаються негативні тенденції, негативне сальдо торговельного балансу, незадовільна структура імпорту та експорту. Країна дедалі більше проявляє риси сировинного васала, її економіка та науково-технічна недостатність розвинені, тому необхідно проводити глибокі дослідження причин і факторів такого становища. Основний зміст питання полягає у визначенні найкращих рішень, спрямованих на вдосконалення зовнішньоекономічної політики України, захист її економічних інтересів та прискорення економічного розвитку.

Глобалізація виступає однією з найстаріших і найпоширеніших тем у міжнародних бізнес-дослідженнях. Ця концепція стосується зростання та розширення масштабів міжнародних економічних обмінних відносин будь-якої країни з усіма іншими країнами світу, що вимірюється торговими потоками, прямими іноземними інвестиціями та іншими видами обміну (капітал, таланти, технології). Глобалізація призвела до масштабних

і постійних вимірювань кількох параметрів макrorівня та стимулювала дискусії про драйвери, динаміку процесів, темпи змін і кінцеві наслідки. Історики бізнесу показали, що тенденції глобалізації, глибоко вкорінені в історії різних людських цивілізацій, розгорталися через нелінійні процеси, рушії та впливи. Різні форми регіоналізації та локальної кластеризації у вузьких географічних просторах, як правило, важливіші за глобалізацію.

У сучасних умовах господарювання більшість підприємств здійснюють експортну діяльність самостійно, оскільки сучасні інформаційні технології спрощують і прискорюють комунікаційний процес у зовнішньоекономічних відносинах. Підприємства самостійно визначають методи та форми впровадження економічної діяльності, відповідають за результати своєї роботи й можливі ризики. Тож необхідно сформувати власну ефективну систему управління, яка адаптується до потреб сучасних ринків, здатна ефективно реагувати на зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку, базується на принципах адаптивного менеджменту, щоб забезпечити швидке прийняття рішень і стратегічну реорганізацію в умовах кардинальних змін. За теперішніх ринкових викликів необхідно прийняти систему показників зовнішньої торгівлі. При аналізі господарської діяльності розраховується показник ефективності діяльності, який показує рівень прибутковості підприємства та загальну ефективність зовнішньоекономічної діяльності. Удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств України в умовах глобалізації та воєнного стану є завданням для забезпечення стабільності та розвитку економіки країни.

Доцільно визначити напрями удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств України:

- ✓ Диверсифікація ринків збуту. Вітчизняним підприємствам важливо активно розвивати та розширювати ринки збуту для своєї продукції, що зменшить залежність від обмежень на ринках, які можуть виникати через глобальні конфлікти та санкції; розробка і впровадження стратегій збуту на нових теренах, інвестиції в маркетинг та дослідження є кроком ринку.
- ✓ Забезпечення якості продукції та стандартів. Українські підприємства повинні активно працювати над підвищенням якості своєї продукції, відповідністю міжнародним стандартам, що допоможе підприємству залучити іноземних покупців і зменшити ризики, пов'язані з торгівлею.
- ✓ Розвиток логістичної інфраструктури. Покращення логістичної інфраструктури зменшить витрати на перевезення товарів і збільшить швидкість доставки, що вкрай важливо за воєнного стану, коли можуть виникнути обмеження на рух товарів.
- ✓ Розробка і диверсифікація продукції. Розробка нових видів продукції та послуг дозволяє підприємствам розширити

асортимент і залучити нових клієнтів із врахуванням потреб та попиту на міжнародних ринках.

- ✓ Підвищення інновацій. Вкладення в дослідження та розвиток нових технологій зробить підприємство більш конкурентоспроможними на глобальних ринках. Уряд може підтримувати інноваційні ініціативи грантами чи пільгами.
- ✓ Робота над правовою базою. Важливо розвивати ефективну правову базу, яка регулює ЗЕД і захищає права підприємств (митні й торговельні правила, патенти, авторське право).
- ✓ Розвиток кадрового потенціалу. Підготовка кваліфікованих кадрів та постійне навчання є запорукою ефективної ЗЕД, що допоможе підприємствам приєднатися до змін у глобальній економіці та вирішувати нові завдання.
- ✓ Залучення фінансування. Для поступу ЗЕД важливо залучити фінансові ресурси, завдяки яким підприємства розширять діяльність і модернізують виробництво.

Україна має отримати геополітичну швидкість і забезпечити стабільність у регіонах, щоб створити сприятливі умови для розвитку ЗЕД підприємств навіть за глобалізації та воєнного стану. Ефективне партнерство між урядом і бізнесом є ключовим для досягнення цілей.

## **Висновок**

Для покращення зовнішньоекономічних і торговельних показників керівники підприємств повинні зосередитися на формуванні чіткого стратегічного плану здійснення ЗЕД. Крім того, рекомендується акцентувати увагу на факторах впливу, пов'язаних з ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Накопичувати експортний потенціал можливо за умов виробництва високоякісної продукції, впровадження сучасного обладнання і новітніх технологій, реалізації промислової продукції, стабільного становища на світовому ринку збуту та сприятливих економічних умов для виходу на нові ринки. Щоб підвищити ефективність ЗЕД, компаніям необхідно передусім визначити країни, привабливі для співпраці, вивчити наявні зовнішньоекономічні зв'язки та проаналізувати шляхи нової співпраці: потрібно провести глибокий аналіз міжнародної торгової системи й вивчити економічне середовище країни, в яку вони мають намір увійти, беручи до уваги політичні, культурні та правові характеристики.

Якщо підприємство хоче бути конкурентоспроможним на зовнішніх ринках, йому необхідно сформувати стратегію, тобто основний напрям атаки, спрямований на внутрішні можливості та ринкові умови, в яких воно працює. Для розвитку зовнішньоекономічної діяльності Україна має природні конкурентні переваги – сприятливі кліматичні умови, вдале географічне розташування, родючі ґрунти, багаті водні ресурси та

високоякісні трудові ресурси. Тож варто продумано й ефективно використовувати свій експортний потенціал.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
2. Гринів, Л.В., Лесів, Ю.С. (2022). Особливості ЗЕД підприємств в умовах воєнних подій в Україні. II Міжн. наук.-практ. конф. «Science and innovation of modern world» (Лондон), 777–782.
3. Інфографіка. Міністерство економіки України. URL: <http://surl.li/adnxf>
4. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. URL: <http://surl.li/juvoc>
5. Дія Бізнес, Експорт в умовах війни, 2022. URL: [https://export.gov.ua/770-dashbord\\_shchodo\\_eksportu\\_ta\\_importu\\_ukraini](https://export.gov.ua/770-dashbord_shchodo_eksportu_ta_importu_ukraini)
6. Скрипник, С., Процевят, О., Воронова, О. (2022). Особливості регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308>
7. Швець, А. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*, 6(8), 447–458. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712>

### REFERENCES:

1. Zakon Ukrayiny «Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist» vid 16.04.1991 r. # 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
2. Gryniv, L.V., Lesiv, Yu.S. (2022). Osoblyvosti ZED pidpryyemstv v umovax voyennykh podij v Ukrayini. II Mizhn. nauk.-prakt. konf. «Science and innovation of modern world» (London), 777–782.
3. Infografika. Ministerstvo ekonomiky Ukrayiny. URL: <http://surl.li/adnxf>
4. Eksport Ukrayiny` u 2022 roci: golovni tendenciyi, sektory ta regiony. URL: <http://surl.li/juvoc>
5. Diya Biznes, Eksport v umovax vijny, 2022. URL: [https://export.gov.ua/770-dashbord\\_shchodo\\_eksportu\\_ta\\_importu\\_ukraini](https://export.gov.ua/770-dashbord_shchodo_eksportu_ta_importu_ukraini)
6. Skrypnyk, S., Procevyat, O., Voronova, O. (2022). Osoblyvosti regulyuvannya ZED v umovax voyennogo stanu. *Ekonomika ta suspilstvo*, 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308>
7. Shvecz, A. Rol YeS u vidnovlenni eksportnogo potencialu Ukrayiny v umovax vijny. *Naukovi innovaciyi ta peredovi texnologiyi*, 6(8), 447–458. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712>

Отримано редакцією / Received: 21.04.24

Прорецензовано / Revised: 03.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 08.05.24

**Головний редактор:**

НИКИФОРУК О. І., д-р екон. наук, с.н.с.,  
Інститут економіки та прогнозування НАН  
України, Україна

**Видавець:**

Київський інститут бізнесу та технологій  
Адреса редакції: 04078, м. Київ, пров. Зоряний 1/5  
Телефон для довідок: +38 (044) 331 61 90  
e-mail: visnyk@kibit.edu.ua, herald@kibit.edu.ua

Підписано до друку 15.05.2024. Тираж 500

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за достовірність поданих відомостей.

**Editor-in-Chief:**

NYKYFORUK O. I. DSc, Research fellow, The  
National Academy of Sciences of Ukraine, The  
Institute of Economics and Forecasting,  
Ukraine

**Publisher:**

Kyiv Institute of Business and Technology  
Address: 1/5 Zorianuy lane, 04078, Kyiv, Ukraine  
Phone: +38 (044) 331 61 90  
e-mail: herald@kibit.edu.ua, visnyk@kibit.edu.ua

500 examples.

---

[www.herald.kibit.edu.ua](http://www.herald.kibit.edu.ua)